

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
CIVILINIO PROCESO KATEDRA

INDRĖ KRYŽIŪTĖ
Teisės ir valdymo studijų programa

**VAIKO TEISĖS Į TĖVŲ TEIKIAMĄ IŠLAIKYMĄ GARANTIJOS IR
GYNIMAS**
Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas
Lekt. I. Žalėnienė

Konsultantas
Doc. dr. V. Valančius

Vilnius, 2006

TURINYS

ĮVADAS	3
I DALIS. VAIKO TEISĖS Į TĖVŲ TEIKIAMĄ IŠLAIKYMĄ GARANTIJOS	5
1. Vaiko samprata ir teisinis statusas	5
1.1. Vaiko samprata	5
1.2. Vaiko teisinis statusas	7
2. Vaiko teisės į tėvų teikiamą išlaikymą įtvirtinimas teisės aktuose	9
II DALIS. VAIKO TEISĖS Į TĖVŲ TEIKIAMĄ IŠLAIKYMĄ GYNIMAS CIVILINIAME PROCESU	16
1. Šeimos bylų nagrinėjimo ypatumai ir vaiko teisės į tėvų teikiamą išlaikymą gynimas	16
1.1. Teisės principai, susiję su tėvų pareiga materialiai išlaikyti savo vaikus	17
1.1.1. Civilinės teisės principai, susiję su tėvų pareiga materialiai išlaikyti savo vaikus	17
1.1.2. Civilinio proceso principai, susiję su tėvų pareiga materialiai išlaikyti savo vaikus	20
1.2. Bylų, susijusių su vaiko teise į tėvų teikiamą išlaikymą, iškėlimo procesiniai ypatumai	24
1.3. Pasirengimo teismui nagrinėjimui stadijos ypatumai bylose, susijusiose su vaiko teise į tėvų teikiamą išlaikymą	29
1.4. Nagrinėjimo teisme stadijos ypatumai sprendžiant bylas, susijusias su vaiko teise į išlaikymą	34
1.5. Teismo sprendimo, susijusio su vaiko išlaikymu, turinio ypatumai	35
1.6. Sprendimų dėl vaiko teisės į tėvų teikiamą išlaikymą priverstinis vykdymas	40
1.7. Kiti aktualūs procesiniai klausimai, susiję su vaiko teisės į tėvų teikiamą išlaikymą gynimu	44
2. Tėvų pareigos materialiai išlaikyti savo vaikus paskirstymas	47
2.1. Proporcingumo vaiko poreikiams ir tėvų turtinei padėčiai principas nustatant išlaikymo dydį	48
2.2. Išlaikymo formos nustatymas	53
2.3. Išlaikymo dydžio ir formos pakeitimas	55
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	57
LITERARŪROS SĄRAŠAS	59
SANTRAUKA	63
SUMMARY	64

VAIKO TEISĖS Į TĖVŲ TEIKIAMĄ IŠLAIKYMĄ GARANTIJOS IR GYNIMAS

IVADAS

Temos aktualumas ir problematiškumas. Šeima yra pagrindinė visuomenės ląstelė ir natūrali visų jos narių, o ypač vaikų, augimo ir gerovės aplinka, kuriai pirmiausia ir patikėta teisė ir pareiga pasirūpinti mūsų visuomenės ateitimi – vaikais. Pripažįstama, jog vaikas visapusiškai ir harmoningai vystytis gali tik augdamas šeimoje, jausdamas laimę, meilę ir supratimą. Asmens ir šeimos privataus gyvenimo neliečiamumo principas užtikrina tėvams laisvę savo nuožiūra ir pagal savo įsitikinimus auginti ir auklėti vaikus, ir valstybė šia laisvę riboja tik tiek, kiek tai reikalinga apsaugoti vaiko gerovei, t.y. valstybė nustato tėvams bendrą pareigą veikti išimtinai vaiko interesais. Vaiko interesais laikomas sudarymas jam tokių sąlygų, kurios lemtų visapusišką ir darnią raidą, kad vaikas būtų parengtas savarankiškai gyventi visuomenėje, taip pat užtikrintų jo sveikatą, darnų psichinį ir fizinį vystymąsi, bei visuomenėje priimtina auklėjimą. Tai suponuoja viena esminių tėvų pareigų savo vaikams – pareigą suteikti jiems būtiną materialinį aprūpinimą iki jie taps suaugę ir pajėgūs savarankiškai tenkinti savo poreikius. Deja, šiandieninėje Lietuvos visuomenėje, vis dar išgyvenančioje esminių permainų ir reformų visose visuomeninio gyvenimo srityse epochą, ryški ir šeimos krizės problema, pasireiškianti itin dideliu ištuokų¹, vienišų tėvų (motinų) ir nepilnoje šeimoje augančių vaikų skaičiumi². Tai aiškiai byloja apie galimus vaiko teisės būti savo tėvų išlaikomam įgyvendinimo sunkumus. Pasigilinti į vaiko teisės į tėvų teikiamą išlaikymą turinį, įtvirtinimą pozityviojoje teisėje bei sukurtas teisines procedūras, kurios užtikrintų kiekvienam vaikui galimybę įgyvendinti šią savo teisę, ragina ir bylų, kilusių iš šeimos teisinių santykių, statistika Lietuvos teismuose: per 2004 metus pirmos instancijos teismuose iškelta 18 426 bylų, kilusių iš šeimos teisinių santykių, iš jų 3959 bylos dėl išlaikymo vaikams priteisimo³.

Nuo 2001 m. liepos 1 d. įsigaliojęs Civilinis kodeksas (toliau CK)⁴, galutinai įtvirtinęs vaiko, kaip savarankiško teisės subjekto ir nuosavybės teisinių santykių dalyvio statusą, daugelį šeimos teisinių santykių sureguliuavo naujai. Nuo 2003 m. sausio 1 d. įsigaliojęs Civilinio proceso kodeksas (toliau CPK)⁵ numato, iki tol Lietuvos civiliniame procese nebuvusius, atskirų kategorijų bylų, tarp jų ir šeimos bylų, nagrinėjimo ypatumus, t.y. objekto, subjektų specifika bei

¹ Statistikos departamento duomenimis Lietuvoje 2000 metais susituokė 16906 poros, išsituokė 10882, 2001 m. atitinkamai 15764-11024, 2002 m. 16151-10576, 2003 m. 16975-10599, 2004 m. 19130-10997// <http://www.std.lt/lt/pages/view/?id=1294>; prisijungimo laikas-2005-12-03.

² Iširus šeimai su vienu iš tėvų kasmet vidutiniškai lieka apie 10,5 tūkst. vaikų// Lietuvos Antstolių Rūmų 2005 m. gruodžio 9 d. pranešimas spaudai „Alimentų nesulaukia apie 20 tūkstančių nepilnamečių vaikų“// <http://www.antstoliai.lt/?act=news&id=781> prisijungimo laikas-2005-12-09.

³ Civilinių bylų nagrinėjimo ataskaita (I instancijos teismuose)// <http://www.teismai.lt/teismai/ataskaitos/2004/civilines.xls>; prisijungimo laikas-2005-10-25.

⁴ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

⁵ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 36-1340.

išskirtiniu socialiniu reikšmingumu pagrįstas tam tikrų bendrųjų ginčo teisenos taisyklių bei civilinio proceso principų išimtis. Šių dviejų iš pagrindinių ir reikšmingiausių teisės aktų, įtvirtinančių vaiko teisę į tėvų teikiamą išlaikymą ir garantuojančių šios teisės apsaugą bei gynimą, naujumas ir palyginti trumpa taikymo praktika, taip pat yra veiksniai, paskatinę mus imtis teisės normų ir teismų praktikos analizės šių teisinių santykių srityje.

Šio **darbo tyrimo dalykas** yra vaiko teisės į tėvų teikiamą išlaikymą garantijos ir gynimas Lietuvoje.

Darbe siekiama atskleisti vaiko teisės į tėvų teikiamą išlaikymą turinį, įtvirtinimo pozityviojoje teisėje ir gynimo civiliniame procese aktualius aspektus ir reglamentavimo ypatumus. Šiam tikslui pasiekti iškelti tokie pagrindiniai **darbo uždaviniai**:

- Atskleisti vaiko, kaip savarankiško civilinių teisinių santykių subjekto, ir jo turtinių teisių atskyrimo nuo tėvų turtinių teisių principo reikšmę reglamentuojant vaiko teisę į tėvų teikiamą išlaikymą ir ją ginant.
- Išanalizuoti civilinės teisės ir civilinio proceso principų bei atskirų normų ypatumus nagrinėjant bylas, kuriose sprendžiamas reikalavimas dėl vaiko teisės į tėvų teikiamą išlaikymą.
- Nustatyti vaiko poreikių ir tėvų turtinės padėties proporcingumo principo reikšmę ir taikymą paskirstant tėvų pareigą materialiai išlaikyti vaikus bei sprendžiant dėl išlaikymo dydžio ir formos.

Hipotezė – vaiko teisės į tėvų teikiamą išlaikymą garantijų ir gynimo teisinė sistema Lietuvoje yra pakankama.

Tyrimo metodai. Rašant darbą taikyti sisteminės analizės, dokumentų analizės, lyginamasis bei kiti metodai. Metodų pasirinkimą sąlygojo plačios paminėtų metodų taikymo galimybės bei santykinai aukštas efektyvumo lygis, atsižvelgiant į nagrinėjamos problematikos specifiką bei duomenų prieinamumo galimybes. Pasirinktų metodų pagalba darbe analizuojami Lietuvos Respublikos teisės aktai, teismų praktika ir kitų specializuotų institucijų, dalyvaujančių įgyvendinant vaiko teisę į išlaikymą, veikla.

Tyrimo šaltiniai. Darbe naudojami įvairūs tyrimo šaltiniai, tačiau, bene didžiausias dėmesys skiriamas Lietuvos Respublikos priimtiems bei šiuo metu galiojantiems teisės aktams, reglamentuojantiems vaiko teisės į tėvų teikiamą išlaikymą garantijas ir gynimo procedūras, taip pat Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikai, formuojančiai ir aiškinančiai šios vaiko teisės įgyvendinimo svarbiausias kryptis. Analizuojant vaiko teisės į išlaikymą įgyvendinimą remiamasi J. Stripeikienės, G. Sagačio bei kitų autorių moksliniais darbais, straipsniais skirtais vaiko teisių gynimo problematikai.

I DALIS. VAIKO TEISĖS Į TĖVŲ TEIKIAMĄ IŠLAIKYMĄ GARANTIJOS

1. Vaiko samprata ir teisinis statusas

1.1. Vaiko samprata. Pradėdami kalbėti apie vaiko teisių apsaugą, pirmiausia turime išsiaiškinti, kas yra vaikas, kokie požymiai išskiria vaikus, kaip socialinę grupę, iš kitų visuomenės grupių, koks teisinis statusas jiems suteikiamas, bei kodėl jų teisių ir interesų apsaugai skiriamas ypatingas dėmesys. Analizuojant vaiko sampratą reikia turėti omenyje jog pats terminas „vaikystė“ yra sociologijos kategorija, ir šis mokslas pirmasis ėmėsi tikslo apibrėžti vaiko bei vaikystės sąvokas, išskirti būdingus požymius, nustatyti vaiko padėtį visuomenėje. „Vaikystės“ samprata yra pakankamai jauna, jos užuomazgos atsirado XVI-XVII a. aukščiausiuose socialiniuose sluoksniuose, kuriuose buvo vystoma iki pat XX a., kuomet galiausiai sulaukė visuotinio pripažinimo⁶. Kaip socialinis institutas vaikystė vystosi ir keičiasi kartu su visuomenės išsivystymo lygiu, kultūra, tradicijomis bei socialine struktūra. Pripažįstant jog vaikystės samprata priklauso nuo skirtingų laiko, vietos bei socialinių dimensijų, svarbu apibrėžti požymius, pagal kuriuos galima atskirti vaiką nuo suaugusio asmens. Labiausia mūsų požiūriu, priimtina N. Vuckovic – Sahovic suformuluota teorija, kuria remiasi ir G. Sagatys savo daktaro disertacijoje, ir kuri apibrėžia vaikystę trimis kriterijais: vaikystės turiniu, amžiumi ir amžiaus grupėmis pačioje vaikystėje⁷.

Pirmasis kriterijus apibrėžiant vaikystę yra jos turinys. Turinys apibūdina vaikystę kaip ypatingą žmogaus gyvenimo laikotarpį, kurio metu dominuoja specifinės savybės ir bruožai, skiriantys vaiką nuo suaugusiojo. Šiuo atžvilgiu pagrindiniu požymiu laikoma asmens branda. Preziumuojama, kad suaugęs asmuo savaime yra brandus, tuo tarpu vaikas toks nėra arba yra nepakankamai. Ir nors pačios asmens brandos apibrėžimas, dėl savo subjektyvaus pobūdžio, t.y. priklausomumo nuo konkretaus žmogaus psichikos ir individualių gyvenimo aplinkybių, yra sudėtingas ir problematiškas, visgi lyginant vaiką ir suaugusį asmenį jis pakankamai akivaizdus. Anot V. Justickio, socialinė branda – tai ne tik atitinkamo fizinio ir psichinio išsivystymo pakopa, bet ir asmenybės socialiniai vaidmenys, pavyzdžiui, žmogaus savarankiškai užsidirbančio pragyvenimui (o ne išlaikytinio) vaidmuo⁸. Pastarasis vaiko nebrandumo požymis, t.y. negalėjimas savarankiškai apsirūpinti būtinomis pragyvenimui lėšomis, itin reikšmingas mūsų darbe, nes jis iš esmės suponuoja tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo vaikus.

Antrasis, amžiaus kriterijus, atspindi laiką, kada vaikystė prasideda ir kada ji baigiasi. Šie klausimai paprastai yra reguliuojami kiekvienos valstybės įstatymuose nustatant žemutinę ir

⁶ Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje ir Lietuvos teisėje: daktaro dis. soc. mokslai: teisė (01-S), LTU.-V., 2004. P. 15.

⁷ Ten pat.

⁸ Bluvšteinas J. (red.) Kriminologija. Vilnius: Pradai, 1994. P. 198-199.

aukštutinę vaiko teisių ribas, t.y. įstatymiškai įtvirtinant, koks žmogaus vystymosi momentas yra laikomas gyvybės pradžia ir iki kada valstybė pripažįsta žmogui vaiko statusą. Gyvybės pradžia įvairių teorijų šalininkai pripažįsta skirtingus momentus: pirmuosius kūdikio judesius (jie fiksuojami jau 14 nėštumo savaitę), smegenų impulso atsiradimą (6 savaitė), pirmąjį širdies dūžį, pirmąjį įkvėpimą, vaiko atskyrimą nuo moters kūno, savarankiško kvėpavimo pradžia, virkštelės nukirpimą ir pan. Kaip matyti, teoriniame lygmenyje visuotinio sutarimo dėl to, ką laikyti gyvybės pradžia, o kartu ir žemutine vaiko teisių riba, nėra⁹. Nesant vienareikšmių vaiko teisių žemutinės ribos indikacijų, mes pasirinksiame labiausiai priimtina, atliekamo tyrimo prasme, objektyvųjį kriterijų, t.y. CK 2.3 straipsnio 1 dalyje apibrėžtą fizinio asmens gimimo momentą¹⁰.

Aukštutinė vaiko teisių riba teisėje taip pat nėra griežtai apibrėžta. Tarptautiniu lygiu pirmą kartą vaiko sąvoka ir amžiaus kriterijus, formaliai atribojantys vaiką nuo suaugusiojo, buvo įtvirtinti Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1989 m. priimtoje Vaiko teisių konvencijoje. Jos 1 straipsnyje įtvirtinta nuostata jog „...vaiku laikomas kiekvienas žmogus, neturintis 18-os metų, jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažinta ankščiau“¹¹. Tai reiškia, kad valstybės nacionaliniuose įstatymuose gali įvairiai šią sąvoką apibrėžti, tačiau šalys, prisijungusios prie Konvencijos, turi garantuoti joje įtvirtintas teises visiems asmenims bent iki 18-os metų. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 2 straipsnyje numatyta, kad „vaikas yra žmogus, neturintis 18 metų, išskyrus atvejus, kai įstatymai numato kitaip“¹². Galimybė „įstatymuose numatyti kitaip“ iš esmės remiasi trečiuoju kriterijumi – amžiaus grupėmis pačioje vaikystėje.

Vaikystės skirstymas į atskiras stadijas būdingas daugeliui nacionalinės teisės šakų, ir yra pagrįstas asmens veiksmu, t.y. galėjimu savo veiksmais įgyti teises ir susikurti pareigas. Lietuvos teisei taip pat būdinga ši diferenciacija. CK ir CPK įtvirtina, kad nepilnamečiais laikomi vaikai iki 18 metų, tačiau jie skirstomi į dvi grupes: iki 14 metų (neturintys veiksnų) ir nuo 14 iki 18 metų (turintys dalinį veiksnų). Visiškas asmens veiksnų atsiranda sulaukus pilnametystės, ir nuo to momento žmogus netenka vaiko statuso, tačiau CK numato ir porą išimčių, kada asmuo gali tapti visiškai veiksniu dar nebūdamas reikiamo amžiaus. Pagal CK 2.5 straipsnio 2 dalį, tais atvejais, kai įstatymai leidžia fiziniam asmeniui sudaryti santuoką ankščiau, nei sueis 18 metų, jis įgyja visišką civilinį veiksnų nuo santuokos sudarymo momento. Galimas ir visišką nepilnamečio pripažinimas veiksniu emancipacijos būdu pagal CK 2.9 straipsnio 1 dalį, kurioje sakoma: „Nepilnametis, sulaukęs 16 metų, jo tėvų, globos (rūpybos) institucijų, jo rūpintojo ar jo paties pareiškimu gali būti teismo tvarka pripažintas visiškai

⁹ Sakalauskas G. Vaiko teisių apsauga Lietuvoje. Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras, 2001. P. 1.

¹⁰ Pagal CK 2.3 str. 1 d. „fizinio asmens gimimo momentu pripažįstamas pirmas savarankiškas naujagimio įkvėpimas“.

¹¹ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 60-1501.

¹² Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 33-807.

veiksniu (emancipuotas), jei yra pakankamas pagrindas leisti jam savarankiškai įgyvendinti visas civilines teises ar vykdyti pareigas¹³.

Apibendrinant išdėstytas aplinkybes, galima teigti, jog vaiko samprata negali būti radikaliai atskirta nuo bendrosios žmogaus sampratos. Nors tarp jų egzistuoja akivaizdūs skirtumai, susiję su psichologinėmis, socialinėmis, biologinėmis bei teisinėmis aplinkybėmis, vaikystę reikėtų suvokti kaip tam tikrą žmogaus vystymosi stadiją. Būtent toks požiūris yra tinkamiausias tiriant vaiko teisių įtvirtinimo pozityviojoje teisėje bei jų įgyvendinimo klausimus. Todėl toliau darbe, tiriant vaiko teisę į tėvų teikiamą išlaikymą, vaiku bus laikomas kiekvienas nepilnametis asmuo nuo jo gimimo momento (pirmojo savarankiško naujagimio įkvėpimo) iki pilnametystės (18 metų) arba visiško civilinio veiksnio įgijimo įstatymų nustatyta tvarka (sudarant santuoką arba emancipacijos būdu).

1.2. Vaiko teisinis statusas. Specifinė vaiko padėtis visuomenėje lemia būtinybę aiškiai nustatyti jo teisių turinį, bei sukurti teises prielaidas vaiko teisių įgyvendinimui. Šie klausimai betarpiškai susiję su vaiko, kaip savarankiško teisės subjekto problema. Teisinis subjektiškumas talpina savyje teisingumą (leidimas asmeniui turėti, įgyti subjektines teises ir pareigas, visą jo gyvenimą nuo gimimo) ir veiksnumą (asmens dvasinis, intelektualinis, fizinis gebėjimas pačiam savo veiksmais susikurti teises, vykdant atitinkamas pareigas) kaip teisinių santykių dalyvių charakteristikas, leidžiančias asmeniui tapti tų santykių dalyviu. Kaip juridinė prielaida įgyti teises ir pareigas, teisinis subjektiškumas, būdingas visiems asmenims. Kadangi subjektiškumas yra abstraktus pobūdžio, apibūdinant vaiko teisių ir pareigų apimtį, o kartu ir teisinę galimybę jas įgyti, teisingiau būtų kalbėti apie vaiko veiksnumą, ir juo remiantis nustatyti vaiko teisinį statusą. Kaip jau anksčiau pažymėjome, veiksnumas yra asmens galėjimas savo veiksmais įgyti teises ir susikurti pareigas, o vaikai yra pripažįstami neveiksniais arba ribotai veiksniais. Tuo pagrindu vaiko teisių savarankiškumas buvo ilgą laiką kvestionuojamas arba ribojamas. Santuokos ir šeimos kodeksas¹⁴, galiojęs iki CK, nenumatė vaiko, kaip savarankiško teisės subjekto, teisių, išskyrus alimentines tėvų pareigas vaikams. Vaiko turtinės ir neturtinės teisės nebuvo atskirtos nuo jo tėvų turtinių ir neturtinių teisių. Pasak J. Stripeikienės¹⁵, tokios teisinės nuostatos, kai vaiko teisės buvo pripažįstamos išvestinėmis iš jo tėvų teisių, iš esmės pažeidė principą, kad ką tik gimęs asmuo jau įgyja teisinį subjektiškumą, ir tik dėl amžiaus buvo neigiama vaiko teisė būti savarankišku teisės subjektu. Ši samprata lėmė tokią vaiko interesų apsaugos sistemą, kurioje vaiko interesus gynė ir tenkino jo tėvai, o jų pareiga auklėti vaikus

¹³ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

¹⁴ Lietuvos Respublikos Santuokos ir šeimos kodeksas // Žinios. 1969, Nr. 21-186.

¹⁵ Stripeikienė J. Vaiko, kaip savarankiško teisės subjekto, problema // Jurisprudencija. LTU, 2003, t. 42 (34). P. 12.

reiškė būti teisės subjektu vietoje vaiko, kol jis taps pilnamečiu. Visa teismų praktika buvo orientuota į vaiko, kaip šeimos globotinio, išlaikytinio padėtį.

Didžiausią įtaką šiuolaikinei vaiko teisių koncepcijai ir postūmiui nuo vaiko, kaip apsaugos ir globos objekto, suvokimo link vaiko, kaip veikėjo, suvokimo padarė 1989 m. priimta Vaiko teisių konvencija¹⁶. Šis tarptautinis dokumentas įtvirtino civilines, ekonomines, socialines, kultūrinės ir kitokio pobūdžio vaiko teises, kurias valstybės dalyvės įsipareigojo gerbti ir garantuoti kiekvienam jų jurisdikcijai priklausančiam vaikui. Tėvų pareigos dabar įvardijamos ne vaiko teisių įgyvendinimo, o jų įgyvendinimo užtikrinimo prasme. Vaikams nuo šiol pripažįstama ne tik reikalinga apsauga, bet vaikai taip pat turi savo asmenines teises, kurias, priklausomai nuo amžiaus, gali įgyvendinti savarankiškai arba padedami tėvų, globėjų (rūpintojų) ar tėvių.

J. Stripeikienės teigimu, „Lietuvai ratifikavus Vaiko teisių konvenciją iš esmės pakito vaiko, kaip teisės subjekto, statusas, tačiau tuomet vis dar galiojusio Santuokos ir šeimos kodekso „viršenybės“, „atskiros normos taikymo“ principai, neskatinantys sisteminės teisės normų analizės, susiklostę šeimos papročiai ir tradicijos, išgalėjusi inercija nepakeitė nuostatos, kad vaikas negali ir neturi turėti daugiau teisių nei jo tėvai ar tas iš tėvų, su kuriuo jis gyvena. Pirmas svarbus žingsnis praktiškai ginant vaiką kaip savarankišką teisės subjektą, buvo žengtas priėmus Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą“.¹⁷ Šiame įstatyme įtvirtintos pagrindinės vaiko teisės ir laisvės, kurios turi būti saugomos visais civilinių teisių gynimo būdais. Kartu šio įstatymo 5 straipsnio 2 dalis nustatė, kad sprendžiant kilusius ginčus, kai įstatymai arba kiti teisės aktai kitaip negu šis įstatymas reguliuoja santykius, susijusius su vaiko teisėmis bei laisvėmis ir jų apsauga, arba kai šie klausimai nėra kitų įstatymų sureguliuoti, taikomas šis įstatymas. Ši pamatinė nuostata sukūrė svarbiausią principą aiškinant ir taikant teisės normas, kad vaikas, kaip teisės subjektas, įgyja įstatymo nustatytas teises, o joms įgyvendinti kuriama vaiko teisių apsaugos sistema, paremta vaiko interesų viršenybės principu.

Teisės normos, galutinai pakeitusios požiūrį į vaiką įtvirtintos CK¹⁸. CK 3 knygos nuostatos nustato vaiko teises ir pareigas, jų vykdymą užtikrinančius subjektus, paties vaiko dalyvavimą įgyvendinant jo teises. Įtvirtintas tėvų ir vaikų turtinių teisių atskirumo principas (CK 3.161 str. 4d.), o CK 3.185 – 3.191 straipsniuose detalios reglamentuotos tėvų teisės ir pareigos, susijusios su jų vaikams priklausančio turto tvarkymu. CK 1.137 straipsnio 1 dalyje nustatyta, jog asmenys savo nuožiūra laisvai naudojami civilinėmis teisėmis, taip pat ir teise į gynybą. Akivaizdu, kad vaikas dėl objektyvių priežasčių, t.y. dėl psichinio ir fizinio

¹⁶Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 60-1501.

¹⁷Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 33-807.

¹⁸Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

nesubrendimo negali pats laisvai pasinaudoti šia teise. Ši nuostata taikoma sistemiškai su CK 3.163 straipsnio 3 dalimi, sakančia, jog įgijęs visišką veiksnumą vaikas savo teises gina pats. Nepilnamečiui, sulaukusiam 14 metų, tiek materialinės, tiek procesinės teisės normos garantuoja teisę pačiam kreiptis į teismą, jei vaikas mano, kad tėvai pažeidinėja jo teises (CK 3.164 str. 2d.). Gindamas savo teises vaikas visada, nepriklausomai nuo amžiaus, gali kreiptis į valstybinę vaiko teisių apsaugos instituciją (CK 3.164 str. 2d.). Ginant vaiko teises, pažeistas trečiųjų asmenų, jam atstovauja tėvai, globėjai (rūpintojai) ar įtėviai (CK 3.163 str. 1, 2 d.).

Vaiko turtinių teisių atskyrimas nuo jo tėvų turtinių teisių, vaiko teisinės padėties sudarant sandorius nustatymas, sukurtas vaiko pažeistų teisių gynimo mechanizmas ne tik nuo trečiųjų asmenų, bet ir nuo jo teises pažeidžiančių tėvų, iš esmės įtvirtino vaiką, kaip savarankišką civilinių teisinių santykių subjektą, Lietuvos civilinėje teisėje.

Pamatėme, kad vaikas turi visas bendrąsias žmogaus teises ir laisves, kurios jam, kaip ir kiekvienam asmeniui, pripažįstamos vadovaujantis prigimtinių žmogaus teisių koncepcija, nepaisant vaiko neveiksnumo ar riboto veiksnumo. Tačiau ar tai neprieštaruoja pamatinei, A. Vaišvilos suformuluotai, teisės, kaip teisių ir pareigų vienovės, koncepcijai, kodėl tokia privilegijuota vaiko padėtis yra pateisinama ir ginama? Išskirtinis vaiko statusas kitų asmenų atžvilgiu gali pasirodyti kaip pastarųjų teisių diskriminacija. Tačiau pasak A. Vaišvilos, privilegijuotuos padėties sukūrimas vaikams neturi neigiamos prasmės, todėl yra ne diskriminacija, o diferenciacija. Vaikai dėl savo fizinio, emocinio, protinio nesubrendimo yra nepajėgūs patys bent minimaliai garantuoti savo pagrindinių žmogaus teisių, todėl remiantis visuomenės solidarumu, humanizmu ir socialinio stabilumo, kaip visų teisių saugumo garanto, poreikiu, visos teisės vaikui suteikiamos „avansu“, iki jis taps pilnametis. Sulaukus pilnametystės vaiko privilegijuota teisė perauga į normalią civilizuotą teisę – teisių ir pareigų vienovę. Vadinasi vaikų, kaip ypatingos socialinės grupės, išskyrimas iš kitų socialinių grupių yra teisėtas ir būtinas šiuolaikinėje teisinėje valstybėje¹⁹.

2. Vaiko teisės į tėvų teikiamą išlaikymą įtvirtinimas. Vaikui, kaip ir kiekvienam žmogui, vadovaujantis prigimtinių žmogaus teisių koncepcija, yra laiduojamos visos pagrindinės žmogaus teisės ir laisvės: teisė į gyvybę, teisė į laisvę ir saugumą, teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą, teisė į minties ir sąžinės laisvę, teisė į saviraiškos laisvę, teisė į mokslą ir laisvalaikį, teisė nebūti diskriminuojamam ir kankinamam, teisė į veiksmingą teisinę gynybą ir kitos²⁰. Tačiau visuotinai pripažinta vaikų, kaip išskirtinės visuomenės dalies vertė, nulemta jų, kaip nepilnamečių asmenų specifinių socialinių, ekonominių bei psichologinių bruožų, reikalauja

¹⁹ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000. P.143.

²⁰ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 2000, Nr. 96-3016.

ir išskirtinių papildomų, tik vaikams reikalingų teisių garantavimo bei jų apsaugos. Prie tokių teisių priskirtinos vaiko teisės, susijusios su šeima, tai vaiko teisė žinoti savo tėvus, augti jų prižiūrimam, aprūpintam ir išlaikomam, teisė bendrauti su atskirai gyvenančiais tėvais ir artimaisiais giminaičiais. Šeima yra pagrindinė visuomenės ląstelė ir natūrali visų jos narių, o ypač vaikų, augimo ir gerovės aplinka, kuriai turi būti suteikiama reikiama apsauga ir pagalba, kad ji galėtų prisiimti visas pareigas visuomenei. Pripažįstama, jog vaikas visapusiškai ir harmoningai vystytis gali tik augdamas šeimoje, jausdamas laimę, meilę ir supratimą. Teisės prasme tai reiškia, kad šeimai, tiksliau vaiko tėvams, tenka pareiga užtikrinti vaiko teisių įgyvendinimą, ir kyla teisinė atsakomybė už šios pareigos nevykdymą. Asmens ir šeimos privataus gyvenimo neliečiamumo principas užtikrina tėvams laisvę savo nuožiūra ir pagal savo įsitikinimus auginti ir auklėti vaikus, ir valstybė šią laisvę riboja tik tiek, kiek tai reikalinga apsaugoti vaiko gerovei, t.y. valstybė nustato tėvams bendrą pareigą veikti išimtinai vaiko interesais. Vaiko interesais laikomas sudarymas jam tokių sąlygų, kurios lemtų visapusišką ir darnią vaiko psichinę ir fizinę raidą, kad vaikas būtų parengtas savarankiškai gyventi visuomenėje, taip pat užtikrintų jo sveikatą bei visuomenėje priimtina auklėjimą²¹. Pozityviojoje teisėje šis bendras principas detalizuojamas nustatant tėvams ir vaikams konkrečias pareigas ir teises. Viena tokių vaiko teisių – teisė į tėvų teikiamą išlaikymą – ir tėvų pareigų – pareiga materialiai išlaikyti savo vaikus – kaip tik ir yra šio darbo objektas, todėl toliau detaliai panagrinėsime jos reglamentavimą Lietuvos materialinėje ir procesinėje teisėje.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos²² III skirsnio Visuomenė ir valstybė 38 straipsnio 6 dalyje numatyta, kad tėvai turi teisę ir pareigą auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti. Tėvų teisės ir pareigos išlaikyti vaikus konstitucinis įtvirtinimas parodo jų svarbą valstybės visuomeninėje sanklodoje ir reglamentuojamuose visuomeniniuose santykiuose šeimos teisės srityje. Vaiko teisės į išlaikymą užtikrinimas sudaro sąlygas įgyvendinti kitas vaiko teises: teisę į būstą, mokslą, tinkamas gyvenimo sąlygas ir kt., mat tiesioginis išlaikymo tikslas yra maksimaliai patenkinti vaiko poreikius ir interesus. Kai vaiko tėvai neįstengia visiškai įvykdyti savo pareigos išlaikyti vaikus, konstitucinės vaiko teisių garantijos įpareigoja valstybę užtikrinti greitą būtinos finansinės paramos gavimą iš kitų šaltinių. Ši nuostata, kaip ir apskritai valstybės teisė įsikišti į vaikų ir tėvų tarpusavio santykius, išplaukia iš Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalyje įtvirtinto principo, kad valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę, taip pat iš 39 straipsnio 1 ir 3 dalių, atitinkamai nustatančių, jog valstybė globoja šeimas, auginančias ir auklėjančias vaikus namuose, įstatymo nustatyta tvarka teikia joms paramą, nepilnamečius vaikus gina įstatymas. Be nurodytų konstitucinių nuostatų

²¹ Mikelėnas V., Kesarauskas Š., Smirnovienė Z. ir kt. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2002. P. 303.

²² Lietuvos Respublikos Konstitucija// Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

sprendžiant vaikų išlaikymo klausimus ir taikant juos reglamentuojančius teisės aktus, svarbu sistemaiškai taikyti ir šias: sutuoktinių teisės šeimoje yra lygios (38 str.5 d.), įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimos gyvenimą (22 str. 4d.), nuosavybė neliečiama (23 str.3 d.), įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Konstitucijos, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių (28 str.), asmenims iki 16 metų mokslas privalomas (41 str.1 d.).

Būtina pažymėti, jog garantuoti vaikų teises ir jų gynimą Lietuva privalo ir remdamasi savo tarptautiniais įsipareigojimais. Kaip jau minėjome anksčiau, Lietuva yra Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos dalyvė, o jos 27 straipsnyje nustatyta kiekvieno vaiko teisė turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam ir socialiniam vystymuisi, taip pat reglamentuota, kad didžiausia atsakomybė už gyvenimo sąlygų, būtinų vaikui vystytis, sudarymą tenka vaiko tėvams ar kitiems vaiką auklėjantiems asmenims pagal jų sugebėjimus ir finansines galimybes. To paties straipsnio 4 dalis įpareigoja valstybes dalyves imtis visų reikiamų priemonių, kad vaikas gautų geresnį išlaikymą iš tėvų ar kitų finansiškai už jį atsakingų asmenų tiek valstybės viduje, tiek ir iš užsienio. Konvencija reikalauja valstybę dalyvę imtis visų reikiamų teisinių, administracinių, ir kitų priemonių vaiko teisėms įgyvendinti, t.y. vaiko teisės turi būti ne tik įtvirtintos materialinės teisės normose, bet privalo būti sukurta ir efektyvi tų teisių gynimo sistema. Taip pat būtina atsižvelgti ir į kitas Konvencijoje įtvirtintas nuostatas dėl vaikų teisių garantijų: valstybės dalyvės gerbia tėvų ar kitų pagal įstatymą už vaiką atsakingų asmenų atsakomybę, teises ir pareigas tinkamai, pagal didėjančius sugebėjimus, vaiką pakreipti ir jam vadovauti naudojantis šia Konvencija pripažintomis teisėmis (5 str.). Valstybės dalyvės garantuoja vaikui, sugebančiam suformuluoti savo pažiūras, teisę laisvai jas reikšti visais jį liečiančiais klausimais; be to, vaiko pažiūroms, atsižvelgiant į jo amžių ir brandumą, skiriama daug dėmesio. Vaikui būtinai suteikiama galimybė būti išklaustytam bet kokio jį liečiančio teismo ar administracinio nagrinėjimo metu tiesiogiai ar per atstovą, ar atitinkamą organą nacionalinių įstatymų nustatyta tvarka (12 str.). Kiekvienam vaikui garantuojama teisė naudotis socialiniu aprūpinimu, kuris teikiamas atsižvelgiant į vaiko ir asmenų, atsakingų už vaiko išlaikymą, turimus išteklius ir galimybes, taip pat kitas aplinkybes (26 str.)²³.

Sprendžiant klausimus dėl vaikų išlaikymo Lietuvos teismams privalu vadovautis ir Europos konvencijos dėl nesantuokinių vaikų teisinio statuso nuostatomis. Kalbant apie vaiko teisę į tėvų teikiamą išlaikymą, mums aktualiausias šios konvencijos 6 straipsnis, nustatantis, kad nesantuokinio vaiko tėvas ir motina turi tokias pačias pareigas išlaikyti vaiką, kaip ir jei jis būtų gimęs santuokoje²⁴.

²³ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 60-1501.

²⁴ Europos konvencija dėl nesantuokinių vaikų teisinio statuso // Valstybės žinios. 1997, Nr. 60-1404.

Prie tarptautinių teisės aktų, kurių nuostatas Lietuva yra įsipareigojusi įgyvendinti, ir kuriais privalu remtis taikant įstatymus bylose dėl tėvų pareigos materialiai išlaikyti savo vaikus dar reikėtų paminėti Hagos konvenciją dėl išlaikymo prievolėms taikytinos teisės²⁵, reglamentuojančią išlaikymo pareigoms taikomų teisės normų kolizijas. Hagos konvencija dėl sprendimų, susijusių su išlaikymo pareigomis, pripažinimo ir vykdymo²⁶ nustato, kad vienoje Susitariančiojoje Valstybėje priimtas sprendimas dėl išlaikymo yra pripažįstamas ar vykdomas kitoje Susitariančiojoje Valstybėje, reglamentuoja šių sprendimų pripažinimo ir vykdymo tvarką, kitus susijusius klausimus. Reikšmingos taip pat tarp Lietuvos Respublikos ir kitų valstybių sudarytos dvišalės ir daugiašalės sutartys dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, komercinėse ir šeimos bylose. Svarbūs ir Europos Sąjungos teisės aktai, reglamentuojantys teismo sprendimų civilinėse bylose pripažinimo ir vykdymo užtikrinimą²⁷, bendradarbiavimą renkant įrodymus²⁸, teisminių dokumentų įteikimą valstybėse narėse²⁹.

CK, jo XII skyriaus antrajame skirsnyje Vaikų ir tėvų tarpusavio išlaikymo pareigos, suformuluotos pagrindinės nuostatos tiesiogiai reglamentuojančios vaikų išlaikymą: tėvų pareiga materialiai išlaikyti savo vaikus, tėvų susitarimas dėl savo nepilnamečių vaikų išlaikymo, išlaikymo priteisimas, išlaikymo pareiga atskyrus vaikus nuo tėvų, išlaikymo forma ir dydis, priverstinis įkeitimas (hipoteka) išlaikymo išieškojimui užtikrinti, išlaikymo priteisimas, kai išlaikymas turi būti mokamas dviem ar daugiau vaikų, pajamų, iš kurių išskaitomas priteistas išlaikymas, rūšys, išlaikymo priteisimo momentas, išlaikymo dydžio ir formos pakeitimas, išlaikymo išieškojimas, kai vaikui nustatyta globa (rūpyba), išlaikymo naudojimas, išlaikymo indeksavimas; visas šias nuostatas plačiau aptarsime antroje darbo dalyje. Taip pat taikytinos ir kitos, reikšmingos sprendžiant vaikų išlaikymo klausimus, CK nuostatos, reglamentuojančios sutuoktinių atskyrimą ir išlaikymo priteisimą, santuokos nutraukimo sąlygas ir tvarką, klausimus, kuriuos teismas išsprendžia nutraukdamas santuoką, laikinąsias apsaugos priemones, teisės naudotis gyvenamąja patalpa išlikimą, klausimus, išsprendžiamus priimant sprendimą dėl gyvenimo skyrium, šeimos turtą ir jo teisinį režimą, vaiko kilmę ir kita. Nepamirštami ir sistemiskai taikomi turi būti ir šeimos santykių teisinio reglamentavimo principai (CK 3.3 str. 1d.). Itin reikšmingos nuostatos, atsiradusios Lietuvos civilinėje teisėje su naujojo CK

²⁵ 1973 m. spalio 2 d. Hagos konvencija dėl išlaikymo prievolėms taikytinos teisės // Valstybės žinios. 2001, Nr. 38-1291.

²⁶ 1973 m. spalio 2 d. Hagos konvencija dėl sprendimų, susijusių su išlaikymo pareigomis, pripažinimo ir vykdymo // Valstybės žinios. 2002, Nr. 51-1930.

²⁷ 2000 m. gruodžio 22 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 44/2001// Europos Sąjungos oficialusis leidinys, 2004 m. specialusis leidimas, 19 skyrius. T. 6, p. 60.

²⁸ 2001 m. gegužės 28 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1206/2001// Europos Sąjungos oficialusis leidinys, 2004 m. specialusis leidimas, 19 skyrius. T. 4, p. 121.

²⁹ 2000 m. gegužės 29 d. tarybos reglamentas (EB) Nr. 1348/2000// Europos Sąjungos oficialusis leidinys, 2004 m. specialusis leidimas, 19 skyrius. T. 1, p. 227.

įsigaliojimu, ir patvirtinančios vaiko kaip teisės subjekto savarankiškumą, bei tiesiogiai susijusios su mūsų nagrinėjama vaiko teise yra CK 3.185-3.191 straipsniai. Pirmiausia čia įtvirtintas bendras principas, kad vaikų ir tėvų turtas yra atskiras – vaikai neturi nuosavybės teisės į tėvų turtą, o tėvai – į savo vaikų turtą. Kadangi nepilnametis negali savarankiškai išspręsti visų klausimų, susijusių su jam nuosavybės teise priklausančiu turtu, už nepilnametį veiksmus, susijusius su jo turto valdymu, naudojimu ir disponavimu juo atlieka jo atstovai pagal įstatymą – tėvai, tėviai, globėjai (rūpintojai). Tokiais atvejais svarbu tiksliai nustatyti tėvų ar kitų už vaiką atsakingų asmenų teises ir pareigas tvarkant nepilnamečiui vaikui priklausančią turtą, kad nebūtų pažeisti vaiko interesai. CK 3.185 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta bendroji taisyklė, kad tėvai savo vaikų turtą tvarko uzufrukto teisėmis. Tačiau tėvų uzufrukto teisė yra specifinė, jai taikomi tam tikri apribojimai: draudžiama tėvams uzufrukto teisę įkeisti, parduoti ar kitokiu būdu perleisti ar varžyti, arba iš jos išieškoti. Tai aiškinama tuo, kad tėvai šią teisę privalo naudoti ne savo asmeniniams poreikiams tenkinti, o išimtinai vaikų interesais (CK 3.186 str. 1d.)³⁰.

Lietuvos respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme nustatomos bendrosios vaiko teisių apsaugos nuostatos ir principai (4 str.): visur ir visada pirmiausia turi būti atsižvelgiama į teisėtus vaiko interesus, vaikas turi teisę naudotis visomis Konstitucijoje, šiame įstatyme ir kituose teisės aktuose nustatytais vaiko teisėmis ir laisvėmis, kiekvienas vaikas turi lygias su kitais vaikais teises ir negali būti diskriminuojamas, vaiko teises pirmiausia turi užtikrinti tėvai ir kiti teisėti jo atstovai, ir kt. Šio įstatymo 21 straipsnis vienodai įpareigoja abu vaiko tėvus rūpintis vaiko auklėjimu, tinkamai jį prižiūrėti, materialiai išlaikyti, aprūpinti gyvenamuoju būstu. Šio įstatymo X skyriuje įtvirtinta vaiko teisių apsaugos institucijų sistema, 58 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad vaiko teisių apsaugą Lietuvoje užtikrina valstybė ir jos institucijos, vietos savivaldos institucijos bei visuomeninės organizacijos³¹. Vaiko teisės yra įtvirtintos ir kituose specialią visuomeninių santykių sritį reglamentuojančiuose įstatymuose: Švietimo įstatyme³², Specialiojo ugdymo įstatyme³³, Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatyme³⁴; šių įstatymų nuostatomis teismas turi remtis nustatinėdamas vaiko poreikių turinį, kuris yra vienas svarbiausių kriterijų sprendžiant dėl išlaikymo dydžio ir formos.

Kaip matome, pagrindiniuose Lietuvos įstatymuose gausu imperatyvių ir detaliai apibrėžtų nuostatų, įpareigojančių tėvus materialiai išlaikyti savo vaikus ir garantuojančių vaiko teisę į tėvų teikiamą išlaikymą. Tačiau teisės garantavimas neapsiriboja vien jos įtvirtinimu materialinėje teisėje, o reikalauja iš valstybės sukurti efektyvią priežiūros, kontrolės ir gynimo sistemą. Už vaiko gerovės užtikrinimą atsako ne tik šeima, bet ir valstybė, todėl Lietuvoje yra

³⁰ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

³¹ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 33-807.

³² Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 63-2853.

³³ Lietuvos Respublikos specialiojo ugdymo įstatymas // Valstybės žinios. 1998, Nr. 115-3228.

³⁴ Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. IX- 2228.

sukurta ir veikia vaiko teisių apsaugos įgyvendinimo ir jos koordinavimo mechanizmas tiek centrinės, tiek ir vietos valdžios (savivaldybių) lygiu. Vaiko teisių apsaugos valdymo sritis priskirta Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai, kurioje nuo 2002 m. spalio 1 d. įsteigtas Šeimos, vaikų ir jaunimo departamentas. Vaiko teisių priežiūros ir kontrolės funkcija priskirta Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigai, įsteigta 2000 m. rugsėjo 1 dieną. LR Vyriausybė 2002 m. gruodžio 17 d. patvirtino Bendruosius vaiko teisių apsaugos tarnybų nuostatus³⁵, pagal kuriuos savivaldybės vaiko teisių apsaugos tarnyba savivaldybės teritorijoje vykdo vaiko teisių apsaugą, įstatymų nustatyta tvarka gina vaiko teises ir teisėtus interesus, atstovauja vaiko teisėms ir teisėtiems interesams teismuose, atlieka kitas joms pavestas funkcijas³⁶. Ypatingas vaidmuo saugant vaiko teises ir ginant vaiko teisę į tėvų teikiamą išlaikymą tenka Lietuvos teismams. Teismas, atlikdamas savo pagrindinę funkciją – ginčų sprendimą, nagrinėja bylas dėl tėvų pareigos materialiai išlaikyti vaikus, o taip pat jam pavesta prevencinė vaiko teisės į išlaikymą gynyba, esant aplinkybėms, kurios kelia grėsmę šiai vaiko teisei, t.y. sprendžiant dėl santuokos nutraukimo, pripažinimo negaliojančia, sutuoktinių gyvenimo skyrium (separacijos) (CK 3.53 str. 3, 4 d., 3.59 str., 3.62 str. 3d., 3.43 str. 2 d., 3.76 str. 1 d.).

CK 3.194 straipsnio 1 dalyje sakoma: „jeigu nepilnamečio vaiko tėvai (ar vienas jų) nevykdo pareigos materialiai išlaikyti savo nepilnamečius vaikus, teismas išlaikymą priteisia pagal vieno iš tėvų ar vaiko globėjo (rūpintojo) arba valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos ieškinį“³⁷. Teismas tokį ieškinį nagrinėja vadovaudamasis CPK ginčo teisenos normomis atsižvelgdamas ir į CPK XIX skyriuje numatytus Šeimos bylų nagrinėjimo ypatumus. CK 3.193 straipsnis nustato tėvams pareigą tarpusavyje susitarti dėl vaikų išlaikymo nutraukiant santuoką arba pradėdant gyventi skyrium, o CPK Šeimos bylų nagrinėjimo ypatumus reglamentuojančios normos įpareigoja teismą pasirūpinti, jog sprendžiant sutuoktinių ginčą nebūtų pažeista vaiko teisė į tėvų teikiamą išlaikymą, t.y. imtis prevencinio gynimo. CPK 376 straipsnio 3 dalis suteikia teismui teisę, atsižvelgiant į ieškinio pagrindą sudarančias ir teismo posėdyje paaiškėjusias bylos aplinkybes, viršyti ieškinyje pareikštus reikalavimus, t.y. patenkinti daugiau reikalavimų, negu jų buvo pareikšta, taip pat priimti sprendimą dėl reikalavimų, kurie nebuvo pareikšti, tačiau yra tiesiogiai susiję su pareikšto ieškinio dalyku ir pagrindu. Vaiko teisės į tėvų teikiamą išlaikymą apsaugai garantuoti ši norma detalizuojama CPK 385 straipsnio 1 dalyje nustačius, kad teismas, priimdamas sprendimą nutraukti santuoką ar pripažinti ją negaliojančia, privalo išspręsti vaikų išlaikymo klausimus (tiek esant pareikštam tokiam reikalavimui, tiek ir savo iniciatyva). Ši norma taikoma ir bylose dėl sutuoktinių gyvenimo

³⁵ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. gruodžio 17 d. nutarimas Nr. 1983. „Dėl Bendrųjų vaiko teisių apsaugos tarnybų nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 120-5415.

³⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. vasario 9 d. nutarimas Nr. 142 „Dėl JT Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaitos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2004, Nr. 24 – 732.

³⁷ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

skyrium (separacijos). Bylose dėl tėvystės (motinystės) nustatymo, nustatęs tėvystę (motinystę), teismas taip pat išsprendžia klausimą dėl reikalavimo priteisti vaikui išlaikymą, jeigu toks reikalavimas byloje buvo pareikštas, arba šį klausimą išsprendžia savo iniciatyva (CPK 392 str. 1 d.). CPK 541 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad priimdamas sprendimą nutraukti santuoką vieno sutuoktinio prašymu, teismas taip pat turi išspręsti sutuoktinių nepilnamečių vaikų gyvenamosios vietos ir išlaikymo klausimus, išskyrus atvejus, kai turtas padalytas bendru sutuoktinių sutarimu, patvirtintu notaro, arba yra įsiteisėjęs teismo sprendimas dėl bendro turto padalijimo³⁸.

Pamatėme, kad vaiko teisė būti tėvų išlaikomam yra garantuojama įtvirtinant ją svarbiausiuose Lietuvos įstatymuose (Konstitucijoje, CK), specialiajame Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme ir kituose teisės aktuose, o saugoma ir ginama civilinių teisių gynimo būdais. Sekančioje darbo dalyje didžiausias dėmesys bus skiriamas bylų, kuriose sprendžiamas reikalavimas dėl vaiko išlaikymo, nagrinėjimo teisme ypatumams.

³⁸ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 36-1340.

II DALIS. VAIKO TEISĖS Į TĖVŲ TEIKIAMĄ IŠLAIKYMĄ GYNIMAS CIVILINIAME PROCESĖ

1. Šeimos bylų nagrinėjimo ypatumai ir vaiko teisės į tėvų teikiamą išlaikymą gynimas. CK numatytas privalomas išlaikymo vaikams priteisimas tokiais atvejais: kai santuoka yra pripažįstama negaliojančia (CK 3.43 str. 2d.), kai santuoka yra nutraukiama (CK 3.53 str. 3, 4d., 3.59 str., 3.62 str. 3d.), kai teismas priima sprendimą dėl sutuoktinių gyvenimo skyrium (separacijos) (CK 3.76 str. 1 d.), nustato tėvystę (motinystę) (CPK 392 str.). Išlaikymo priteisimas galimas ir tada, kai tėvai nėra nutraukę santuokos, nepatvirtintas jų gyvenimas skyrium ir vaiko tėvai ar vienas iš jų nevykdo savo pareigos išlaikyti vaikus. Be to, galimas ir savarankiško ieškinio dėl vaikai teikiamo išlaikymo dydžio ar formos pakeitimo, išlaikymo įsiskolinimo priteisimo pateikimas. Tėvų pareiga išlaikyti nepilnamečius vaikus išlieka ir atskyrus vaikus nuo tėvų ar apribojus tėvų valdžią, išskyrus atvejus, kai vaikas įvaikinamas. Išlaikymas taip pat priteisiamas, jeigu santuoka nutraukta pagal įstatymo nuostatas, galiojusias iki 2001 m. liepos 1 d. ir išlaikymas vaikui nėra priteistas. Kaip matyti, nepaisant atvejų įvairovės, vaiko teisė į tėvų teikiamą išlaikymą visada yra kylanti iš šeimos teisinių santykių, todėl šios vaiko teisės gynimo ypatumus toliau apžvelgsime analizuodami šeimos bylų nagrinėjimo ypatumus civiliniame procese. Be to, CPK 375 straipsnio 2 dalis nustato, kad nagrinėdamas šeimos teisinių santykių bylas teismas taip pat vadovaujasi CK numatytomis procesinėmis teisės normomis, kurių, kaip pamatysime, yra gausu.

Analizuojant CPK struktūrą, aiškiai matome, kad įstatymų leidėjas civilinį procesą suvokia kaip susidedantį iš atskirų stadijų, nuosekliai pereinančių nuo vienos prie kitos. Civilinio proceso stadija suprantama kaip procesinių veiksmų, susiklosčiusių procesinių teisinių santykių tam tikram proceso tikslui pasiekti visuma, ir kaip jų rezultatas. Kai kurios stadijos neišvengiamos nagrinėjant kiekvieną civilinę bylą, ir jos vadinamos privalomosiomis. Tai bylos iškėlimo, pasirengimo ir teismo nagrinėjimo stadijos. Būtent šių proceso stadijų ypatumus nagrinėjant šeimos bylas ir ginant vaiko teisę į tėvų išlaikymą toliau analizuosime. Tuo tarpu, likusias, fakultatyvias proceso stadijas paliesime tik trumpai, daugiau dėmesio skirdami tik sprendimų dėl tėvų pareigos išlaikyti vaikus vykdymui. Atskirai dėmesio skirsime ir bendrųjų bei specialiųjų teisės principų, aktualių ginant vaiko teisę į išlaikymą, apžvalgai, su tikslu išsiaiškinti, kurie iš jų ir kokia apimtimi veikia nagrinėjant šios kategorijos bylas.

1.1. Teisės principai, susiję su tėvų pareiga materialiai išlaikyti savo vaikus.

1.1.1. Civilinės teisės principai, susiję su tėvų pareiga materialiai išlaikyti savo vaikus. Teismų praktika rodo, kad ginčai dėl vaiko išlaikymo sudaro vieną gausiausių civilinių bylų, nagrinėjamų Lietuvos teismuose, kategorijų. Nacionalinės teismų administracijos duomenimis, vien per 2004 metus užvestos 3959 civilinės bylos dėl vaikų išlaikymo priteisimo, be to, 4051 byla dėl tėvystės (motinystės) nustatymo (nuginčijimo) ir 7275 bylos dėl santuokos nutraukimo, kuriose taip pat sprendžiamas klausimas dėl išlaikymo vaikams priteisimo³⁹. Aiškinant ir taikant materialinės teisės normas svarbu atsižvelgti tiek į bendruosius, tiek į specialiuosius teisės principus ir jų įtaką reglamentuojamų šeimos teisinių santykių sričiai. Kaip jau buvo pažymėta, tėvų teisė ir pareiga materialiai išlaikyti savo vaikus yra šeimos teisės institutas, todėl, be bendrųjų civilinių santykių reglamentavimo principų (CK 1.2 str.⁴⁰), taikytini ir šeimos santykių teisinio reglamentavimo principai, įtvirtinti CK 3.3 straipsnyje.

CK 3.3 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas *prioritetinės vaiko teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principas* reiškia, kad tiek priimant teisės aktus, tiek juos taikant, tiek ir sprendžiant klausimus dėl tėvų pareigos išlaikyti savo vaikus, visada būtina įvertinti sprendimą ar bet kokią kitą veiksmą vaiko interesų požiūriu bei užtikrinti, kad jie nebūtų pažeisti. Šis principas aptariamų teisinių santykių srityje yra pagrindinis ir lemia tai, kad teismai, sprenddami vaiko išlaikymo klausimus, privalo atsižvelgti į eilę aptariamą principą detalizuojančių normų: visas abejones dėl išlaikymo priteisimo, jo dydžio, formos nustatymo ir pan. teismas turi vertinti vaiko interesų naudai, vaikams priklausantis turtas, taip pat ir išlaikymas privalo būti tvarkomas ir naudojamas išimtinai vaiko interesais (CK 3.186 str. 1 d., 3.203 str. 1 d.), teismas gali atsisakyti tvirtinti sutuoktinių sudarytą sutartį dėl santuokos nutraukimo pasekmių, jei ji pažeidžia sutuoktinių nepilnamečių vaikų interesus (CK 3.53 str. 4 d.), gali atsisakyti nutraukti santuoką, jeigu santuokos nutraukimas padarytų esminės turtinės ir neturtinės žalos nepilnamečiams vaikams (CK 3.57 str. 3 d.), sprendamas civilines bylas gali taikyti laikinąsias apsaugos priemones, tarp jų ir laikino išlaikymo priteisimą (CK 3.65 str.), gali nukrypti nuo bendro sutuoktinių turto lygių dalių principo atsižvelgdamas į jų nepilnamečių vaikų interesus (CK 3.123 str. 1 d.) ir kt.

Teismų praktikoje nurodytas principas taikomas labai plačiai, t.y. ir sprendžiant klausimą dėl išlaikymo dydžio ir formos nustatymo, ir nagrinėjant įrodymų pakankamumą, ir sprendžiant kitus su vaiku susijusius klausimus.

³⁹ Civilinių bylų nagrinėjimo ataskaita (I instancijos teismuose) // <http://www.teismai.lt/teismai/ataskaitos/2004/civilines.xls>; prisijungimo laikas-2005-10-25.

⁴⁰ CK 1.2 straipsnyje nurodyti šie civilinių santykių teisinio reglamentavimo principai: subjektų lygiateisiškumo, nuosavybės neliečiamumo, sutarties laisvės, nesikišimo į privačius santykius, teisinio apibrėžtumo, proporcingumo ir teisėtų lūkesčių, neleistinumo piktnaudžiauti teise ir visokeriopos civilinių teisių teisminės gynybos.

Pavyzdžiui, Druskininkų miesto apylinkės teismas civilinėje byloje D. Načajus v. M. R. Načajienė, bylos Nr. 2-134-03/2004, 2004 m. balandžio 19 d. sprendime nurodė, kad aiškinant ir taikant CK 3.201 straipsnio nuostatas dėl išlaikymo dydžio ir formos pakeitimo taip pat turi būti atsižvelgiama į CK 3.3 str. 1 dalyje įtvirtintą prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principą⁴¹. Šį principą įvairiais aspektais dažnai taiko ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau LAT). Pavyzdžiui, LAT civilinių bylų skyriaus (toliau CBS) teisėjų kolegija civilinėje byloje D. Butkevičienė v. P. Butkevičius, išnagrinėjusi atsakovo kasacinį skundą dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo bei išlaikymo nepilnamečiams vaikams priteisimo, konstatavo ir išaiškino, kad „remiantis CK 3.196 str. 1 d. 1 punkto ar 2 punkto nuostatomis teismas tenkindamas ieškovės ieškinį ir nustatydamas išlaikymo formą – priteisiant vaikams tam tikrą turtą, t.y. vieno kambario butą Klaipėdos mieste, priklausančią nuosavybės teisėmis atsakovui, nesiaiškino, ar tokia išlaikymo forma atitinka vaikų interesus. CK 3.3 straipsnyje yra įtvirtinta nuostata, kad šeimos santykių teisinis reglamentavimas Lietuvos Respublikoje yra grindžiamas prioritetiniu vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principu. Įgyvendinant šį principą, teismas, nagrinėdamas bylą iš šeimos teisinių santykių, turi būti aktyvesnis, imtis visų priemonių, kad priimtu sprendimu būtų apsaugoti vaiko interesai“⁴².

Tėvų lygiateisiškumo principas (CK 3.3 str. 1 d., 3.26 str.) reiškia, kad tėvo ir motinos teisės ir pareigos savo vaikams yra lygios nepriklausomai nuo to, ar jie yra susituokę, ar nesusituokę, jiems santuoką nutraukus, teismui pripažinus ją negaliojančia ar tėvams gyvenant skyrium, todėl jie abu turi lygias teises bei pareigas vaikams ir išlaikymo atžvilgiu. Tėvų valdžios lygybės principas nereiškia, kad tėvas ir motina turi visiškai vienodas konkrečias teises ir pareigas, nes konkrečios tėvų teisės ir pareigos savo vaikams priklauso nuo faktinių aplinkybių, pavyzdžiui, nuo to, su kuriuo iš tėvų nustatyta nepilnamečio vaiko gyvenamoji vieta, kokia yra kiekvieno iš tėvų turtingumas ir pan. Tačiau šis principas reiškia, kad, esant vienodomis faktinėms aplinkybėms, tėvų teisės ir pareigos turi būti lygios. Aptariamo principo turi būti laikomasi paskirstant išlaikymo pareigą tarp vaiko tėvų proporcingai jų turtingumui (CK 3.192str. 3d.). LAT CBS teisėjų kolegija civilinėje byloje E. Diršienė v. L. Dirsei, išnagrinėjusi atsakovo kasacinį skundą dėl išlaikymo nepilnamečiui vaikui dydžio pakeitimo pažymėjo, jog „abu vaiko tėvai privalo išlaikyti savo vaikus, išlaikymo dydis turi būti proporcingas

⁴¹ LAT Senato 2005 m. birželio 23 d. nutarimas Nr. 54 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos taikant įstatymus, reglamentuojančius tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo vaikus, apibendrinimo apžvalgos“// Teismų praktika. 2005, Nr. 23.

⁴² LAT nutartis c. b. Nr. 3K-3-1579/2002m. // <http://ovada.tic.lt/nutartis.aspx?id=9751>; prisijungimo laikas- 2005-08-12.

nepilnamečių vaikų poreikiams bei jų tėvų turtinei padėčiai ir užtikrinti būtinas vaikui vystytis sąlygas⁴³.

Su tėvų lygiateisiškumo principu glaudžiai siejasi bei yra ne mažiau svarbus ir *tėvų valdžios lygybės ir imperatyvumo principas*. CK 3.156 straipsnis įtvirtina tėvų valdžios lygybę, o CK 3.159 įsakmiai nurodo tėvams privalomą tėvų valdžios vykdymą. Tėvų valdžia iš esmės yra skirta prigimtinėms vaiko teisėms įgyvendinti, ji apima tėvų su vaikais susijusias teises ir pareigas, yra privaloma ir nė vienas iš tėvų negali atsisakyti pareigos įgyvendinti tėvų valdžią. Kiekvienu atveju tėvų, nevykdančių savo pareigų vaikams, veiksmai ar neveikimas laikytini priešingais teisei. Tėvams vengiant vykdyti savo pareigas taikomas tėvų valdžios ribojimas, tačiau net ir šiuo atveju tėvams lieka pareiga išlaikyti savo vaikus (CK 3.195 str.)⁴⁴. Toks tėvų teisių ir pareigų išlaikyti vaikus imperatyvumas grindžiamas tuo, kad šios tėvų teisės ir pareigos yra asmeninio pobūdžio ir jų įgyvendinimas negali būti perleistas kitiems asmenims, vienam iš tėvų, su kuriuo gyvena vaikas, tėvai taip pat negali susitarti dėl šios teisės atsisakymo, toks atsisakymas negalioja (CK 3.5 str. 1 d., 3.159 str. 1 d.). Tačiau tėvams paliekama teisė susitarti dėl išlaikymo dydžio, tvarkos ir formos, t.y. dėl to, kaip vaiko išlaikymas bus įgyvendintas, koku būdu kiekvienas iš tėvų prisidės prie vaiko išlaikymo (CK 3.192 str. 1 d.), bet šis leidimas saistomas minėto vaiko interesų viršenybės principo ir pareigos susitarti dėl tokio išlaikymo, kuris būtų proporcingas vaiko poreikiams ir užtikrintų būtinas vaikui vystytis sąlygas (CK 3.192 str. 2 d.).

Anot LAT Senato, nurodyto principo aktualumas atsiskleidžia ir tais atvejais, kai dar prieš gimstant kūdikiui vaiko motina pareiškia, kad iš vaiko tėvo išlaikymo nereikalaus. Pateikiamas pavyzdys, Vilniaus miesto 1-ojo apylinkės teismo nagrinėta civilinė byla L. Zagorskienė v. G. Purnas dėl tėvystės ir vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, ir išlaikymo priteisimo. Atsakovas atsiliepime į ieškinį nurodė, kad ieškovė dar prieš gimstant kūdikiui pažadėjo, jog materialinio išlaikymo iš atsakovo nereikalaus⁴⁵. Pažymėtina, kad toks vaiko motinos pareiškimas ar vaiko tėvų susitarimas iki vaiko gimimo ar po jo nesukelia jokių teisinių pasekmių.

Vaiko turtinių teisių (tarp jų ir teisės į išlaikymą) *savarankiškumo principas* reiškia, kad vaiko turtas ir turtinės teisės yra atskiros nuo tėvų ar kitų asmenų turto ir turtinių teisių. Vaikas yra savarankiškas teisės subjektas, jo teisė į išlaikymą yra jo prigimtinė konstitucinė asmeninė

⁴³ LAT nutartis c. b. Nr. 3K-3-1017/2003m. // <http://ovada.tic.lt/nutartis.aspx?id=24235>; prisijungimo laikas- 2005-08-12.

⁴⁴ Mikelėnas V., Kesarauskas Š., Smirnovienė Z. ir kt. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė.- Vilnius. Justitia, 2002. P. 303.

⁴⁵ LAT Senato 2005 m. birželio 23 d. nutarimas Nr. 54 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos taikant įstatymus, reglamentuojančius tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo vaikus, apibendrinimo apžvalgos“// Teismų praktika. 2005, Nr. 23.

turtinė teisė (Konstitucijos 18 str., 38 str. 5 d., CK 3.161 str., 3.185 str.). Vaikui priteistas išlaikymas yra nepilnamečio vaiko nuosavybė, kurią tvarko vaiko tėvas (motina) uzufukto teisėmis išimtinai vaiko interesais (CK 3.185 str., 3.186 str. 1 d., 3.203 str. 1 d.).

Teismas, aiškindamas ir taikydamas teisės normas dėl vaikų išlaikymo, taip pat turi vadovautis ir *sisteminiu teisės aiškinimo metodu*, įtvirtintu CK 1.9 straipsnio 1 dalyje ir reikalaujančiu aiškinti taikomas teisės normas remiantis sisteminiu jų ryšiu su Konstitucija, bendraisiais teisės principais, tarptautine teise, kitais įstatymais, kitomis to paties įstatymo teisės normomis. Todėl CK trečiosios knygos XII skyriaus antrojo skirsnio normas, nustatančias tėvų pareigą išlaikyti savo vaikus būtina aiškinti ir taikyti ne izoliuotai, o kaip sudedamąją viso CK ir teisės sistemos dalį vaikų teisių apsaugos srityje, atsižvelgiant į aiškinamos normos tikslus. Šeimos teisinius santykius reglamentuojančių įstatymų tikslai yra apibrėžti CK 3.3 straipsnio 2 dalyje, Konstitucijos 38, 39 straipsniuose ir kt. Dėl to, taikant ir aiškinant šios srities įstatymus, civiliniame procese sprendžiant klausimus dėl vaikų teisės į išlaikymą, kiekvienai normai būtina suteikti tokią reikšmę, kuri atitiktų joje numatytus šeimos santykių ir vaikų teisių apsaugos teisinio reglamentavimo tikslus: užtikrinti šeimos ir jos reikšmės visuomenėje stiprinimą, šeimos narių tarpusavio atsakomybę už šeimos išsaugojimą ir vaikų auklėjimą, galimybę visiems šeimos nariams tinkamai įgyvendinti savo teises ir apsaugoti nepilnamečius vaikus nuo netinkamų kitų šeimos narių bei kitų asmenų, ir kitokių veiksmų įtakos (CK 3.3 str. 2 d.).

Nurodytu teisės aiškinimo principu buvo vadovaujama atskleidžiant CK 3.201 straipsnio 3 dalies turinį LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 17 d. nutartyje, priimtoje civilinėje byloje J. Jakimavičienė v. P. Jakimavičius. Konstatuota, kad išlaikymo būdo pakeitimo sąlygos yra numatytos CK 3.201 str. 3 d. Šioje teisės normoje nėra nurodyta, kokioms sąlygoms esant galimas išlaikymo būdo pakeitimas. Tikroji normos prasmė gali būti nustatyta sistemiškai analizuojant visą straipsnio turinį, atsižvelgiant į išlaikymo instituto tikslą ir vadovaujantis prioritetingos vaiko interesų apsaugos ir gynimo principu⁴⁶.

1.1.2. Civilinio proceso principai, susiję su tėvų pareiga materialiai išlaikyti savo vaikus. Privatinėje teisėje pastaruoju metu aiškiai pabrėžiamos viešumo tendencijos, t.y. viešosios teisės interferencija tokiose teisinių santykių srityse, kurios iki šiol buvo išskirtinai rezervuotos kaip privatinės teisės dalis. Taigi, viešoji teisė įsiterpia net ir į tokias tradiciškai privatinėmis laikomas teisės šakas kaip šeimos teisė. Sustiprėjęs viešasis interesas, egzistuojantis šeimos teisinių santykių reglamentavimo srityje, be abejo, negali likti nuošalyje ir nagrinėjant iš šių teisinių santykių kylančius ginčus bei pasireiškia padidėjusiu visos visuomenės

⁴⁶ LAT Senato 2005 m. birželio 23 d. nutarimas Nr. 54 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos taikant įstatymus, reglamentuojančius tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo vaikus, apibendrinimo apžvalgos“// Teismų praktika. 2005, Nr. 23.

suinteresuotumu šeimos bylų baigtimi. Tai lemia nagrinėjimo ypatumus – įstatymų leidėjas šių bylų procesui daro reikšmingas kai kurių pagrindinių civilinio proceso principų išimtis⁴⁷.

Rungtyniškumo ir *dispozityvumo* principai, įtvirtinti CPK 12 ir 13 straipsniuose, šeimos bylose yra ribojami viešojo intereso – vaiko teisių ir interesų labui. Rungimosi principas teigia, kad kiekviena šalis privalo įrodyti tas aplinkybes, kuriomis remiasi kaip savo reikalavimų ar atsikirtimų pagrindu, išskyrus atvejus kai remiamasi aplinkybėmis, kurių nereikia įrodinėti. Dispozityvumo principas reiškia, kad šalys ir kiti proceso dalyviai, laikydamiesi šio CPK nuostatų, turi teisę laisvai disponuoti joms priklausančiomis procesinėmis teisėmis⁴⁸. Štai CPK 376 straipsnio norma yra ne kas kita, kaip bylos, kylančios iš šeimos teisinių santykių, šalių rungimosi principo taikymo apribojimas. Bylą nagrinėjančiam teismui suteikiama teisė savo iniciatyva rinkti įrodymus, nustatyti įrodinėjimo dalyką, viršyti ieškinio reikalavimo ribas, taikyti kitą nei reikalauja šalys vaiko teisių ir interesų gynimo būdą.

LAT CBS teisėjų kolegija, kasacine tvarka išnaginėjusi civilinę bylą D. Korsakovas v. T. Korsakienė dėl išlaikymo nepilnamečiam vaikam dydžio ir formos pakeitimo, pažymėjo, kad šeimos teisinių santykių specifika ir šeimos teisės normomis ginamos vertybės lemia šeimos bylų nagrinėjimo civilinio proceso ypatumus (CK XIX skyrius). Pagal CPK 376 straipsnio 1 dalį bylą nagrinėjantis teismas turi teisę savo iniciatyva rinkti įrodymus, kuriais šalys nesiremia, jeigu jo nuomone, tai yra būtina siekiant teisingai išspręsti bylą. Teismo aktyvus vaidmuo civiliniame procese yra itin reikšmingas bylose, susijusiose su vaikų teisėmis ir interesais. Šie civilinio proceso ypatumai lemia ir kai kurių kitų civilinio proceso principų taikymą: rungimosi principo (CPK 12 str.), dispozityvumo principo (CPK 13 str.), o taip pat įrodinėjimo pareigos (CPK 178 str.). Skirtingai nei taikant šiuos principus bylose, kuriose nėra viešo intereso, šeimos bylose teismas pats sprendžia kiek ir kokių įrodymų reikia byloje priimti teisėtą ir pagrįstą sprendimą, tiria ir vertina ne vien tik šalių nurodomus faktus ir pateiktus įrodymus, tačiau ir pats sprendžia dėl byloje teisiškai reikšmingų faktų bei rinktinų įrodymų, be to, gali priimti tokį sprendimą, kokio nei viena iš šalių neprašo, pakeisti reikalavimo pagrindą. Nors šalims išlieka pareiga įrodyti aplinkybes, kuriomis grindžia savo reikalavimus bei atsikirtimus (CPK 178 str.), tačiau objektyviai nesant galimybių įrodyti tam tikras teisiškai reikšmingas aplinkybes, teismas visas abejones turi vertinti vaiko interesų naudai ir priimti vaiko teises ir interesus apsaugantį teismo sprendimą. CPK 17 straipsnyje įtvirtintas šalių procesinis lygiateisiškumas šios kategorijos bylose labiausiai pasireiškia lygiomis galimybėmis naudotis procesinėmis teisėmis (pateikti įrodymus, reikšti prašymus ir kt.). Atsižvelgiant į šį proceso teisės normų taikymą ir aiškinimą nėra pagrindo pripažinti, kad apeliacinės instancijos teismas pažeidė CPK 12, 17 ir 178

⁴⁷ Jonaitis M. Atskirų kategorijų bylų nagrinėjimo ypatumai pagal naująjį Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodeksą // Jurisprudencija. 2003, Nr. 42(34). P. 122.

⁴⁸ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 36-1340.

straipsnių nuostatas, kadangi įrodinėjimo pareigą perkėlė vien tik ieškovui, o atsakovę nuo šios pareigos atleido. Teismas vertino šalių pateiktus įrodymus ir atliko kitus procesinius veiksmus atsižvelgdamas į anksčiau nurodytų civilinio proceso principų taikymo ypatumus šio pobūdžio bylose⁴⁹.

Aptartos aplinkybės, be to, kad yra skirtos socialiniams civilinio proceso tikslams įgyvendinti, prisideda ir prie *procesu koncentracijos* užtikrinimo (CPK 7 str.). Teismui, jau pasirengimo bylos nagrinėjimui stadijoje, suteikiama galimybė išreikalauti visus įrodymus, kuriais šalys nesiremia, tačiau kurie yra reikalingi teisingai bylai išspręsti, ir taip kartu yra sudaromos objektyvios prielaidos išspręsti bylą jau pirmajame teismo posėdyje. Dera pastebėti, kad proceso koncentracija, nors ir būdama svarbi, šeimos bylose prioritetinę vietą užleidžia *visapusiškam bylos aplinkybių ištyrimui ir teisingam įrodymų įvertinimui*. Tai atspindi CPK 377 straipsnis, kuriame įtvirtinta daug siauresnė galimybė riboti šalių *ius novorum*, nustatant teismo teisę atsisakyti priimti naujus įrodymus tik tuomet, kai tuo tyčia siekiama vilkinti procesą. Be to, ieškovui šeimos bylose suteikiama teisė keisti ieškinio dalyką ar pagrindą, o atsakovui pareikšti priešieškinių iki bylos nagrinėjimo iš esmės pabaigos (CPK 377 str.). Tuo tarpu kitose bylose, siekiant koncentruotumo, tai daryti leidžiama tik iki nutarties skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje (CPK 141 str. 1 d.). CPK 378 straipsnis draudžia šeimos bylose taikyti ir tokią, kitais atvejais labai veiksmingą, koncentruotumo užtikrinimo priemonę, skatinančią proceso šalis atsakingai vertinti savo atvykimo į teismo posėdį pareigą, kaip teismo sprendimo priėmimas už akių. Taikant sprendimo už akių institutą, sprendimas priimamas teismui formaliai ištyrus įrodymus. Tai reiškia, kad teismas turi tik įsitikinti, kad pasitvirtinus byloje esančių įrodymų turiniui būtų pagrindas priimti atitinkamą sprendimą. Kaip jau ne kartą minėjome, vaikai yra ypač socialiai pažeidžiami ir jų teisių apsaugai turi būti skiriamas ypatingas valstybės bei ją atstovaujančio teismo dėmesys. Mūsų manymu, nustatytas draudimas priimti sprendimą už akių yra itin reikšmingas ir būtinas siekiant, užtikrinti jog sprendimas byloje, kurioje sprendžiamas vaiko teisės į išlaikymą klausimas, būtų priimtas tik visapusiškai ištyrus visas reikšmingas bylai aplinkybes ir teisingai įvertinus įrodymus. Siekiant to paties tikslo – sprendimo, geriausiai atitinkančio ir užtikrinančio vaiko teises ir interesus – aptariamose kategorijose bylose numatyta galimybė skelbti atsakovo paiešką arba priverstinai jį atvesdinti į teismo posėdį (CPK 132 str., 384 str. 2 d., 388 str. 3 d.).

Žinoma, šios įstatymo nuostatos neturėtų sudaryti klaidingo įspūdžio, jog šeimos bylose apskritai atsisakoma proceso koncentracijos kaip vieno iš pagrindinių proceso principų. Anot M. Jonaičio, „byla, kylanti iš šeimos teisinių santykių, dažnai labai glaudžiai susijusi su tokių,

⁴⁹LAT nutartis c. b. Nr. 3K-3-1017/2003m. // <http://ovada.tic.lt/nutartis.aspx?id=25223>; prisijungimo laikas- 2005-08-12.

socialiniu požiūriu menkai apsaugotų, subjektų kaip vaikai teisėmis bei interesais, todėl ją išnagrinėti teisingai ir kaip galima operatyviau suinteresuotas tiek teismas, tiek ir visuomenė apskritai. Dėl šių priežasčių proceso koncentruotumą šeimos bylose siekiama užtikrinti tokiais būdais kaip, pavyzdžiui, jau minėta teismo teisė savarankiškai rinkti įrodymus ir taip užtikrinti greitą procesą – dėl to tikėtina, jog byla materialiaja prasme bus išspręsta teisingai.⁵⁰

Teismo posėdžio viešumo principas (CPK 9 str. 1 d.) nustato, kad visuose teismuose bylos nagrinėjamos viešai. Proceso viešumas suprantamas dvejopai – siaurai ir plačiai. Siauruoju požiūriu proceso viešumas reiškia šalių ir kitų byloje dalyvaujančių asmenų teisę asmeniškai, tiesiogiai dalyvauti procese nagrinėjant bylą ir susipažinti su visa jos medžiaga. Šiuo atžvilgiu viešumas yra būtina kitų principų – tiesioginio dalyvavimo, rungimosi, žodinio proceso, lygiateisiškumo gyvavimo prielaida ir tiesioginis padarinys.

Plačiuoju požiūriu proceso viešumas reiškia visuomenės teisę dalyvauti jame, gauti ir skelbti informaciją apie bylos nagrinėjimą. Be to, viešumas yra viena iš tinkamo proceso garantijų, nes tik procesui esant viešam, galima įsitikinti, kad jis vyksta sąžiningai ir nepažeidžiamos nė vienos šalies teisės. Proceso viešumas pasireiškia tik nagrinėjant bylą iš esmės; bylos iškėlimui, teismo sprendimo priėmimui, kitų procesinių veiksmų atlikimui šis principas netaikomas.

Mūsų nagrinėjamosiose šeimos bylose įstatymų leidėjas yra numatęs galimas viešumo principo išimtis. Jau to paties CPK 9 straipsnio 1 dalyje yra pasakyta, kad siekiant apsaugoti žmogaus asmeninio ar šeimyninio gyvenimo slaptumą teismo posėdis gali būti uždaras, o CPK 379 straipsnis, liečiantis tik šeimos bylas, numato, jog ginčai kylantys iš šeimos teisinių santykių, nagrinėjami uždareme teismo posėdyje, jeigu to prašo bent viena iš byloje dalyvaujančių šalių. Šitaip siekiama užtikrinti šeimos gyvenimo slaptumo apsaugą, nepilnamečių vaikų ir sutuoktinių gyvenimo privatumą.

Viešumo principas taip pat taikomas ir teismo sprendimui. Jis reglamentuotas CPK 10 straipsnyje, ir jame yra šeimos byloms aktualių viešumą ribojančių nuostatų. Komentuojamo straipsnio 1 dalis nustato, kad bylą, išnagrinėtą uždareme teismo posėdyje, medžiaga nėra vieša, vadinasi, jei šeimos byla buvo išnagrinėta uždareme teismo posėdyje, pasinaudojus CPK 379 straipsniu ar 9 straipsnio 1 dalimi, tai ir priimtas sprendimas, ir kita bylos medžiaga nebus viešai prieinama. Analizuojamo straipsnio 2 dalis nustato dar vieną teisės susipažinti su bylos medžiaga ribojimą. Pagal šią normą teismas, nagrinėdamas bylą viešame teismo posėdyje, turi teisę savo iniciatyva ar dalyvaujančių asmenų prašymu nurodyti, kad visa bylos medžiaga ar jos dalis yra nevieša. Tokia nutartis gali būti priimama prireikus apsaugoti žmogaus, jo privataus

⁵⁰ Jonaitis M. Atskirų kategorijų bylų nagrinėjimo ypatumai pagal naująją Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodeksą // Jurisprudencija. 2003, Nr. 42(34). P. 122.

gyvenimo ir nuosavybės slaptumą, informacijos apie žmogaus sveikatą konfidencialumą ir kai kuriais kitais įstatymo nurodytais atvejais. Be to, CK 3.63 straipsnyje numatyta galimybė abiejų sutuoktinių prašymu nenurodyti konkrečių faktų, patvirtinančių vieno ar abiejų sutuoktinių kaltę dėl santuokos nutraukimo, taip pat yra viešumo principo išimtis.

Apibendrinant teisės principų taikymą nagrinėjant bylas, kuriuose sprendžiamas ir reikalavimas dėl išlaikymo, galime daryti išvadą, jog teismai proceso metu turi sistemiškai taikyti svarbiausius šeimos teisinius santykius reglamentuojančius civilinės teisės principus, atsižvelgti į šeimos santykių teisinio reglamentavimo tikslus, į išlaikymo instituto tikslą bei su vaiku ir jo išlaikymu susijusius sprendimus priimti vadovaudamiesi prioritetingu vaiko interesų apsaugos ir gynimo principu. Civilinio proceso principai šeimos bylose veikia su išimtimis, kurias įstatymų leidėjas nustatė, atsižvelgdamas į šeimos santykių savitumą ir privatumą, o teismams privalu jais vadovautis.

1.2. Bylų, susijusių su vaiko teise į tėvų teikiamą išlaikymą, iškelimo procesiniai ypatumai. Civilinės bylos iškelimo teisme stadijoje atliekami procesiniai veiksmai, kurių tikslas iškelti civilinę bylą: teismui paduodamas ieškinys, kartu su juo ir kiti įvairūs prašymai, teismas svarsto ieškinio priėmimo klausimus, šalinami ieškinio trūkumai. Šioje darbo dalyje aptarsime šiuos procesinius veiksmus bei betarpiškai susijusias nuostatas dėl dalyvaujančių byloje asmenų, teisingumo ir žyminio mokesčio.

Šeimos bylų nagrinėjimo ypatumus reglamentuojančios normos, nustatančios reikalavimus ieškinio turiniui ir formai (CPK 382 str., 387 str. 4 d., 396 str.), pirmiausia teigia, kad šiose bylose pateikiami ieškiniai turi atitikti bendrus reikalavimus, keliamus procesinių dokumentų turiniui ir formai (CPK 111 str.), ir išdėsto kas papildomai nurodoma reiškiamame ieškinyje. CPK 375 straipsnio 1 dalis įtvirtina, kad šeimos bylų nagrinėjimo išimtis iš bendrųjų ieškinio nagrinėjimo taisyklių taikomos visoms šeimos byloms, išskyrus atvejus, kai byla nagrinėjama ypatingosios teisenos tvarka, o tai leidžia daryti išvadą, jog ir byloms dėl tėvų pareigos išlaikyti savo vaikus taikomos nurodytos išimtis. Be to, LAT CBS teisėjų kolegija 2004 m. kovo 18 d. konsultacijoje nurodė, kad išlaikymo priteisimo byla yra šeimos byla, nagrinėtina pagal bendrąsias ginčo teisenos taisykles su išimtimis, nustatytomis CPK XIX skyriuje⁵¹. Tai lemia, kad ir ieškinys dėl tėvų pareigos materialiai išlaikyti vaikus turės būti surašomas vadovaujanti bendraisiais reikalavimais, keliamais procesiniams dokumentams (CPK 111 str.), ir numatytomis išimtimis (CPK 382 str., 387 str. 4 d., 396 str.).

⁵¹ LAT 2004 m. kovo 18 d. konsultacija „Dėl kai kurių Civilinio proceso normų taikymo“// <http://ovada.tic.lt/lat/nutarti.aspx?id=26553>, prisijungimo laikas- 2005-11-30.

Nepilnamečių vaikų tėvai, nutraukdami santuoką bendru sutarimu (CK 3.51 str.) arba pradėdami gyventi skyrium (CK 3.73 str., CK 3.76 str. 4 d.), sudaro sutartį, kurioje numato tarpusavio pareigas materialiai išlaikant nepilnamečius vaikus. Šią sutartį tvirtina teismas (CK 3.193 str. 1 d., CK 3.53 str. 3 d.). Sutartyje tėvai privalo numatyti, kokiū būdu ir tvarka jie vykdys savo pareigas, susijusias su vaikų išlaikymu. Sutartyje turi būti nustatytas išlaikymo dydis (CK 3.192 str. 2 d.), išlaikymo forma (CK 3.196 str. 1 d. 1–3 p.), išlaikymo mokėjimo terminai, pinigų pervedimo tvarka ir kita, jei išlaikymas nustatomas periodinėmis išmokomis. Jeigu vienas iš tėvų nevykdo teismo patvirtintos sutarties dėl vaiko išlaikymo, kitas iš tėvų įgyja teisę kreiptis į teismą dėl vykdomojo rašto išdavimo (CK 3.193 str. 3 d., CPK 584 str.).

Teismas, prieš tvirtindamas sutuoktinių sutartį dėl santuokos nutraukimo pasekmių, privalo patikrinti, ar sutarties sąlygos dėl nepilnamečių vaikų išlaikymo nepažeidžia vaikų interesų, neprieštarauja viešajai tvarkai ir panašiai. Pavyzdžiui, vaikų interesus pažeidžiančiomis pripažintinos sutarties sąlygos, darančios vaikų išlaikymą priklausomą nuo tam tikrų sąlygų, taip pat nustatančios akivaizdžiai per mažą išlaikymo dydį, atsižvelgiant į tėvo (motinos) turtinę padėtį ir vaiko poreikius (CK 3.53 str. 3 d.), panaikinančios nepilnamečių vaikų teisę likti gyventi šeimos gyvenamojoje patalpoje, kol jie sulauks pilnametystės (CK 3.84 str., 3.85 str.), ir kitos. Jeigu sutarties sąlygos dėl vaikų išlaikymo pažeidžia vaikų interesus, prieštarauja viešajai tvarkai, teismas sutarties netvirtina (CK 3.53 str. 4 d.). Kai nepilnamečių vaikų tėvai nesutaria dėl teisinių santuokos nutraukimo padarinių – nepilnamečių vaikų išlaikymo, nutraukti santuokos CK 3.51 straipsnio tvarka (bendru sutarimu) negalima.

Iš esmės pasikeitus tėvų turtinei padėčiai ar vaiko poreikiams buvę sutuoktiniai arba vienas iš jų gali kreiptis į teismą dėl santuokos nutraukimo ar gyvenimo skyrium pasekmių sutarties sąlygų dėl nepilnamečių vaikų išlaikymo pakeitimo (CK 3.53 str. 3 d., 3.76 str. 5 d.). Sutarties sąlygų dėl vaiko išlaikymo pakeitimo klausimus teismas sprendžia ypatingąja teise *mutatis mutandis* taikydamas CPK XXXV skyriaus nuostatas (CPK 538 str. 5 d.). Tuo atveju, kai šalys nesutaria dėl sutarties sąlygų pakeitimo, teismo sprendimu patvirtintas šalių susitarimas dėl vaiko išlaikymo dydžio ir (ar) formos pakeitimo sprendžiamas ginčo teisenos tvarka vadovaujantis CK 3.201 straipsniu.

Mes nesame tikri, kad vaiko teisė į tėvų teikiamą išlaikymą yra tinkamai apsaugoma ir užtikrinama, kai šis klausimas išsprendžiamas sutuoktinių bendru sutarimu sutartyje dėl santuokos nutraukimo pasekmių. LAT savo konsultacijoje apie aptariamą sutartį yra pasisakęs, kad būtina šios sutarties sąlyga – nuoroda į bendrąjį sutuoktinių turtą ir jo padalijimas (CK 3.51 str. 1 d. 2 p.). Todėl sutuoktiniai šioje sutartyje privalo nurodyti, ar jie turi bendrą turtą, o jeigu turi, – kaip jį pasidalija. Taigi, bendro turto (jo kiekio ir vertės) nurodymas ir jo pasidalijimas yra sutuoktinių, o ne teismo pareiga. Teismas neprivalo aiškintis, koks yra bendras sutuoktinių turtas

ar kokia jo vertė. Vieno ar abiejų sutuoktinių kreditorių nurodymas pareiškime dėl santuokos nutraukimo yra sutuoktinių pareiga (CK 3.126 str.). Teismas privalo kontroliuoti pareiškimo dėl santuokos nutraukimo turinį, tačiau neprivalo pats aiškintis, ar sutuoktiniai turi kreditorių⁵². Kaip matome, teismas, tvirtindamas nurodytą sutartį, yra mažiau aktyvus aiškindamasis tikrąją vaiko tėvų turtinę padėtį, nei paprastai nagrinėjant šeimos bylas ir sprendžiant reikalavimą dėl vaiko išlaikymo. Be to, nuostatų, reglamentuojančių santuokos nutraukimo pasekmių sutarties sudarymo sąlygas, tarpe nėra reikalavimo sutuoktiniams nurodyti visų gaunamų pajamų dydį, kuris yra reikšmingas nustatant vaikams priteisiamo išlaikymo dydį. Šios aplinkybės, mūsų manymu, gali lemti, jog vaikams skiriamo išlaikymo dydis neatitiks vaiko poreikių ir tėvų turtinės padėties proporcingumo principo.

Dėl nepilnamečių vaikų išlaikymo visais atvejais privalo būti nuspręsta santuokos nutraukimo ar sutuoktinių gyvenimo skyrium byloje, jeigu išlaikymas teismo sprendimu nėra priteistas. Jeigu tėvai nėra nutraukę santuokos ir nepatvirtintas jų gyvenimas skyrium, tačiau vienas iš tėvų ar abu nevykdo savo pareigos išlaikyti vaikus, teisę kreiptis į teismą su prašymu priteisti išlaikymą turi vienas iš vaiko tėvų, globėjas (rūpintojas), valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija, prokuroras (CK 3.194 str. 1 d.). Teisę kreiptis į teismą su prašymu priteisti išlaikymą šie asmenys turi ir tada, kai vaiko tėvai nėra sudarę santuokos, taip pat reiškiant ieškinį dėl tėvystės nustatymo (CK 3.194 str. 1 d., 3.147 str. 2 d., CPK 392 str.).

Nepilnametis vaikas, kai tėvai pažeidžia jo teises į išlaikymą, turi teisę jas ginti (CK 3.164 str. 2 d., CPK 38 str. 3 d.). Vaikas iki 14 metų amžiaus turi teisę savarankiškai kreiptis gynybos į valstybinę vaiko teisių apsaugos instituciją – rajono miesto vaiko teisių apsaugos tarnybą, kuri turi kreiptis į teismą dėl vaiko išlaikymo, nustačiusi, kad tėvai pažeidžia šias vaiko teises (CK 3.163 str. 4 d., CK 3.194 str. 1 d.). Nepilnamečiai nuo 14 metų turi teisę savarankiškai kreiptis į teismą dėl savo teisių ir įstatymų saugomų interesų gynybos, jeigu jų teises į išlaikymą pažeidžia tėvai (CK 3.164 str. 2 d., 2.8 str., CPK 38 str. 3 d.). Tuo atveju, kai nepilnametis vaikas, sulaukęs 14 metų, savarankiškai negali įgyvendinti savo teisių dėl išlaikymo lėšų tvarkymo, jo teises gina valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija ar prokuroras, kreipdamasis į teismą su prašymu paskirti nepilnamečiui priklausančio turto administratorių (CK 3.163 str. 4 d., 3.185 str. 3 d.).

Kai vaikas yra pilnametis ir nedarbingas dėl neįgalumo, kuris jam nepilnamečiui nustatytas, ir jam būtina parama, o tėvas (motina) ar abu tėvai materialinės paramos jam neteikia, į teismą dėl išlaikymo priteisimo turi teisę kreiptis taip pat pats vaikas (CK 2.5 str. 1 d., 3.194 str.

⁵² LAT 2002 m. kovo 15 d. konsultacija Nr. A3-60 „Dėl kai kurių Civilinio kodekso ir Civilinio proceso kodekso normų taikymo“// <http://ovada.tic.lt/lat/nutarti.aspx?id=26368>; prisijungimo laikas-2005-11-12.

3 d., CPK 5 str. 1 d., 38 str. 1 d.), išskyrus tuos atvejus, kai dėl neįgalumo pobūdžio vaikas pripažintas neveiksniu (CK 2.10 str.).

LAT Senatas savo apžvalgoje pastebėjo, jog jų apibendrintose bylose nėra nė vieno atvejo, kai į teismą dėl išlaikymo kreipėsi pats vaikas. Dažniausiai į teismą dėl išlaikymo priteisimo kreipiasi vienas iš vaiko tėvų. Tai patvirtina, kad paties vaiko kreipimasis dėl išlaikymo yra išimtis, nes valstybės teisinė sistema užtikrina vaiko teisių ir interesų, tarp jų ir teisės į išlaikymą, gynybą, kurią įgyvendina kiti asmenys (tėvai, globėjai, vaiko teisių apsaugos institucija), neperkeldama šios naštos patiems vaikams⁵³.

Materialiai išlaikyti vaiką yra abiejų vaiko tėvų pareiga. Kai abu tėvai šios pareigos nevykdo, ieškinyje dėl išlaikymo priteisimo pareiškiamas abiem vaiko tėvams, t. y. vaiko tėvui ir motinai (CK 3.192 str.). Kai vaiko išlaikymo pareigos nevykdo vienas iš tėvų, ieškinyje pareiškiamas šią pareigą nevykdančiam vaiko tėvui ar motinai, o pareigą vykdantis vaiko tėvas (motina) įtraukiamas dalyvauti byloje trečiuoju asmeniu, nepareiškiančiu savarankiškų reikalavimų (CPK 47 str. 1 d.). Taip pat į bylą trečiuoju asmeniu, nepareiškiančiu savarankiškų reikalavimų, gali įstoti ar teismo iniciatyva gali būti įtraukiami kiti asmenys, jeigu bylos išsprendimas gali turėti įtakos jų teisėms arba pareigoms (CPK 47 str.).

Kai byloje yra pareiškiami keli reikalavimai, tarp jų ir reikalavimas dėl išlaikymo priteisimo, kiekvienam iš jų turi būti nurodytas atskiras ieškinio pagrindas ir įrodymai, patvirtinantys jo pagrįstumą. Santuokos pripažinimo negaliojančia ar nutraukimo, sutuoktinių gyvenimo skyrium patvirtinimo bylose, kai sutuoktiniai turi nepilnamečių vaikų, turi būti nurodytas reikalavimas dėl išlaikymo priteisimo (CK 3.43 str. 2 d., 3.53 str. 3 d., 3.59 str., 3.62 str. 2 d., 3.76 str. 1 d., CPK 382 str. 3 p., 539 str. 1 d. 2 p., 539 str. 3 d. 3 p.) ir šio reikalavimo faktinis pagrindas, t. y. faktinės aplinkybės, patvirtinančios reikalaujamo priteisti išlaikymo dydį ir formą bei patį reikalavimą. Jeigu ieškinio pareiškime nėra nurodyta reikalavimo dėl išlaikymo priteisimo ir nėra tėvų susitarimo dėl vaikų išlaikymo, teismas turi nurodyti šį trūkumą ir priimti nutartį dėl ieškinio trūkumų pašalinimo (CPK 115 str. 2 d.).

Išlaikymas nepilnamečiam vaikui gali būti priteisiamas ir tada, kai tėvai gyvena kartu ir nereiškia reikalavimo dėl santuokos nutraukimo ar gyvenimo skyrium (separacijos) nustatymo, kai tėvai nėra susituokę, ir tėvas (motina) arba abu tėvai neteikia išlaikymo vaikui (CK 3.192 str. 1 d., 3.194 str. 1 d.).

Nustačius vaiko tėvystę byloje dėl tėvystės nustatymo, klausimas dėl išlaikymo nepilnamečiam vaikui priteisimo išsprendžiamas nepriklausomai nuo to, ar toks reikalavimas

⁵³ LAT Senato 2005 m. birželio 23 d. nutarimas Nr. 54 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos taikant įstatymus, reglamentuojančius tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo vaikus, apibendrinimo apžvalgos“// Teismų praktika. 2005, Nr. 23.

byloje buvo pareikštas (CPK 376 str., 392 str. 1 d.). Išlaikymas priteisiamas ir išsprendžiant klausimą dėl vaiko atskyrimo nuo tėvų (CK 3.179 str., CPK 406 str.), tėvų valdžios apribojimo (CK 3.180 str., 3.183 str. 2 d., CPK 406 str.).

Aptariamose kategorijose byloms yra nustatytas alternatyvus teisingumas. CPK 29 straipsnis yra bendra norma, nustatanti, kad ieškinys turi būti pareiškiamas apylinkės teismui pagal atsakovo gyvenamąją vietą, tačiau CPK 30 straipsnio 4 dalis ieškinį dėl išlaikymo priteisimo leidžia pareikšti ir pagal ieškovo gyvenamąją vietą. Be to, CPK 381 straipsnio 1 dalis leidžia reikšti ieškinį ieškovo gyvenamosios vietos apylinkės teismui, jeigu ieškovas turi kartu su juo gyvenančių nepilnamečių vaikų. CPK 387 straipsnio 3 dalis taip pat numato ieškovo teisę pasirinkti į kurią, savo ar atsakovo, gyvenamosios vietos apylinkės teismą jis kreipsis, o 401 straipsnis reglamentuoja, kad tėvų valdžios apribojimo bylos yra teisingos tėvų (ar vieno iš jų), kurių valdžią siekiama apriboti, arba vaiko gyvenamosios apylinkės teismui.

CPK 83 straipsnio 1 dalies 2 punktą nustato, jog ieškovai bylose dėl išlaikymo priteisimo yra atleidžiami nuo žyminio mokesčio. To paties straipsnio 2 dalyje numatyta, jog atleidžiama nuo žyminio mokesčio už ieškinius, priešieškinius, pareiškimus, apeliacinius ir kasacinius skundus, už prašymus dėl proceso atnaujinimo. Tuo tarpu kiti asmenys apskaičiuojant žyminį mokestį turi vadovautis CPK 85 straipsnio 1 dalies 3 punktu, ieškinių sumą bylose dėl išlaikymo priteisimo periodinėmis išmokomis apskaičiuoti pagal bendrą išmokų už vienerius metus sumą.

Teismas, nustatęs, kad ieškinys paduotas laikantis teisės kreiptis į teismą prielaidų ir tinkamo įgyvendinimo sąlygų, privalo ieškinį priimti. Ieškinių priėmimo klausimas išsprendžiamas teisėjo rezoliucija, kurios priėmimas ir reiškia civilinės bylos iškėlimą (CPK 137 str. 1 d.). Dėl ieškinių priėmimo teismas privalo nuspręsti ne vėliau kaip per dešimt dienų nuo jo užregistravimo teisme dienos. Ieškinių, kuriame prašoma taikyti laikinas apsaugos priemones, priėmimo klausimą teismas turi išnagrinėti per kiek įmanoma trumpesnę laiką, tačiau ne vėliau kaip per tris dienas (CPK 137 str. 3 d.). Kadangi CPK 144 straipsnio 3 dalis įtvirtina, kad laikinosios apsaugos priemonės gali būti taikomos tiek nepareiškus ieškinių, tiek ir bet kurioje civilinio proceso stadijoje, tai šių priemonių taikymo, sprendžiant dėl vaikų išlaikymo, ypatumus apžvelgsime atskirai, baigę atskirų proceso stadijų analizę.

Civilinės bylos iškėlimas sukelia tam tikrų materialijų ir procesinių padarinių. Mūsų nagrinėjamos kategorijos bylose materialiaisiais padariniais laikytina tai, kad: nutrūksta ieškinių senaties termino eiga (CK 1.130 str. 1 d.), nustatomas išlaikymo išsiskolinimo laikotarpis, nes negali būti išieškota daugiau kaip trejų metų iki ieškinių pareiškimo dienos išsiskolinimas (CK 3.200 str.), priteisiami periodiniai mokėjimai nuo bylos iškėlimo teisme dienos (CK 6.228 str. 2 d.), išskyrus atvejus, kai įstatymas leidžia juos priteisti nuo ankstesnės datos. Procesiniais

padariniais laikytina: ieškinį pareiškęs asmuo netenka teisės pareikšti tapatų ieškinį tam pačiam ar kitam teismui (CPK 137 str. 2 d. 5 p.), iškėlus bylą prasideda civilinis procesas ir jo subjektai įgyja byloje dalyvaujančio asmens padėtį, procesines teises ir pareigas (CPK 42 str.), prasideda pasirengimo teismui nagrinėjimui stadija, ir kt..

Civilinės bylos iškėlimo stadijoje mes neatome reglamentavimo problemų, kurios trukdytų vaiko teisės į tėvų teikiamą išlaikymą gynimui. Galime tik pastebėti esant netikslumų dėl paduodamo teismui procesinio dokumento pavadinimo. Bylose dėl vaiko atskyrimo nuo tėvų ar dėl tėvų valdžios laikino ir neterminuoto apribojimo CPK 400 straipsnis mini prašymo sąvoką. CK 3.182 straipsnio 1 dalis taip pat nustato, kad bylose dėl vaiko atskyrimo nuo tėvų yra paduodamas prašymas, tačiau bylose dėl tėvų valdžios laikino ar neterminuoto apribojimo teismui paduodamas ieškinys (CK 3.182 str. 2 d.). Manytume, kad tai yra tik terminologijos problema. Tuo pačiu norėtume atkreipti dėmesį į tai, jog ginčai dėl tėvų valdžios apribojimo yra nagrinėjami ieškininės teisenos tvarka, o bylos dėl tėvų valdžios apribojimo panaikinimo yra nagrinėjamos ypatingosios teisenos tvarka (CPK 408 str.). Nors CK 3.182 straipsnio 3 dalyje minima, kad bylose dėl tėvų valdžios apribojimo panaikinimo yra paduodamas ieškinys, o bylose dėl vaiko atskyrimo nuo tėvų panaikinimo yra paduodamas prašymas (CK 3.182 str. 4 d.), o tai gali suponuoti klaidingą mintį, jog šios bylos atitinkamai gali būti nagrinėjamos ir ginčo, ir ypatingosios teisenos tvarka.

1.3. Pasirengimo teismui nagrinėjimui stadijos ypatumai bylose, susijusiose su vaiko teise į tėvų teikiamą išlaikymą. Pasirengimo bylos teismui nagrinėjimui stadija – tai antroji civilinio proceso stadija, kuri prasideda teismui rezoliucija priėmus ieškinį ir baigiasi nutarus skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje. Jau pats šios stadijos pavadinimas reiškia, jog pagrindinis jai keliamas tikslas – tinkamai pasiruošti teismui nagrinėjimui. Iš šio tikslo išplaukia ir pasirengimo stadijai keliami uždaviniai, kuriems įgyvendinti ir yra skirtos CPK 225 – 233 straipsnių nuostatos: 1) garantuoti, kad būtų galutinai suformuluoti šalių reikalavimai ir atsikirtimai, 2) garantuoti, kad šalys nurodytų visas aplinkybes ir įrodymus, kuriais grindžia atitinkamus reikalavimus ir atsikirtimus, 3) pasiekus du pirmuosius tikslus, užtikrinti, kad byla iš esmės būtų išnagrinėta jau pirmame teismo posėdyje, arba 4) pasiekti šalių susitaikymo jau šioje proceso stadijoje.

CPK 225 straipsnis reglamentuoja kokius veiksmus pradėdamas rengtis teismui nagrinėjimui teismas atlieka pirmiausia: prireikus patikslina šalių pareigą įrodinėti (1 p.), nusiunčia atsakovui ir tretiesiems asmenims pareikšto ieškinių bei jo priedų nuorašus (2 p.), nustato terminą atsiliepiamams pareikšti, nurodo jo nepateikimo pasekmes (3 p.), atlieka kitus veiksmus, kurie, teismo manymu, reikalingi tinkamai pasirengti išnagrinėti bylą teismo posėdyje

(5 p.). To paties straipsnio 6 punktą reglamentuoja, kad gavęs šalių ir trečiųjų asmenų atsiliepimus ar pasibaigus atsiliepimų pateikimo terminui, teismas nustato koku būdu – paruošiamųjų dokumentų ar parengiamajame teismo posėdyje – toliau vyks pasirengimas nagrinėti bylą teisme. CPK 226 straipsnis sako, kad bylą nagrinėjantis teismas privalo paskirti pasirengimo nagrinėti bylą teisme paruošiamaisiais dokumentais būdą, jeigu abi šalys yra atstovaujamos advokato ar advokato padėjėjo, arba pačios turi teisinį išsilavinimą, arba nors tokio ir neturi, tačiau sugeba pakankamai sklandžiai suformuluoti savo mintis raštu, suvokia, supranta teisinę argumentaciją. Tačiau, CPK 228 straipsnio 1 dalis įpareigoja teismą skirti parengiamąjį posėdį, net ir esant 226 straipsnyje įtvirtintoms aplinkybėms, jei byloje galima sudaryti taikos sutartį arba jei įstatymai įpareigoja teismą imtis priemonių šalims sutaukyti. Kadangi CPK 367 straipsnio 2 dalis, o taip pat ir CK 3.54 straipsnio 1 dalis, 3.64 straipsnio 1 dalis, bei 3.75 straipsnio 2 dalis nustato teismo pareigą imtis priemonių sutaukyti iš šeimos teisnių santykių kilusio ginčo šalis, tai lemia, jog pasirengimas nagrinėjimui šeimos, ir vaiko teisių gynimo byloms gali vykti tik parengiamajame teismo posėdyje.

Pasirengimo nagrinėti bylą teisme metu šalys ir tretieji asmenys turi pateikti teismui visus turimus įrodymus bei paaiškinimus, turinčius reikšmės bylai, taip pat nurodyti įrodymus, kurių jie negali pateikti teismui, kartu nurodydami aplinkybes, trukdančias tai padaryti, bei galutinai suformuluoti savo reikalavimus ir atsikirtimus į pareikštus reikalavimus. Be abejonės, šias pareigas turi ir šeimos bylose dalyvaujantys asmenys. Tačiau, jau ne kartą mūsų minėtas viešasis interesas ir prioritėtinės vaiko teisių ir interesų apsaugos principas, vyraujantis sprendžiant dėl vaiko teisės į išlaikymą, lemia, kad nagrinėjant šios kategorijos bylas teismui suteikiama iniciatyvos teisė, t.y. teismas yra aktyvesnis nei įprasta. CPK 376 straipsnis nustato, kad teismas turi teisę *ex officio* rinkti įrodymus, kuriais šalys nesiremia, jeigu, jo nuomone, tai yra būtina siekiant teisingai išspręsti bylą. Ir nors CPK 377 straipsnis iš esmės įpareigoja teismą priimti šalių pateikiamus įrodymus viso proceso metu, nebent nustato, kad jie yra pateikiami siekiant užvilinti procesą, visgi turi būti siekiama, kad visapusiškam bylos aplinkybių ištyrimui ir teisingam įvertinimui reikalingi įrodymai būtų surinkti jau pasirengimo teismui nagrinėjimui stadijoje. Be to, pasiekti, jog ginčas tarp šalių būtų išspręstas taikos sutartimi, teismas galės tik jei parengiamajame teismo posėdyje bus žinomos visos bylai reikšmingos aplinkybės, leidžiančios objektyviai įvertinti ginčo esmę. Šie veiksniai ir lemia, jog pasirengimas aptariamoms kategorijoms bylų nagrinėjimui teisme turi vykti parengiamajame teismo posėdyje

Teismas taip pat turi teisę, o kartais ir pareigą, nagrinėdamas šeimos bylas įtraukti dalyvauti byloje valstybinę vaiko teisių apsaugos instituciją. CK yra numatyti šie atvejai, kai vaiko teisių institucijos dalyvavimas yra privalomas: kai nagrinėjama byla dėl santuokos pripažinimo negaliojančia, jeigu vienas ar abu sutuoktiniai yra nepilnamečiai arba teismo

sprendimu pripažinti neveiksniais (CK 3.48 str.), kai sprendžiamas sutuoktinių gyvenimo skyrium klausimas (CK 3.80 str.), nagrinėjant ginčus dėl tėvystės (motinystės) nuginčijimo, tėvystės nustatymo (CK 3.153 str., CPK 398 str.), nagrinėjant ginčus dėl vaikų (CK 3.178 str.), nagrinėjant bylą dėl tėvų valdžios apribojimo (CK 3.184 str.). Visais kitais atvejais, kai teismas gauna ieškinį, kuriame yra vaiko teises liečiančių reikalavimų, o taip pat ir sprendžiant vaiko išlaikymo klausimus, šios institucijos dalyvavimas įstatymiškai nėra privalomas, tačiau teismas turi teisę, manydamas jog tai reikalinga, įtraukti vaiko teisių apsaugos instituciją dalyvauti procese, kad ši pateiktų išvadą dėl ginčo (CPK 49 str. 2 d.). Išvados davimas yra pagrindinė šios institucijos funkcija teismo procese. Reikia pažymėti, kad vaiko teisių apsaugos institucija, kai į procesą įtraukiama išvadai duoti, nėra laikoma byloje dalyvaujančiu asmeniu. Ginant vaikų interesus šios institucijos atstovams dažnai tenka dalyvauti teismo procese: Vilniaus miesto vaiko teisių apsaugos tarnybos duomenimis, jie per 2005 metų tris ketvirčius dalyvavo 2006 teismo posėdžiuose, kuriuose buvo sprendžiami vaiko teises paliečiantys klausimai, parengė 4710 įvairių raštų ir išvadų⁵⁴ (priedas Nr. 1.).

CPK 230 straipsnio 2 dalis nurodo, jog dėl neatvykusios į parengiamąjį teismo posėdį šalies, kuriai yra tinkamai pranešta, ir atvykusios šalies prašymu bylą nagrinėjantis teismas gali priimti sprendimą už akių. CPK 378 straipsnis įtvirtina, kad nagrinėjant šeimos bylas, o vadinasi ir bylas dėl vaiko teisės į išlaikymą, yra draudžiama priimti sprendimą už akių. Kadangi parengiamasis teismo posėdis vyksta pagal bendrąsias teismo proceso pirmoje instancijoje taisykles (CPK 230 str. 4 d.), tai leidžia daryti išvadą, kad į parengiamąjį teismo posėdį neatvykusiai šaliai teismas gali taikyti kitas drausminamąsias priemones, t.y. tas, kurias numato CPK normos reglamentuojančios šeimos bylų ypatumus pirmos instancijos teismo procese. CPK 384 straipsnio 1 dalis nustato, jog į teismo posėdį neatvykus ieškovui, kuris yra gavęs šaukimą, bet nepranešęs nagrinėti bylą jo nesant, teismas ieškinį palieka nenagrinėtą. Į teismo posėdį be svarbių priežasčių neatvykus atsakovui teismas bylą nagrinėja iš esmės, tačiau teismas gali pripažinti atsakovo dalyvavimą būtinu ir apie tai jam pranešti, o jei ir šiuo atveju atsakovas neatvyksta į teismo posėdį, jam skiriama iki vieno tūkstančio litų bauda ir jis gali būti atvedinamas (CPK 384 str. 2 d.). Išimtyms iš šių normų numatytos tik bylose dėl tėvystės (motinystės) nustatymo, t.y. teismas, vadovaudamasis vaiko interesais, gali nuspręsti nagrinėti bylą ir ieškovui nedalyvaujant (CPK 388 str. 1 d.), atsakovo dalyvavimas pripažįstamas būtinu ir tik išimtiniais atvejais, jeigu nėra galimybės užtikrinti jo dalyvavimo ar jo dalyvavimas neturi įtakos sprendimo priėmimui, teismas turi teisę išnagrinėti bylą, atsakovui nedalyvaujant (CPK 388 str. 2 d.).

⁵⁴ Individualios konsultacijos Vilniaus miesto vaiko teisių apsaugos tarnyboje metu gauti duomenys, kurie nebuvo viešai publikuoti.

CPK 141 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta bendra taisyklė, kad ieškovas turi teisę keisti ieškinio dalyką ir pagrindą, o atsakovas turi teisę pareikšti ieškovui priešieškinį (CPK 143 str. 1 d.) iki nutarties skirti bylą nagrinėti teisme priėmimo, t.y. iki šiuo metu mūsų analizuojamos parengiamosios proceso stadijos pabaigos. Tačiau šeimos teisinių santykių byloms įstatymų leidėjas ir čia yra numatęs išimtį. CPK 377 straipsnis suteikia ieškovui teisę keisti ieškinio dalyką ir pagrindą, o atsakovui – pareikšti priešieškinį iki bylos nagrinėjimo iš esmės pabaigos.

Negalima nepaminėti ir to, jog šeimos bylų nagrinėjimo ypatumus reglamentuojančių teisės normų tarpe yra įtvirtinta ir vaiko teisė būti išklaustam kai sprendžiamas bet kuris su vaiku susijęs klausimas (CPK 380 str.). Ši vaiko teisė taip pat įtvirtinta ir CK 3.164 straipsnyje, Vaiko teisių konvencijos 12 straipsnyje⁵⁵. Remiantis šiomis įstatymų nuostatomis, kai sprendžiamas bet kuris su vaiku susijęs klausimas, vaikas sugebantis suformuluoti savo pažiūras, turi būti išklaustytas tiesiogiai, o jei tai neįmanoma - per atstovą. Priimant sprendimą turi būti atsižvelgta į vaiko nuomonę, jei ji neprieštarauja paties vaiko interesams. Vaikas nuomonę gali išreikšti žodžiu, raštu arba kitais vaiko pasirinktais būdais. Civiliniame procese vaiko, kuriam yra suėję 14 metų, pareiškimas apie sutikimą ar nesutikimą su ieškiniu turi būti išreikštas raštu arba įrašomas į teismo posėdžio protokolą ir vaiko pasirašomas. Jungtinių Tautų Vaikų teisių komitetas 1997 metų Instrukcijoje dėl ataskaitų apie žmogaus teises pažymėjo, kad Vaiko teisių konvencijos 12 straipsnyje nustatyta vaiko teisė būti išklaustam gali būti realizuota įvairiais būdais: tiesiogiai, per atstovus ar kitus tam tinkamus asmenis, bei nurodė, kad visi šie būdai yra galimos alternatyvos, kiekvienas iš jų nustatytas tam, kad suteiktų vaikui geriausias galimybes išreikšti savo nuomonę laisvai ir informatyviai. Atsižvelgiant į Vaiko teisių apsaugos konvencijos preambulėje pabrėžtą vaiko psichinį nebrandumą, į tai, kad teismas imdamasis bet kokių vaiką liečiančių veiksmų svarbiausia turi vadovautis vaiko interesais, taip pat įvertinant tai, kad vaiko apklausa teisme gali žaloti jo psichiką, darytina išvada, kad vaiko norus ir pažiūras teismas gali aiškintis ne tik vaiką išklausančiam tiesiogiai teismo posėdžio metu, bet taip pat ir išklausančiam per atstovą. Per atstovą vaiko norai ir pažiūros išklaunami tais atvejais, kai vaiko išklausymas teismo posėdyje prieštarautų vaiko interesams dėl vaiko jautrumo, sveikatos būklės ir pan. Vaiko norai ir pažiūros gali būti teismo išsiaiškinami pavedant tai padaryti valstybinei vaikų teisių apsaugos institucijai, vaiko pedagogams, auklėtojams ar kitiems asmenims.⁵⁶ Teismas, aiškindamasis vaiko norus, turi užtikrinti, kad jie būtų išreikšti laisvai, nepatiriant jokios prievartos, spaudimo ar kitokios įtakos, kuri turėtų reikšmės neteislingam jų išreiškimui. LAT taip pat yra nurodęs, jog vaiko norų ir pažiūrų išklausymo laikui, teismo nuožiūra, gali būti pašalinamas iš teismo posėdžių salės kuris nors dalyvaujantis byloje asmuo (asmenys), o šiam asmeniui sugrįžus į posėdžių

⁵⁵ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 60-1501.

⁵⁶ LAT Senato 2002 m. birželio 21 d. nutarimas Nr. 35 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium“ // Teismų praktika, 2002 m. Nr. 17.

salę, turi būti pranešti vaiko išreikštos pažiūros ir norai. Teismo posėdžio metu apklausiant vaiką reikia sudaryti kuo neformalesnę aplinką, bendraujant su vaiku kalbėti vaikui įprasta kalbos maniera ir pan.⁵⁷ Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Vaiko teisių konvencijos⁵⁸ 13 straipsnio 1 dalyje numatyta, jog vaiko teisė laisvai reikšti savo nuomonę apima ir laisvę ieškoti, gauti ir perduoti bet kokio pobūdžio informaciją. Todėl teismas ar kiti asmenys, kurie aiškinasi vaiko pažiūras ir norus, turi vaikui išaiškinti sprendžiamo ginčo esmę, teismo sprendimo pasekmes bei vaiko norų įtaką ginčo sprendimui. Priimant sprendimą vaiko norams turi būti skiriamas didelis dėmesys, tačiau privalu įvertinti ir šių norų motyvaciją. Į vaiko norus gali būti neatsižvelgiama, nustačius, kad vaikas yra nepakankamai subrendęs ir tuomet, kai vaiko norai prieštarauja jo interesams. Turint galvoje, kad parengiamasis teismo posėdis gali baigtis šalių susitaikymu, arba parengiamojo teismo posėdžio metu gali būti pereita prie bylos nagrinėjimo iš esmės (CPK 231 str. 5 d.), manome, kad ši vaiko teisė turi būti užtikrinama jau pasirengimo bylos nagrinėjimui teisme stadijoje.

Parengiamasis teismo posėdis gali baigtis tarp šalių sudaryta taikos sutartimi (CPK 231 str. 1-3 d.), nutartimi skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje (CPK 231 str. 4 d., 232 str.) arba perėjimu prie bylos išnagrinėjimo iš esmės iš karto po parengiamojo teismo posėdžio, nepriimant CPK 232 straipsnyje nurodytos nutarties (CPK 231 str. 5 d.). Taikos sutartimi gali būti išspręstas visas ginčas ar jo dalis (atskiri reikalavimai). Parengiamojo teismo posėdžio metu šalių sudaryta taikos sutartis patvirtinama pridodant rašytinį sutarties tekstą prie bylos, arba žodinių pareiškimą dėl taikos sutarties sudarymo, įrašant į teismo posėdžio protokolą ir šalims pasirašant (CPK 140 str. 3 d.). Jei taikos sutartis sudaroma tik dėl dalies reikalavimų, tai likusieji reikalavimai yra skiriami nagrinėti teisme iš esmės, ir dėl šių reikalavimų priimama CPK 232 straipsnyje nurodyta nutartis. Kai po parengiamojo teismo posėdžio paaiškėja, kad papildomi pasirengimo nagrinėti bylą teisme veiksmai nėra reikalingi ir šalys sutinka, teismas gali iš karto pereiti prie žodinio bylos nagrinėjimo ir išspręsti bylą iš esmės. Tokiu atveju bylos nagrinėjimas tęsiamas nuo nagrinėjimo teisme stadijos, pagal šią stadiją reglamentuojančias normas.

Kaip matome, pasirengimo teismui nagrinėjimui stadijoje šeimos byloms, vadinasi, ir byloms dėl vaiko teisės į tėvų teikiamą išlaikymą, įstatymų leidėjas yra numatęs nemažai išimčių: pasirengimas gali vykti tik parengiamojo teismo posėdžio būdu, teismas įpareigojamas padėti šalims susitaikyti, teismui suteikiama *ex officio* teisė rinkti įrodymus, draudžiama priimti sprendimą už akių, ieškovui suteikiama teisė vėliau, o ne kaip įprasta, iki nutarties skirti bylą nagrinėti teisme, keisti ieškinio dalyką ir pagrindą, o atsakovui pareikšti priešieškinį, ir kt.

⁵⁷ Ten pat.

⁵⁸ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 60-1501.

1.4. Nagrinėjimo teisme stadijos ypatumai sprendžiant bylas, susijusias su vaiko teise į išlaikymą. Teisminis nagrinėjimas yra trečioji civilinio proceso stadija, kai laikantis žodinio proceso, viešumo, tiesioginio dalyvavimo, teismo nagrinėjimo nepertraukiamumo, rungimosi ir kitų civilinio proceso principų byla nagrinėjama iš esmės. Žinoma, nagrinėjant iš šeimos teisinių santykių kilusias bylas ir sprendžiant vaikų išlaikymo klausimus galioja, mūsų jau anksčiau aptarti, civilinio proceso principų apribojimai. Teismo posėdyje nustatomos bylai reikšmingos aplinkybės, tiriami ir vertinami įrodymai bei, svarbiausia, priimamas teismo sprendimas.

CPK 234 – 258 straipsniai reglamentuoja teismo nagrinėjimo eigą ir šiomis nuostatomis teismas vadovaujasi nagrinėdamas bylas, kuriose sprendžiama dėl vaiko teisės į tėvų teikiamą išlaikymą, sistemiškai taikydamas ir šeimos bylų nagrinėjimo ypatumus nustatančias normas.

CPK 246 straipsnis nustato šalių ir jų atstovų neatvykimo į teismo posėdį pasekmes. Aptariamo straipsnio 1 dalyje įtvirtinta bendra taisyklė, kad į teismo posėdį neatvykus ieškovui ar atsakovui, kuriam yra tinkamai pranešta apie teismo posėdžio laiką ir vietą, teismas bylos nagrinėjimą atideda. Tačiau šeimos bylų nagrinėjimo ypatumus reglamentuojančios normos numato kitas pasekmes, ir mes jas jau aptarėme, analizuodami pasirengimo teismui nagrinėjimui stadiją (CPK 384 str. 1, 2 d., 388 str., 398 str.). Būtina pastebėti, kad CPK 246 straipsnis kaip vieną iš atsakovo neatvykimo į teismo posėdį pasekmių numato sprendimo už akių priėmimą. Kadangi CPK 378 straipsnis nustato draudimą priimti sprendimą už akių nagrinėjant šeimos bylas, tai aišku, kad teismas negali priimti sprendimo už akių ir kaip atsakovo nedalyvavimo teismo posėdyje pasekmės. Tačiau, nagrinėdamas šeimos bylas teismas gali paskelbti atsakovo paiešką per policiją, jeigu ieškovas įrodo, kad jis ėmėsi visų priemonių atsakovo gyvenamajai vietai nustatyti (CPK 132 str.). Tiesa, šiame straipsnyje nėra tiesioginės nuorodos į šeimos bylas, bet formulavimas „išimtiniais atvejais, atsižvelgiant į bylos aplinkybes“, leidžia daryti išvadą, kad bylose, kuriose sprendžiamas vaiko išlaikymo klausimas, teismas galėtų, reikalui esant, pasinaudoti šia savo teise.

Turime trumpai priminti, kad teismo nagrinėjimo metu šeimos bylose, skirtingai nei pagal bendrąsias ginčo teisenos taisykles, ieškovas turi teisę iki bylos nagrinėjimo iš esmės pabaigos neribotai keisti ieškinio dalyką ir pagrindą, o atsakovas – pareikšti priešieškinį, tuo tarpu, bylą nagrinėjantis teismas atsisakyti priimti pateikiamus įrodymus, kurie galėjo būti pateikti anksčiau, gali tik jei nustato, jog jie yra pateikiami siekiant užvilinti procesą (CPK 377 str.).

Kaip jau pažymėjome anksčiau, įstatymas nustato teismo pareigą imtis priemonių šalims sutaisyti (CPK 367 str. 2 d., CK 3.54 str. 1 d., 3.64 str. 1., 3.75 str. 2 d.), todėl CPK 384

straipsnio 2 - 5 dalys, reglamentuoja šios teismo pareigos vykdymą. Teismas turi teisę paskirti sutuoktiniams terminą susitaikyti. Šio termino bendra trukmė negali būti ilgesnė kaip šeši mėnesiai. Paskyrus susitaikymo terminą, bylos nagrinėjimas sustabdomas, o nagrinėjimas atnaujinamas vieno iš sutuoktinių prašymu, praėjus teismo nustatytam susitaikymo terminui. Atsižvelgiant į bylos aplinkybes ir jei to prašo vienas iš sutuoktinių, teismas turi teisę sutrumpinti susitaikymo terminą. Terminas susitaikyti nėra skiriamas, jei sutuoktinių taikymas gali pakenkti reikalaujančio nutraukti santuoką sutuoktinio arba jų nepilnamečių vaikų interesams. Šalys turėtų pranešti teismui apie susitaikymą, ir tuomet teismas priima nutartį bylą nutraukti. Tačiau, jei per vienerius metus nuo susitaikymo termino pradžios nei vienas iš sutuoktinių nebesikreipia į teismą nei su prašymu nutraukti santuoką, nei su pranešimu apie susitaikymą, tai teismas palieka ieškinį nenagrinėtą nekviečiant šalių.

Teismui ištyrus visas bylai reikšmingas aplinkybes ir įrodymus, išklašius vaiko teisių apsaugos institucijos išvadą, jei tokia byloje yra, ir šalių baigiamąsias kalbas, t.y. išnagrinėjus bylą, priimamas sprendimas (CPK 268 str. 1 d.).

1.5. Teismo sprendimo, susijusio su vaiko išlaikymu, turinio ypatumai. Bylų, kilusių iš šeimos teisinių santykių, nagrinėjimo ypatumas yra ir tai, jog teismui nustatomi imperatyvūs reikalavimai, kokius klausimus priimdamas sprendimą jis privalo išspręsti. Pavyzdžiui, nutraukdamas santuoką teismas turi nustatyti vaikų gyvenamąją vietą ir išspręsti jų išlaikymo, kito sutuoktinio išlaikymo ir bendro turto padalijimo klausimą (CPK 385 str. 1 d.). Pripažindamas santuoką negaliojančia, teismas turi išspręsti vaikų ir sąžiningo sutuoktinio išlaikymo, taip pat vaikų gyvenamosios vietos nustatymo klausimus (CPK 385 str. 1 d.), separacijos bylose teismas, priimdamas sprendimą dėl sutuoktinių gyvenimo skyrium, privalo nustatyti, su kuriuo iš jų lieka gyventi jų nepilnamečiai vaikai, taip pat išspręsti vaikų išlaikymo ir skyrium gyvenančio tėvo (motinos) dalyvavimo auklėjant vaikus klausimus (CK 3.76 str. 1 d., 3.77 str. 3 d.). Nustačius tėvystę teismas taip pat išsprendžia klausimą dėl reikalavimo priteisti vaikui išlaikymą, jeigu toks reikalavimas byloje buvo pareikštas, arba šį klausimą išsprendžia savo iniciatyva (CPK 392 str. 1 d.). Kaip matome, įstatymų leidėjas pripažįsta vaiko teisę į tėvų teikiamą išlaikymą viena svarbiausių teisių, ir detalčiai reglamentuoja jos apsaugą ir gynimą. Be to, CPK 376 straipsnis, nustatantis teismo vaidmenį šeimos bylose, sako, kad atsižvelgdamas į ieškinio pagrindą sudarančias ir teismo posėdyje paaiškėjusias bylos aplinkybes, teismas turi teisę viršyti pareikštus reikalavimus, t.y. gali patenkinti daugiau reikalavimų, negu jų buvo pareikšta, taip pat priimti sprendimą dėl reikalavimų, kurie nebuvo pareikšti, tačiau yra tiesiogiai susiję su pareikšto ieškinio dalyku ir pagrindu (CPK 376 str. 2 d.). Vadinasi, teismas nagrinėdamas bylą, kilusią iš šeimos teisinių santykių, ir jei ši byla nėra CPK įvardinta kaip

šeimoms byla, bet pagal joje nagrinėjamo teisinio santykio prigimtį, tokia pripažįstama, remdamasis CPK 376 straipsniu, visada galės ir privalės išspręsti klausimą dėl tėvų pareigos materialiai išlaikyti savo vaikus. Pavyzdžiui, jei teismas gavo ieškinį dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo ar dėl vaiko bendravimo su skyrium gyvenančiu tėvu (motina), jis privalo išsiaiškinti ar yra tėvų susitarimu išspręstas vaiko išlaikymo klausimas, ar jis atitinka vaiko interesus, ir jei nustatomas šios vaiko teisės pažeidimas teismas turi priimti sprendimą šiuo klausimu. Turime pastebėti, kad aptariamąsias nuostatas dėl teismo sprendimo iš esmės užpildė šeimos bylų nagrinėjimą apsunkinusias ir vilkinusias įstatymų spragas, kurios buvo akivaizdžios galiojant Santuokos ir šeimos kodeksui⁵⁹ bei 1964 m. Civilinio proceso kodeksui⁶⁰. Nei vienas iš šių teisės aktų nenumatė, jog tokie, su santuokos nutraukimo pasekmėmis susiję klausimai, kaip vaikų gyvenamosios vietos nustatymas ir išlaikymo vaikams priteisimas, privalo būti išspręsti priimant sprendimą dėl santuokos nutraukimo, net ir nesant pareikštam tokiam šalių reikalavimui. Tai lėmė, kad ieškovui nepareiškus visų šių reikalavimų vienoje byloje, dėl kiekvieno iš jų turėjo būti keliamos atskiros bylos, o visi su santuokos nutraukimu susiję klausimai būdavo išsprendžiami tik priėmus sprendimus keliuose bylose. Be abejonės, toks reglamentavimas trukdė tinkamam ir operatyviam vaiko teisės į tėvų teikiamą išlaikymą įgyvendinimui.

Jeigu byloje dėl išlaikymo vaikui priteisimo pareikštas vienas iš įstatymuose numatytų alternatyvių reikalavimų, teismas, nustatęs, jog tenkinti pareikštą reikalavimą nėra pagrindo, gali savo iniciatyva, kai yra pagrindas, taikyti įstatymuose numatytą alternatyvų asmens (ar vaiko) teisių ar teisėtų interesų gynimo būdą (CPK 376 str. 4 d.). Tai reiškia, kad teismas gali priteisti išlaikymą vaikams iš jų tėvo (motinos) ar abiejų tėvų, kurie nevykdo pareigos materialiai išlaikyti savo vaikus, šiomis formomis: 1) kas mėnesį mokamomis periodinėmis išmokomis; 2) konkrečia pinigų suma; 3) priteisiant vaikui tam tikrą turtą (CK 3.196 str. 1 d.). Įstatyme numatytos alternatyvios išlaikymo formos suteikia teismui galimybę užtikrinti vaiko išlaikymo teisės įgyvendinimą jam naudingiausiu būdu. Teismas nėra saistomas šalių reikalavimais dėl išlaikymo formos ir savo iniciatyva gali priteisti išlaikymą tokia forma, kurios nėra ieškinio reikalavime, bet kuri bus tinkamiausia vaikui ir geriausiai atitiks tėvų turtinę padėtį. Teismas, esant būtinybei, gali priteisti išlaikymą ir keliomis CK 3.196 straipsnyje įtvirtintomis formomis⁶¹.

Be bendrųjų teismo sprendimui keliamų reikalavimų, teismo sprendimo, kuriuo sprendžiamas išlaikymo vaikui priteisimo klausimas, motyvuojamojoje dalyje turi būti nurodytos teismo nustatytos bylos aplinkybės dėl individualių vaiko poreikių ir tėvų turtinės padėties (CPK 270 str. 4 d.), aptarti tai patvirtinantys įrodymai, nurodyti argumentai, kuriais remiantis

⁵⁹ Lietuvos Respublikos Santuokos ir šeimos kodeksas// Žinios. 1969, Nr. 21-186.

⁶⁰ Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodeksas// Žinios. 1964, Nr. 19-139.

⁶¹ LAT Senato 2005 m. birželio 23 d. nutarimas Nr. 54 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos taikant įstatymus, reglamentuojančius tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo vaikus, apibendrinimo apžvalgos“// Teismų praktika. 2005, Nr. 23.

nustatomas konkretus išlaikymo pareigos paskirstymas tarp vaiko tėvų (detaliai išlaikymo pareigos paskirstymas vadovaujantis vaiko poreikių ir tėvų turinės padėties proporcingumo principais aptariamas II dalies 2.1 skyriuje). Teismo priimamas sprendimas turi būti pagrįstas, t.y. nepakanka tik nurodyti, kad sprendimas priimamas atsižvelgiant į vaiko interesus, bet privalu apibūdinti konkretaus vaiko poreikių specifiką. Nepakankamas išvardytų kriterijų, nulemiančių vaiko interesus konkrečioje byloje, sąrašo išaiškinimas laikomas priimto teismo sprendimo panaikinimo ir jo pakartotinio peržiūrėjimo pagrindu⁶².

Teismas, priimdamas sprendimą dėl vaiko išlaikymo, turi nustatyti ir išlaikymo priteisimo momentą bei terminą. Pagal CK 3.192 straipsnio 1 dalį tėvai privalo materialiai išlaikyti vaikus nuo teisės į išlaikymą atsiradimo dienos, t.y. nuo vaikų gimimo dienos. Vaiko ir tėvų tarpusavio teisės ir pareigos, tarp jų – ir dėl išlaikymo, yra grindžiamos vaiko iš tėvų kilme, kuri patvirtinama nuo vaiko gimimo dienos ir nuo tos dienos sukuria su ja susijusias, įstatymų nustatytas teises ir pareigas (CK 3.137 str.). Vaiko kilmės iš tėvų patvirtinimas nesiejamas su vaiko gimimo įrašo padarymo data, taip pat su teismo sprendimo, nustatančio tėvystę (motinystę), įsiteisėjimo data. Taigi, išlaikymas vaikui turi būti priteisiamas nuo vaiko gimimo dienos, tačiau išlaikymo įsiskolinimas negali būti išieškotas daugiau kaip už trejus metus iki ieškinio pareiškimo dienos (CK 3.200 str.). Tais atvejais, jei tėvas (motina) ar abu tėvai, vykdę išlaikymo pareigą, ją vykdyti nutraukia, išlaikymas priteisiamas nuo tada, kai tėvas (motina) pradėjo nevykdyti savo pareigos. Tai, kad už vaiką atsakingas tėvas (motina) laiku nesikreipė į teismą dėl išlaikymo priteisimo, neturi reikšmės išlaikymo įsiskolinimo priteisimui, tačiau ir šiuo atveju jis priteisiamas ne daugiau kaip už trejus metus iki ieškinio pareiškimo dienos. Išlaikymą teismas priteisia iki vaikas sulaukia pilnametystės. Tačiau vaiko išlaikymo terminas gali būti nesusijęs su vaiko pilnametystės įgijimu tais atvejais, kai: 1) vaikas yra nedarbingas dėl invalidumo, kuris jam nepilnamečiui nustatytas; 2) vaikui būtina parama, nes jis mokosi vidurinių, aukštųjų ar profesinių mokyklų dieniniuose skyriuose ir yra ne vyresnis negu 24 metų (CK 3.194 str. 3 d.) (šiuo metu bylos dėl tokio išlaikymo priteisimo nagrinėjimas teismuose yra stabdomos, kadangi Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas nagrinėja šios normos atitikimą Konstitucijai.). Kai vaikas, dar būdamas nepilnametis, tapo nedarbingas dėl neįgalumo (pvz., gimė fiziškai ar psichiškai neįgalus, tapo neįgalus dėl persirgtos ligos, ar pan.) tėvų pareiga išlaikyti vaiką lieka ir jam tapus pilnamečiu, o išlaikymo terminas nustatomas iki vaiko gyvos galvos arba iki jis taps visiškai darbingas. Vaiko neįgalumas, nedarbingumas ar dalinis nedarbingumas turi būti patvirtintas atitinkamos komisijos, pagal Invalidų socialinės integracijos įstatymo 3 straipsnio, 4

⁶² LAT nutartis c. b. Nr. 3K-3-179/2003 m. // <http://ovada.tic.lt/nutartis.aspx?id=8483>; prisijungimo laikas -2005-08-12.

straipsnio 1 dalies 1, 2 punktų⁶³ bei Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymo 18 straipsnio 1 dalies, 19 straipsnio ir 20 straipsnio 2 dalies nuostatas⁶⁴.

Tėvų pareiga išlaikyti vaikus baigiasi ir kai nepilnametis emancipuojamas, vaikas įvaikinamas, vaikas miršta (CK 3.194 str. 4 d.). Tačiau, kai miršta vaiko tėvas (motina), iš kurio buvo priteistas išlaikymas, tai išlaikymo prievolė vykdoma palikimu, kiek leidžia paveldimas turtas, nesvarbu, koku būdu priimtas palikimas (CK 3.194 str. 5 d.). Tokiu atveju vaiko motina (tėvas), globėjas (rūpintojas), vaiko teisių apsaugos tarnyba ar prokuroras turi per tris mėnesius nuo palikimo atsiradimo dienos pareikšti reikalavimą priėmusiems palikimą įpėdiniais, testamentu vykdytojui arba palikimo administratoriui dėl išlaikymo prievolės vykdymo palikimu (CK 5.63 str.). Teismas gali pratęsti įstatyme nustatytą trijų mėnesių terminą, jeigu terminas buvo praleistas dėl svarbių priežasčių ir nuo palikimo atsiradimo dienos nepraėjo daugiau kaip treji metai (CK 5.63 str. 4 d.), tuomet išlaikymo prievolei įvykdyti nustatomas išlaikymas konkrečia pinigų suma arba turtu, kiek leidžia paveldimas turtas (CK 3.196 str. 1 d. 2, 3 p.). Svarbu pastebėti, kad vaikas paveldi pagal įstatymą nepriklausomai nuo prievolės dėl išlaikymo vykdymo palikimu (CK 5.5 str. 1 d. 1p., 5.11 str. 1 d. 1p.)⁶⁵.

Taigi, teismo sprendimo rezoliucinėje dalyje, tenkinant ieškinio reikalavimo dalį dėl išlaikymo vaikui priteisimo ar teismui priteisiant išlaikymą savo iniciatyva, teismas turi nurodyti, nuo kokio momento, kokio dydžio ir formos bei kokiam terminui priteisiamas išlaikymas.

Išlaikymas visais atvejais priteisiamas vaikui, t.y. vaiko nuosavybėn. Tai lemia CK įtvirtintas, ir mūsų darbo pradžioje aptartas, vaiko, kaip savarankiško teisės subjekto, teisinis statusas, vaiko ir tėvų turto atskyrimo principas, pagal kurį nepilnametis yra nuosavybės teisiųjų santykių subjektas ir tam tikro turto savininkas. Teismo sprendimu ar teismo įsakymu dėl išlaikymo priteisimo teismas turi paskirti tėvą (motiną) ar globėją (rūpintoją), tvarkysiantį vaikui išlaikyti skirtas lėšas. Vaikui išlaikyti skirtų lėšų tvarkytojas turi būti nurodomas ir tada, kai vaiko išlaikymo klausimas išsprendžiamas tėvų susitarimu (CK 3.190 str.). Tėvas (motina) priteistą vaikui išlaikymą tvarko uzufukto teise (CK 3.185 str. 1 d.). Vienas iš tėvų, kuris atskirtas nuo vaikų arba kurio tėvų valdžia apribota (CK 3.179 – 3.183 str.), neturi uzufukto teisės, nepilnamečių vaikų turtą uzufukto teise tvarko tas iš tėvų, kuris nėra atskirtas nuo vaikų ir kurio tėvų valdžia neapribota (CK 3.190 str. 1 d.). Nutraukus santuoką ar patvirtinus gyvenimą skyrium, išlaikymui priteistą turtą tvarko uzufukto teise tas iš tėvų, su kuriuo lieka gyventi vaikas (CK 3.190 str. 1 d.). Kai gyvenant santuokoje priteisiamas išlaikymas iš tėvo (motinos), kuris neteikia išlaikymo vaikui, uzufukto teisė nustatoma kitam iš tėvų. Kai vaikui yra nustatyta

⁶³ Invalidų socialinės integracijos įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 83-2983.

⁶⁴ Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. IX- 2228.

⁶⁵ LAT Senato 2005 m. birželio 23 d. nutarimas Nr. 54 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos taikant įstatymus, reglamentuojančius tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo vaikus, apibendrinimo apžvalgos“// Teismų praktika. 2005, Nr. 23.

globa (rūpyba), išlaikymas priteisiamas vaikui, išieškomų lėšų ir (ar) turto tvarkytoju skiriamas globėjas (rūpintojas), kuris gaunamą išlaikymą tvarko CK ketvirtosios knygos normų, reglamentuojančių turto administravimą, nustatyta tvarka (CK 3.275 str., 4.236 – 4.252 str.). LAT savo apžvalgoje konstatavo, kad teismai sprendimu dažniausiai nenustato asmens, tvarkančio nepilnamečių vaikų turtą uzurfrukto teisėmis.⁶⁶ Pavyzdžiui, Akmenės rajono apylinkės teismas civilinėje byloje pagal ieškovės I. Kryžiūtės ieškinį atsakovui G. Kazlauskui dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo ir lėšų vaiko išlaikymui, nusprendė „priteisti I. Kryžiūtei (a/k) iš G. Kazlausko (a/k) lėšas nepilnamečio sūnaus K. Kazlausko (a/k) išlaikymui.“⁶⁷

Mūsų manymu, tokia teismų daroma klaida negali būti vertinama kaip nereikšminga. Kaip jau nurodėme ankščiau, aptariamuju požiūriu vaiko padėtis Lietuvos teisės sistemoje per pastarąjį dešimtmetį smarkiai pasikeitė. Vaiko pripažinimas savarankišku teisės subjektu ir nuosavybės teisinių santykių dalyviu pakeitė ir vaiko statusą šeimoje. Pagal Santuokos ir šeimos kodeksą⁶⁸, galiojusį iki 2001 m. liepos 1 d., vaiko teisės buvo išvestinės iš jo tėvų teisių, ir tai nulėmė jo, kaip šeimos globotinio, išlaikytinio padėtį. Ilgą laiką buvo formuojama praktika, pagal kurią išlaikymas teismo sprendimu buvo priteisiamas to tėvo ar motinos, su kuriuo gyveno vaikas, naudai. Šiandien, tokia praktika yra akivaizdžiai neteisinga bei pažeidžianti vaiko teises, todėl siekiant priimti teisėtą sprendimą, būtina nustatyti jog lėšos yra priteisiamos nuosavybės teise pačiam vaikui, o tėvai jas tvarko uzurfrukto teisėmis išimtinai vaiko interesais.

Priteisiant išlaikymą kas mėnesį mokamomis periodinėmis išmokomis, teismo sprendimo rezoliucinėje dalyje turi būti nurodyta, kad išlaikymo suma indeksuojama kasmet Vyriausybės nustatyta tvarka atsižvelgiant į infliaciją (CK 3.208 str.). Tokią teismo priteisto išlaikymo indeksaciją realiai vykdo teismo sprendimą vykdančys subjektai. LAT Senatas pažymėjo, jog iš jų apibendrintų bylų matyti, kad teismai retai nurodo šią išlaikymo indeksavimo tvarką⁶⁹.

Kalbant apie teismo sprendimą, kuriuo priteisiamos lėšos vaiko išlaikymui, reikia paminėti ir tai, kad pagal CPK 282 straipsnio 2 dalį teismo sprendimai ir nutartys dėl išlaikymo yra skubiai vykdytini. Bendru atveju teismo sprendimas gali būti įvykdomas jam įsiteisėjus (CPK 281 str.). Pirmosios instancijos teismų sprendimai įsiteisėja pasibaigus apskundimo apeliacine tvarka terminui, jeigu sprendimas nėra apskustas (30 dienų). Tuo atveju, kada paduotas apeliacinis skundas, sprendimas, jeigu jis apeliacinės instancijos teismo nėra panaikintas, įsiteisėja apeliacine tvarka išnagrinėjus bylą, o naujas apeliacinės instancijos teismo

⁶⁶ Ten pat.

⁶⁷ I. Kryžiūtė v. G. Kazlauskas, c. b. Nr. 2-1416-2/2002m.

⁶⁸ Lietuvos Respublikos Santuokos ir šeimos kodeksas// Žinios. 1969, Nr. 21-186.

⁶⁹ LAT Senato 2005 m. birželio 23 d. nutarimas Nr. 54 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos taikant įstatymus, reglamentuojančius tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo vaikus, apibendrinimo apžvalgos“// Teismų praktika. 2005, Nr. 23.

sprendimas, priimtas bylą išnagrinėjus apeliacine tvarka, įsiteisėja nuo priėmimo dienos (CPK 2279 str. 1 d.). Kasacinio teismo nutartis ar nutarimas įsiteisėja nuo jų priėmimo dienos (CPK 279 str. 2 d.). Tačiau išimtiniais atvejais įstatymas leidžia pradėti vykdyti sprendimą jam dar neįsiteisėjus (skubus sprendimo vykdymas). Įstatymas numato dvi skubaus sprendimo vykdymo rūšis: privalomąjį ir fakultatyvinį vykdymą. Privalomojo skubaus sprendimo vykdymo atvejai yra numatyti CPK 282 straipsnyje, ir šiais atvejais teismas privalo nukreipti sprendimą ar sprendimo dalį skubiai vykdyti *ipso iure*, t.y. be specialaus šio klausimo išnagrinėjimo teismo posėdyje. CPK 283 straipsnis reglamentuoja fakultatyvinį skubų sprendimų vykdymą, t.y. numato sąlygas, kurioms esant teismas turi teisę leisti sprendimą vykdyti skubiai. Priimdamas skubiai vykdytiną sprendimą, teismas jo nukreipimą skubiai vykdyti aptaria motyvuojamojoje sprendimo dalyje, o rezoliucinėje dalyje nurodo, kad sprendimas ar konkreti jo dalis vykdytini skubiai. Skubiai vykdytinų sprendimų apskundimas jų vykdymo nesustabdo (CPK 282 str. 1 d.). Sprendimo, kuriuo priteisiamas išlaikymas vaikui, skubus vykdymas iš esmės yra pagrįstas dviem argumentais. Pirma, tai lemia išlaikymo instituto paskirtis – kasdien patenkinti būtinus vaiko poreikius, sudaryti jam tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia visapusiškam ir harmoningam vystymuisi. Antra, siekiama apsaugoti nuo aplinkybių, kai uždelsus vėlesnis įvykdymas gali pasidaryti negalimas ar labai sunkus, dėl ko bus padaryta žala vaiko teisėms ir interesams.

1.6. Sprendimų dėl vaiko teisės į tėvų teikiamą išlaikymą priverstinis vykdymas.

Nagrinėjant bylas, svarbu ne tik priimti teisėtą ir pagrįstą sprendimą, bet ir įgyvendinti rezoliucinėje teismo sprendimo dalyje suformuluotą įpareigojimą. Pažeistos subjektinės teisės atkuriamos tada, kai atsakovas ieškovo naudai atlieka teismo sprendime nurodytus veiksmus. Tai reiškia, kad civilinis procesas nesibaigia teismo sprendimo priėmimu ar kasacinės bylos išnagrinėjimu. Jeigu atsakovas savanoriškai nevykdo priimto sprendimo, pradedamos taikyti priverstinio teismo sprendimo vykdymo priemonės. Kitaip tariant prasideda savarankiška civilinio proceso stadija – priverstinio teismo sprendimo vykdymo procesas. Tai labai svarbi civilinio proceso stadija, nes tik įvykdžius teismo sprendimą užtikrinamas teismo valdžios realumas ir atkuriamas pažeistų teisių pusiausvyra. LAT yra nurodęs, kad teisingumo vykdymas nesibaigia priėmus teismo sprendimą. Teisingumas gali būti įvykdytas tik kai bus teisėtai, operatyviai ir veiksmingai įvykdytas teismo sprendimas⁷⁰. Teismui priėmus sprendimą, įpareigojantį tėvą (motiną) ar abu tėvus materialiai išlaikyti savo vaikus, dar nėra įgyvendinama vaiko teisė į išlaikymą, todėl toliau aptarsime teisės aktų, numatančių teismo sprendimų dėl

⁷⁰ LAT nutartis c. b. Nr. 3K-3-1043/2003m. // <http://ovada.tic.lt/nutartis.aspx?id=24261>; prisijungimo laikas -2005-08-12.

vaiko išlaikymo vykdymo ypatumus, nuostatas. Vykdyto procesą reglamentuojančios normos yra įtvirtintos CPK VI dalyje, o šių normų taikymo tvarką nustato Sprendimų vykdymo instrukcija⁷¹ (CPK 583 str. 1 d.).

Pirmiausia turime paminėti, jog vykdymo stadijoje pasikeičia šalių procesinė padėtis, t.y. čia šalys yra išieškotojas ir skolininkas. CPK 646 straipsnio 1 dalis nustato, kad vykdomieji raštai išduodami vykdytinam sprendimui įsiteisėjus, pagal rašytinį išieškotojo prašymą, tačiau tais atvejais, kai išieškomas išlaikymas, teismas vykdomąjį raštą išduoda išieškotojui ir be jo prašymo. Kadangi teismo sprendimai dėl vaiko išlaikymo yra skubiai vykdytini, tai pagal CPK 646 straipsnio 2 dalį vykdomasis raštas išieškotojui išduodamas ne vėliau kaip kitą darbo dieną po sprendimo priėmimo. Vykdomąjį raštą išduoda skubiai vykdytiną sprendimą priėmęs pirmosios, apeliacinės instancijos ar kasacinis teismas.

CPK 606 straipsnis nustato terminus, per kuriuos vykdomieji dokumentai pateikiami vykdyti. Šio straipsnio 4 dalis nustato, kad pagal teismo sprendimą išieškant periodines išmokas, vykdomieji dokumentai galioja per visą laikotarpį, kuriam priteistos išmokos, o dešimties metų senaties terminas (CPK 606 str. 2 d.) prasideda nuo kiekvienos išmokos termino pasibaigimo dienos.

CPK 620 straipsnio 1 dalis įpareigoja antstolį bylose dėl išlaikymo išieškojimo skelbti skolininko, kurio buvimo vieta nežinoma, paiešką per policiją. CPK 622 straipsnis nustato kokia tvarka išieškomos vaikui išmokamos pašalpos, skirtos dėl to, kad jis negauna išlaikymo iš tėvų, paskelbus skolininko paiešką; teismas priima nutartį išieškoti iš skolininko išmokėtų pašalpų sumą ir priskaičiuoti išmokėtos pašalpos sumos dešimties procentų baudą. Realiai ši norma ir CK 3.204 straipsnio nuostata, pagal kurią „valstybė, teikusi išlaikymą nepilnamečiams vaikams pagal šį straipsnį, turi atgręžtinio reikalavimo teisę išieškoti vaikui suteiktas išlaikymo lėšas iš vaiko tėvų ar kitų jo pilnamečių artimųjų giminaičių, jeigu jie neteikė vaikui išlaikymo dėl priežasčių, teismo pripažintų nesvarbiomis“ neveikia. Lietuvos Antstolių Rūmų (toliau LAR) pirmininkė I. Karalienė teigia „negirdėjusi nė vieno atvejo, kad valstybė būtų išieškojusi pašalpų lėšas iš tų skolininkų, kurie buvo pajėgūs patys išlaikyti savo vaikus. Vyriausybė iki šiol nėra nustačiusi nei atgręžtinio reikalavimo tvarkos, nei valstybės teikiamo išlaikymo tvarkos ir sąlygų, nors to yra reikalaujama minėtame CK straipsnyje. Teisingumo ministerijos bei Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos specialistai Vyriausybės nutarimo projektą rengė dar 2002 metais, tačiau siūlytam variantui Ministrų kabinetas nepritarė. Šių metų lapkričio 3 dienos potvarkiu Ministras Pirmininkas Algirdas Brazauskas abi ministerijas vėl

⁷¹ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2002 m. gruodžio 31 d. įsakymas Nr. 432 „Dėl sprendimų vykdymo instrukcijos patvirtinimo“// Valstybės žinios. 2005, Nr. 130-4682.

įpareigojo spręsti tą patį uždavinį ir įgyvendinti priemones, kurios padėtų gerinti lėšų išieškojimą nepilnamečiams vaikams“.⁷²

CPK 742 straipsnis reglamentuoja išlaikymo, mokamo vaikams periodinėmis išmokomis, išieškojimo ypatumus. Asmuo, pageidaujantis savo noru mokėti išlaikymą periodinėmis išmokomis, turi teisę pateikti darbdaviui arba kitam asmeniui, kuris moka jam bet kokias išmokas, rašytinį prašymą išskaityti iš jo darbo užmokesčio nurodyto dydžio išskaitas ir pinigus išsiųsti arba išmokėti pareiškime nurodytam asmeniui. Darbdavys arba išmokas išmokantis asmuo pagal tokį prašymą turi vykdyti išieškojimą tokia pačia tvarka, kaip ir pagal vykdomąjį dokumentą. Savo prašymą dėl išskaitymo skolininkas gali bet kada atšaukti. Tokia išieškojimo tvarka negali būti taikoma, jeigu iš skolininko darbo užmokesčio jau yra išskaitoma pagal kitus vykdomuosius dokumentus. Pagal šį straipsnį, asmuo privalantis mokėti vaikams išlaikymą, per tris darbo dienas turi pranešti išieškojimą vykdančiam antstoliui apie darbo ar gyvenamosios vietos pasikeitimą, taip pat apie gaunamą papildomą uždarbį, o be svarbių priežasčių nepranešus skolininkui antstolio ar išieškotojo pareiškimu teismas gali paskirti iki vieno tūkstančio litų baudą. Aptariamo straipsnio 4 dalis nurodo, jei asmuo, privalantis mokėti vaikams išlaikymą periodinėmis išmokomis, šių išmokų nemoka ir nedirba arba išlaikymo įsiskolinimo negalima išieškoti CPK 663 straipsnyje 1 dalyje nustatyta tvarka, tai išieškojimas nukreipiamas į skolininko turta.

Pagal CPK 663 straipsnio 1 dalį pinigų išieškojimas negali būti nukreipiamas į skolininko turta, jeigu skolininkas pateikia antstoliui įrodymus, kad išieškomą pinigų sumą galima išieškoti per šešis mėnesius darant išskaitymus iš skolininko darbo užmokesčio ar kitų pajamų. To paties straipsnio 2 dalis sako, kad iš skolininko darbo užmokesčio, stipendijos, pensijos ar kitų pajamų taip pat išieškomos periodinės išmokos, jeigu jas galima išieškoti darant CPK 736 straipsnyje nurodyto dydžio išskaitas. Taigi, pirmiausia išieškoma darant išskaitymus iš bet kokių skolininko gaunamų pajamų. Vadovaujantis CPK 736 straipsnio 1 dalies ir 1 punkto nuostatomis išieškant išlaikymą periodinėmis išmokomis iš skolininkui priklausančio darbo ir jam prilygintų išmokų bei davinių dalies, kurios neviršija Vyriausybės nustatytos minimalios mėnesinės algos (MMA, 550 Lt) gali būti išskaitoma iki penkiasdešimt procentų, kol bus visiškai padengtos išieškomos sumos. Jeigu minėtos skolininko pajamos viršija MMA, išskaitoma septyniasdešimt procentų, jeigu ko kito nenustato įstatymas ar teismas (CPK 736 str. 2 d.). Išlaikymo periodinėmis išmokomis išieškojimo iš skolininko darbo užmokesčio ir kitų pajamų tvarką taip pat reglamentuoja CPK 733 straipsnio 4 ir 5 dalys.

⁷² Lietuvos Antstolių Rūmų 2005 m. gruodžio 9 d. pranešimas spaudai „Alimentų nesulaukia apie 20 tūkstančių nepilnamečių vaikų“ // <http://www.antstoliai.lt/?act=news&id=781> prisijungimo laikas-2005-12-09.

CPK 689 straipsnio 5 dalies 1 punktą nustato, kad kai išieškoma iš skolininko piniginių lėšų, esančių kredito įstaigose, ir esamų lėšų nepakanka patenkinti visus pareikštus reikalavimus, tai lėšos vaiko išlaikymui išskaitomos pirma eile. Be to, CPK 754 straipsnis, nustatantis bendrą reikalavimų tenkinimo eilės tvarką, taip pat įtvirtina, kad reikalavimai išieškoti išlaikymą yra patenkinami pirmąja eile.

Svarbu ir tai, jog CPK 687 straipsnio 4 dalyje yra įtvirtintas draudimas išieškant išlaikymą taikyti priešpriešinių išieškotinių sumų tarpusavio įskaitymą. Be to, yra ribojamas sprendimo dėl išlaikymo atgręžimas, nustatant, kad apeliacine ar kasacine tvarka panaikinus teismo sprendimą bylose dėl išlaikymo periodinėmis išmokomis išieškojimo, atgręžti vykdymą leidžiama tik tais atvejais, kada panaikintasis sprendimas buvo pagrįstas ieškovo pateiktais melagingais duomenimis ar suklastotais dokumentais (CPK 762 str. 3 d.).

Sprendimų vykdymo instrukcijoje numatytas specialus vykdymo išlaidų išieškant išlaikymą dydis, t.y. 30 Lt bylos administravimo išlaidos ir 200 Lt atlyginimas antstoliui už vykdomojo dokumento įvykdymą, kitaip sakant, šios kategorijos bylose antstolių darbo įkainiai yra mažiausi lyginant su kitų kategorijų vykdomosiomis bylomis⁷³.

Nuostata, jog reikalavimai išieškoti išlaikymą yra patenkinami pirmąja eile, draudimas išieškant išlaikymą taikyti priešpriešinių išieškotinių sumų tarpusavio įskaitymą bei kitos lėšų, priteistų vaiko išlaikymui, išieškojimą reglamentuojančios teisės normos yra pagrįstos prioritinės vaiko teisių ir interesų apsaugos gynimo principu. Tačiau šios kategorijos bylų vykdymo praktika byloja, kad nustatyta priverstinio vykdymo tvarka nėra pakankama ir efektyvi. Pasak LAR „tėvų prievolės išlaikyti nepilnamečius vaikus užtikrinimas yra viena silpniausių šalies teisinės sistemos grandžių.“⁷⁴ LAR atlikti apytiksliai skaičiavimai atskleidžia neigiamas tendencijas lėšų vaikų išlaikymui išieškojimo bylų procese. Per 10 šių metų mėnesių 43 antstolių kontorose buvo vykdomos 9 372 tokios išieškojimo bylos. Net 39 proc. šių bylų antstoliai priskiria nerezultatyvioms - kai lėšų vaiko išlaikymui nepavyksta išieškoti todėl, kad skolininkas slapstosi, nedirba, arba dirba nelegaliai ir slepia pajamas. Tik 24 proc. bylų laikomos realiai įvykdytomis, kai dokumentai yra išsiųsti į skolininko darbovietę, o ši perveda vaikui skirtas lėšas. Dar 37 proc. bylų antstolių kontorose buvo vykdoma, atliekant įvairius procesinius veiksmus. Ypač verčia susirūpinti tai, kad probleminių bylų dalis didėja: tokių bylų šiame 10 proc. daugiau, negu praėjusiais metais ir 11 proc. daugiau, negu buvo 2003-aisiais. Antstolių informacinės sistemos duomenimis, išsiskolinimas vienoje statistinėje išlaikymo vaikui išieškojimo byloje gali sudaryti apie 2367 litus. Nekyla abejonių, kad priverstinį teismo sprendimų vykdymą

⁷³ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2002 m. gruodžio 31 d. įsakymas Nr. 432 „Dėl sprendimų vykdymo instrukcijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2005, Nr. 130-4682.

⁷⁴ Lietuvos Antstolių Rūmų 2005 m. gruodžio 9 d. pranešimas spaudai „Alimentų nesulaukia apie 20 tūkstančių nepilnamečių vaikų“ // <http://www.antstoliai.lt/?act=news&id=781> prisijungimo laikas-2005-12-09.

reglamentuojančius teisės aktus nedelsiant būtina papildyti naujomis, efektyviomis, vaiko teisės į išlaikymą realizavimą užtikrinančiomis nuostatomis. Deja, mes negalime pasiūlyti konstruktyvių šios problemos sprendimo būdų.

1.7. Kiti aktualūs procesiniai klausimai, susiję su vaiko teisės į tėvų teikiamą išlaikymą gynimu . Šeimos bylų nagrinėjimo ypatumai yra numatyti ir peržiūrint jas apeliacine bei kasacine tvarka. CPK 313 straipsnis draudžia *apeliacinės instancijos* teismui nagrinėjant bylą apeliacine tvarka dėl apelianto priimti blogesni, negu yra skundžiamas, sprendimą ar nutartį, jeigu sprendimą skundžia tik viena iš šalių. Tačiau, toliau tas pats straipsnis numato galimas išimtis ir daro nuorodą į CPK 320 straipsnio 2 dalį, kuri nustato, jog apeliacinės instancijos teismas nagrinėja bylą neperžengdamas apeliacine skunde nurodytų ribų, išskyrus kai to reikalauja viešasis interesas nagrinėjant CPK IV dalies XIX ir XX skyriuose ir V dalyje numatytų kategorijų bylas, t.y. šeimos bylas, iš darbo teisinių santykių kilusias bylas, bei bylas išspręstas ypatingosios teisenos tvarka. Kitaip sakant, nagrinėdamas šeimos bylas, apeliacinės instancijos teismas turi teisę peržengti apeliacinio skundo ribas ir priimti blogesni sprendimą nei buvo skundžiamasis.

CPK normos reglamentuojančios, civilinių bylų peržiūrėjimą *kasacine tvarka*, taip pat numato išimčių, aktualių nagrinėjant bylas dėl vaiko teisės į tėvų teikiamą išlaikymą. CPK 341 straipsnis numato bendrus apribojimus pateikti kasacinį skundą. Šio straipsnio 2 dalis teigia, kad turtiniuose ginčiuose, jeigu ginčijama suma yra mažesnė kaip penki tūkstančiai litų, kasacija negalima. Tačiau greta įtvirtinta, kad šis apribojimas netaikomas ginčams, kylantiems bylose dėl išlaikymo priteisimo. CPK 353 straipsnio 1 dalis nustato, kad kasacinis teismas, neperžengdamas kasacinio skundo ribų, patikrina apskūstus sprendimus ir (ar) nutartis teisės taikymo aspektu. Nagrinėjamo straipsnio 2 dalis numato išimtį ir suteikia kasaciniam teismui teisę peržengti kasacinio skundo ribas, jeigu to reikalauja viešasis interesas. Remdamiesi šia norma ir žinodami, jog byloms dėl vaiko teisės į tėvų teikiamą išlaikymą, kaip ir visoms šeimos byloms, yra būdingas viešasis suinteresuotumas, galime daryti išvadą, kad kasacine tvarka peržiūrint bylas dėl vaiko išlaikymo teismas gali peržengti kasacinio skundo ribas.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad vaikų išlaikymo klausimas (reikalavimas) taip pat gali būti sprendžiamas ir pagal CPK XXIII skyriuje nustatytus bylų *dėl teismo įsakymo išdavimo* nagrinėjimo ypatumus. CPK 433 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad pareiškime dėl teismo įsakymo išdavimo dėl išlaikymo priteisimo, be bendrųjų reikalavimų, keliamų procesinių dokumentų turiniui ir formai, turi būti nurodyta skolininko gimimo data ir vieta, išlaikytinio gimimo data, išlaikytinio gyvenamoji vieta, jei pareiškimą paduoda ne pats išlaikytinas asmuo, priteistino išlaikymo dydis kiekvieną mėnesį ir priteistino išlaikymo terminas. Prie pareiškimo

taip pat turi būti pridėti atitinkamų civilinės būklės aktų įrašų nuorašai ir duomenys apie visas skolininko gaunamas pajamas. Teismo įsakyme, išduodamame pagal reikalavimus dėl išlaikymo priteisimo, be CPK 436 straipsnio 2 dalyje nurodytų bendrųjų reikalavimų, nurodoma skolininko gimimo data ir vieta, išlaikytinio gimimo data, priteisiamo išlaikymo dydis kiekvieną mėnesį ir priteisiamo išlaikymo terminas. Išduodant teismo įsakymą, išlaikymas priteisiamas kas mėnesį mokamomis periodinėmis išmokomis, išimtiniais atvejais kitomis CK 3.196 straipsnio 1 dalyje nustatytomis formomis, išskyrus nekilnojamuoju turtu (CPK 431 str. 1 d.). Jeigu teismas taiko laikinąsias apsaugos priemones, teismo įsakymo nuorašas jo išdavimo dieną nusiunčiamas antstoliui, registro tvarkytojui ar kitam vykdytojui (CPK 436 str. 6 d.). Teismo įsakymas įsiteisėja, jeigu per 20 dienų nuo pareiškimo ir teismo įsakymo įteikimo dienos asmuo, iš kurio priteistas išlaikymas, nepareiškia prieštaravimų ir neįvykdo teismo pranešime skolininkui pateikto siūlymo (CPK 436 str. 7 d., 437 str. 2 d. 1 p.). Pareiškus prieštaravimą, civilinė byla dėl išlaikymo priteisimo nagrinėjama pagal ieškinio teisenos taisyklės, jeigu pareiškiamas ieškinyse asmenų, kurie turi teisę kreiptis į teismą dėl išlaikymo priteisimo (CPK 439 str. 3 d., CK 3.194 str. 1 d.). Teismo įsakymas yra vykdomasis dokumentas (CPK 587 str. 2 p.), turi atitikti visus vykdomajam dokumentui keliamus reikalavimus (CPK 436 str. 4 d.), todėl jam įsiteisėjus vykdomasis raštas nėra išduodamas, o vykdomas pats teismo įsakymas. Teismo įsakymo dėl išlaikymo priteisimo negalima skubiai vykdyti (CPK 436 str. 7 d.). Sprendžiant dėl aptariamo teismo įsakymo išdavimo teismas turi vadovautis CPK normomis ir teisingumo ministro įsakymu „Dėl civilinėse bylose dėl teismo įsakymo išdavimo naudojamų procesinių dokumentų formų patvirtinimo“.⁷⁵ LAT Senatas pastebėjo, kad teismuose yra nagrinėjamos bylos dėl išlaikymo priteisimo išduodant teismo įsakymą. Kadangi apibendrintos buvo tik bylos, peržiūrėtos apeliacine tvarka, tai visose jose po teismo įsakymo išdavimo buvo pareikšti prieštaravimai ir reikalavimas priteisti išlaikymą buvo išspręstas ieškininės teisenos tvarka⁷⁶.

Siekiant užtikrinti vaiko teisės į išlaikymą įgyvendinimą gali būti reiškiamas *Pauliano ieškinyse* (CK 6.66 ir 6.67 str.). Pauliano ieškiniu siekiama apginti vaiką nuo nesąžiningų tėvo (motinos) veiksmų, kuriais šis, siekdamas išvengti prievolės dėl išlaikymo vykdymo, pablogina savo turtinę padėtį, perleisdamas turtą tretiesiems asmenims. Tokio ieškinio faktinis pagrindas yra vaiko turtinių teisių į išlaikymą pažeidimas, kai tėvas, privalantis teikti išlaikymą savo vaikui, sudaro sandorį su trečiuoju asmeniu, ir taip sumažina savo mokumą, ir dėl to atsiranda realus

⁷⁵ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2002 m. gruodžio 19 d. įsakymas Nr. 362 „Dėl civilinėse bylose dėl teismo įsakymo išdavimo naudojamų procesinių dokumentų formų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 125-5689.

⁷⁶ LAT Senato 2005 m. birželio 23 d. nutarimas Nr. 54 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos taikant įstatymus, reglamentuojančius tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo vaikus, apibendrinimo apžvalgos“// Teismų praktika. 2005, Nr. 23.

pavojus vaiko išlaikymo teisės visapusiškam įgyvendinimui. Anot LAT Senato, Pauliano ieškinys, kaip vaiko teisių apsaugos priemonė praktikoje kartais taikomas⁷⁷.

Ankščiau pažymėjome, kad bylose dėl vaiko teisės į tėvų teikiamą išlaikymą gali būti taikomos *laikinosios apsaugos priemonės*, bei nurodėme, kad ryšium su tuo, jog jų taikymas galimas visose civilinio proceso stadijose (CPK 144 str. 3 d.), aptarsime šį institutą atskirai, siekdami išskirti laikinųjų apsaugos priemonių ypatumus, kai ginama vaiko teisė būti tėvų išlaikomam. CPK IV dalies XIX skirsnyje, reglamentuojančiame civilinio proceso ypatumus šeimos bylose, nėra normų dėl laikinųjų apsaugos priemonių, vadinasi, nagrinėdamas šios kategorijos bylas ir taikydamas laikinąsias apsaugos priemones teismas vadovaujasi CPK I dalies XI skyriaus V skirsnio nuostatomis. Kalbant apie bylas dėl tėvų pareigos materialiai išlaikyti savo vaikus, mums yra aktualios 144 straipsnio ir 145 straipsnio nuostatos. CPK 144 straipsnio 1 dalyje reglamentuota, kad teismas gali imtis laikinųjų apsaugos priemonių dalyvaujančių byloje ar kitų suinteresuotų asmenų prašymu. To paties straipsnio 2 dalis numato išimtį ir leidimą teismui taikyti laikinąsias apsaugos priemones *ex officio*, jeigu tai yra būtina siekiant apginti viešąjį interesą, o tai, kaip jau nekartą pažymėjome, galioja ir ginant vaiko teises. CPK 145 straipsnio 1 dalyje yra išvardintos galimos civilinėse bylose laikinosios apsaugos priemonės, o 3 dalyje nurodyta, kad tam tikrų kategorijų civilinėse bylose įstatymais gali būti nustatytas konkrečių laikinųjų apsaugos priemonių taikymas. CK 3.65 straipsnis nustato kokios specialios laikinosios apsaugos priemonės gali būti taikomos sprendžiant ginčus, kilusius iš šeimos teisinių santykių, atsižvelgiant į vaikų bei vieno sutuoktinio interesus. Iš jų, mūsų tiriamos kategorijos bylose, yra svarbios šios: 1) įpareigoti, esant galimybei, vieną sutuoktinį gyventi skyrium; 2) nustatyti nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų; 3) įpareigoti vieną sutuoktinį netrukdyti kitam sutuoktiniui naudotis tam tikru turtu; 4) priteisti iš vieno sutuoktinio laikiną išlaikymą nepilnamečiams vaikams; 5) areštuoti turtą siekiant užtikrinti išlaikymo mokėjimą; 6) uždrausti vienam sutuoktiniui matytis su nepilnamečiais vaikais ar lankytis tam tikrose vietose. Taip pat, CK 3.197 straipsnis nustato, kad priteikus teismas, priimdamas sprendimą dėl išlaikymo priteisimo, nustato tėvų (ar vieno iš jų) turtui priverstinį įkeitimą (hipoteką). Jeigu teismo sprendimas dėl išlaikymo išieškojimo nevykdomas, tai išieškoma iš įkeisto turto įstatymų nustatyta tvarka.

Pagrindas taikyti laikinąsias apsaugos priemones yra pagrįstas manymas, kad jų nesiėmus teismo sprendimo vykdymas gali pasunkėti arba pasidaryti nebeįmanomas. Jau pats reikalavimo priteisti vaikui išlaikymą patekimo į teismą faktas patvirtina galimą vaiko išlaikymo teisės pažeidimą. Be to, bylos nagrinėjimas gali trukti tam tikrą laiką, kurio metu vaiko interesai turi būti apsaugoti. Vaiko išlaikymas iš esmės yra skirtas kasdieniams vaiko poreikiams tenkinti.

⁷⁷ Ten pat.

Vadovaujantis šiuo išlaikymo instituto tikslu, išlaikymas vaikui dažniausiai priteisiamas periodinėmis išmokomis, nes laikoma, jog būtent tokia išlaikymo forma geriausiai užtikrina kasdienių vaiko poreikių tenkinimą. Ta mintimi vadovaujantis, manytume, ir kaip laikinoji apsaugos priemonė geriausiai vaiko interesus saugotų laikino išlaikymo priteisimas. Nors žinoma tai nėra vienareikšmiška. CPK 145 straipsnio 2 dalis leidžia teismui panaudoti kelias laikinas apsaugos priemones, ir mūsų manymu, reikalui esant, atsižvelgiant į bylos aplinkybes, teismas turėtų pasinaudoti šia savo teise, kad užtikrintų vaiko teisę į išlaikymą įgyvendinimą. LAT Senato parengtoje apžvalgoje taip pat pastebėta, kad teismai dažnai taiko laikinąją apsaugos priemonę – laikino išlaikymo priteisimą⁷⁸.

2. Tėvų pareigos materialiai išlaikyti savo vaikus paskirstymas. Išlaikymo dydis turi būti proporcingas vaikų poreikiams bei jų tėvų turtinei padėčiai, ir užtikrinti būtinas vaikui vystytis sąlygas, teigia CK 3.192 straipsnio 2 dalis. Vaikų išlaikymo dydis yra nulemtas išlaikymo instituto paskirties – sudaryti vaikams tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jų visapusiškam ir harmoningam vystymuisi. Įstatymiškai įtvirtintas vaiko poreikių ir tėvų turtinės padėties balanso principas įgalina tiek vaiko tėvus išlaikant vaiką bendru sutarimu, tiek klausimą dėl išlaikymo sprendžiant teisme, atrasti vaiko ir tėvų interesų pusiausvyrą, prioritetą teikiant vaiko interesams. Teismas, sprenddamas klausimą dėl vaikų išlaikymo dydžio, turi nustatyti šiuos teisiškai reikšmingus faktus: 1) konkretaus vaiko poreikius; 2) abiejų tėvų turtinę padėtį. Sprenddamas dėl vaikų išlaikymo teismas turi nustatyti ne tik išlaikymo dydį, bet ir formą, vieną iš numatytų CK 3.196 straipsnio 1 dalyje. Įstatyme įtvirtintos alternatyvios išlaikymo formos taip pat suteikia galimybę užtikrinti vaiko teisės į išlaikymą įgyvendinimą jam naudingiausiu būdu, ir adekvačiai vaiko tėvų turtinei padėčiai, jų turto ir pajamų struktūrai. Garantuojant tinkamą vaiko teisės į išlaikymą įgyvendinimą, CK yra numatyta galimybė pakeisti vaikui nustatyto išlaikymo dydį ir formą (CK 3.201 str.). Ši norma taip pat remiasi proporcingumo vaiko poreikiams ir tėvų turtinei padėčiai principu, t.y. teismas turi teisę pakeisti išlaikymo dydį ir formą ne visais atvejais, o tik pasikeitus faktinėms aplinkybėms, sudarančioms išlaikymo dydžio pagrindą. CK 3.201 straipsnio 1 dalies nuostata, kad išlaikymas gali būti peržiūrimas, kai iš esmės pasikeitė šalių turtinė padėtis, sistemiškai aiškinant su CK 3.192 straipsnio 2 dalimi, darytina išvada, kad išlaikymo peržiūrėjimas galimas ir iš esmės pasikeitus vaiko poreikiams. Taigi, toliau išsamiau ir aptarsime kas sudaro vaiko poreikių ir tėvų turtinės padėties balanso principo turinį, kaip juo remiantis nustatomas išlaikymo dydis ir forma, bei kaip sprendžiamas nustatyto išlaikymo pakeitimo klausimas.

⁷⁸ Ten pat.

2.1. Proporcingumo vaiko poreikiams ir tėvų turtinei padėčiai principas nustatant išlaikymo dydį. *Vaiko poreikiai ir interesai* yra pagrindiniai kriterijai, nulemiantys išlaikymo dydį ir formą. Analizuodami konkretaus vaiko poreikių turinį ir apimtį teismai turi atsižvelgti į teisės aktuose įtvirtintas vaiko teises, t.y. nustatomas išlaikymo dydis turi sudaryti sąlygas, patenkinančias vaiko poreikius maistui, aprangai, būstui, sveikatai, mokslui, poilsiui, laisvalaikiui, kultūriniam ir kitokiam ugdymui.

Vaiko poreikiai maistui nustatomi atsižvelgiant į įstatyme nustatytą vaiko teisę būti pakankamai aprūpintam maistu, kad vaikas turėtų tiek ir tokios kokybės maisto, kuris patenkintų jo visapusišką fiziologinį vystymąsi⁷⁹. Negalima užtikrinti deramo vaiko fizinio, protinio, dvasinio, moralinio ir socialinio vystymosi, jei jis nepakankamai maitinamas. Vaiko maisto poreikiai priklauso nuo vaiko amžiaus, individualių vaiko augimo, sveikatos ir kitų aplinkybių. Teismai, nustatant minimalius vaiko maisto poreikius, turi atsižvelgti ir į vaikams bei mokiniais nustatytas vienos dienos maitinimo normas⁸⁰, į sveikatos apsaugos ministro patvirtintas higienos normas⁸¹. Be abejonės, būtina vadovautis ir vaiką prižiūrinčios motinos (tėvo) pateiktais, apskaičiavimais, iš kurių matyti, kiek lėšų išleidžiama vaiko maistui per dieną, atitinkamai apskaičiuojant vaiko poreikius per mėnesį.

Vaiko poreikis turėti gyvenamąjį būstą užtikrinamas teisės aktuose įtvirtinant vaiko teisę į gyvenamąjį būstą. Šią vaiko teisę turi įgyvendinti abu vaiko tėvai. Teisė į gyvenamąjį būstą laiduoja kitas vaiko teises, t.y. teisę į sveiką ir saugią aplinką, į asmeninį gyvenimą, asmens neliečiamybę, garbę ir orumą, teisę į mokslą, poilsį ir laisvalaikį⁸². Tuo atveju, kai tėvų turtinė padėtis leidžia, vaiko teisei į būstą užtikrinti turi būti skiriama tiek lėšų, kad vaikui būtų sudaryta galimybė turėti atskirą kambarį, būstas turėtų patogumus. Išlaidas, šiam vaiko poreikiui patenkinti, sudaro būsto nuomos išlaidos, išlaidos būsto priežiūrai, remontui, komunalinių patarnavimų išlaidos ir kitos, tenkančios vaiko daliai.

Vaiko poreikiai aprangai nustatomi atsižvelgiant į tai, kad vaikas turi turėti tokią aprangą, kuri užtikrintų jo sveikatos saugumą ir nepažeistų vaiko orumo. Išlaidos nustatomos tokio dydžio, kad vaikas turėtų aprangos ir apavo komplektus visiems metų sezonams, sportinę, laisvalaikio aprangą, atitinkančią vaiko ūgį ir svorį. Vaiko aprūpinimo apranga orientaciniais kriterijais gali būti sveikatos ministro įsakymu nustatytos vaikų globos įstaigų, specialiųjų vaikų auklėjimo ir

⁷⁹Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios.1996, Nr. 33-807.

⁸⁰Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2005 m. vasario 22 d. įsakymas Nr. ISAK-255 „Dėl maitinimo normų“// Valstybės žinios. 2005, Nr. 28-886. Įsakymu nustatytos tokios maitinimo dienos normos: ikimokyklinio amžiaus vaikams – 7 Lt; bendrabutyje gyvenantiems mokyklinio amžiaus vaikams – 8,2 Lt; mokyklinio amžiaus vaikams, kurie mokosi įstaigose, bet negyvena bendrabučiuose – 5,2 Lt; sanatorinių internatinių mokyklų vaikams – 8,9 Lt.

⁸¹Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2004 m. sausio 22 d. įsakymas Nr. V-17 „Dėl higienos normos HM 124:2004 „Vaikų globos įstaigos. Bendrieji sveikatos saugos reikalavimai“ patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2004, Nr. 45-1492.

⁸²Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios.1996, Nr. 33-807.

globos namų vaikų aprūpinimo apranga ir minkštuuju inventoriu minimalios normos⁸³. Anot LAT Senato, teismų praktikoje išlaidos vaiko aprangos poreikiams dažnai įrodinėjamos pateikiant metinę išlaidų vaiko aprangai suvestinę, kurios pagrindu apskaičiuojama mėnesiui tenkanti išlaidų dalis⁸⁴.

Teismas, spręsdamas klausimą dėl vaiko išlaikymo dydžio, turi nustatyti ir kokia pinigų suma kas mėnesį yra būtina konkrečiau vaiko mokymo ir neformalaus ugdymo, ikimokyklinio ir specialaus ugdymo išlaidoms padengti. Šias išlaidas sudaro išlaidos mokymosi priemonėms įsigyti, mokestis už mokslą, popamokinę priežiūrą ir veiklą, apmokėjimas repetitoriams, transporto ir kitos būtinos išlaidos⁸⁵.

Materialiniai vaiko poreikiai sveikatai priklauso nuo vaiko sveikatos būklės. Tuo atveju, kai vaikas turi sveikatos problemų ir yra būtinos išlaidos vaiko gydymui, teismas atsižvelgdamas į gydytojų išvadą, turi nustatyti kokios išlaidos yra būtinos vaiko sveikatai užtikrinti ir vaiką gydyti. Kaip rašytiniai įrodymai gali būti pateikiami išrašai iš sveikatos priežiūros institucijų apie vaiko sveikatos būklę, gydyti taikomus medikamentus, skirtas fizioterapijos procedūras ir kita.

Pareiga rūpintis vaiko laisvalaikiu reiškia tai, kad būtina sudaryti vaikui materialines sąlygas visapusiškai dalyvauti kultūriniame gyvenime, atsižvelgiant į jo amžių, raidos lygį, leisti laisvalaikį taip, kiek reikia vaiko psichologinei, fizinei ir dorovinei raidai. Vaikui, atsižvelgiant į jo gebėjimus ir norus, taip pat turi būti suteikta galimybė dalyvauti įvairiuose papildomuose užsiėmimuose, sporto, kultūros renginiuose, lankyti teatrus, koncertus, vaikų atostogų stovyklas, įgyti vaikui reikiamų žaidimo priemonių, knygų ir panašiai. LAT Senatas, apibendrinęs teismų praktiką, pastebėjo, kad apskaičiuodamos išlaikymo dydį šalys retai atsižvelgia į šį vaiko poreikį, todėl nurodė teismams, jog nepriklausomai nuo šalies reikalavimų, reikia įvertinti protingas išlaidas šiems vaiko poreikiams ir įtraukti jas į apskaičiuojamą bendrą išlaikymo sumą⁸⁶.

Turime paminėti, kad nustatant neįgalaus vaiko poreikius būtina nepamiršti, kad negalios vaikas turi lygias teises su sveikais vaikais aktyviai gyventi, vystytis, įgyti išsimokslinimą, atitinkantį jo fizines ir protines galias bei pageidavimus, dirbti jam tinkamą darbą, dalyvauti kūrybinėje bei visuomeninėje veikloje⁸⁷. Būtina nustatyti išlaikymą, atitinkantį specialius vaiko poreikius, kuriuos lemia neįgalumo pobūdis ir lygis, įvertinti išlaidas, reikalingas vaiko sveikatos

⁸³ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2004 m. sausio 22 d. įsakymas Nr. V-17 „Dėl higienos normos HM 124:2004 „Vaikų globos įstaigos. Bendrieji sveikatos saugos reikalavimai“ patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2004, Nr. 45-1492.

⁸⁴ LAT Senato 2005 m. birželio 23 d. nutarimas Nr. 54 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos taikant įstatymus, reglamentuojančius tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo vaikus, apibendrinimo apžvalgos“ // Teismų praktika. 2005, Nr. 23.

⁸⁵ Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 63-2853

⁸⁶ LAT Senato 2005 m. birželio 23 d. nutarimas Nr. 54 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos taikant įstatymus, reglamentuojančius tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo vaikus, apibendrinimo apžvalgos“ // Teismų praktika. 2005, Nr. 23.

⁸⁷ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 33-807 ir Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. IX-2228.

priežiūros paslaugoms, medicininei, socialinei reabilitacijai bei aplinkos pritaikymui. Specialių poreikių vaikas mokykloje ir namuose aprūpinamas specialiomis mokymo priemonėmis ir ugdymui skirta kompensacine technika⁸⁸, tačiau kai valstybės teikiamos paramos specialiams vaiko poreikiams patenkinti nepakanka, jas padengia vaiko tėvai.

Pažymėtina, kad gali būti vertinami ir kiti, į nurodytas poreikių grupes nepatenkantys, tačiau konkrečiam vaikui būtini poreikiai ir į išlaikymą įtraukiamos jų tenkinimui reikalingos lėšos.

LAT atkreipė dėmesį į tai, kad daugeliu atveju vaikų poreikių šalys neįrodinėja bylose, kuriose reikalavimas dėl vaikų išlaikymo nėra vienintelis, ypač tėvystės nustatymo ir išlaikymo priteisimo bylose nurodomos tik tos aplinkybės ir jas pagrindžiantys įrodymai, kurie patvirtina tėvystę, tačiau nepagrindžia išlaikymo dydžio⁸⁹.

Tėvų turtinė padėtis yra faktinė aplinkybė, turinti reikšmės priteisiamo išlaikymo dydžiui (CK 3.192 str. 2 d.), todėl visapusiškas jos ištyrimas ir nustatymas yra būtina sąlyga tinkamai paskirstant tėvų pareigą materialiai išlaikyti vaikus. Nustatydamas tėvų turtinę padėtį teismas turi įvertinti kiekvieno iš tėvų: 1) visų rūšių gaunamas pajamas – darbo užmokestį ir kitas su darbo santykiais susijusias pajamas, autorinius atlyginimus, pensijas, stipendijas, socialines pašalpas, pajamas iš komercinės ūkinės veiklos, turto nuomos, dividendus, gaunamus už akcijas ir pajus; 2) pinigines lėšas bankuose ir kitose kredito įstaigose; 3) kilnojamąjį ir nekilnojamąjį turtą; 4) vertybinius popierius; 5) finansinius įsipareigojimus, kitus išlaikytinius. Vertinti reikia bylos nagrinėjimo metu esančią tėvų turtinę padėtį.

Įrodymus dėl tėvų turtinės padėties pateikia šalys (CPK 178 str.), o prireikus teismas juos išreikalauja savo iniciatyva (CPK 376 str. 1 d.). Rinkdamas įrodymus savo iniciatyva teismas atsižvelgia į ieškovo nurodytą informaciją dėl tėvo (motinos) turimo turto. Tėvų išlaikymo prievolė yra abipusė, todėl abu tėvai turi procesinę pareigą pateikti įrodymus, patvirtinančius jų galimybę teikti išlaikymą.

Vertindamas tėvų turtinę padėtį teismas turi vadovautis prioritetingos vaikų teisės ir interesų apsaugos ir gynimo principu (CK 3.3 str. 1 d.), lemiančiu, kad visos abejonės dėl išlaikymo priteisimo, jo dydžio ir formos nustatymo turi būti vertinamos vaiko interesų naudai. Dėl to, esant abejonių dėl tikrosios tėvų turtinės padėties, teismas turi laikyti, kad padėtis leidžia priteisti vaiko poreikius atitinkantį išlaikymo dydį.

⁸⁸ Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 63-2853.

⁸⁹ LAT Senato 2005 m. birželio 23 d. nutarimas Nr. 54 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos taikant įstatymus, reglamentuojančius tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo vaikus, apibendrinimo apžvalgos“// Teismų praktika. 2005, Nr. 23.

Teismas negali priteisti vaiko išlaikymui daugiau, negu tai objektyviai leidžia jo tėvų turtinė padėtis⁹⁰. Išlaikymo vaikui konkretus dydis nėra įtvirtintas įstatymiškai, tačiau LAT yra pasisakęs, kad priteisiant vaikui išlaikymą būtiniams poreikiams patenkinti reikėtų vadovautis CK 6.461 straipsnio 2 dalies nuostata, nustatančia išlaikymo iki gyvos galvos (renta) dydį, t.y. priteisiamo išlaikymo vieno mėnesio vertė negali būti mažesnė už vieną minimalią mėnesio algą (MMA)⁹¹. Tuo atveju, kai vaiko tėvo (motinos) turtinė padėtis yra sunki ir ji pagrįsta byloje surinktais įrodymais, teismas gali nustatyti ir mažesnę nei MMA išlaikymą, tačiau išlaikymo dydis, atsižvelgiant į konkrečias bylos aplinkybes, neturėtų būti mažesnis už minimalų gyvenimo lygį (125 Lt⁹²). Išlaikymas turi būti priteisiamas ir iš tėvo (motinos), gaunančio tik minimalią mėnesio algą, senatvės pensiją ar kitokias minimalias pajamas. Sunki turtinė padėtis turi reikšmės išlaikymo dydžiui, tačiau negali būti pagrindas atleisti nuo pareigos materialiai išlaikyti savo vaikus. Be to, nustačius, kad tėvo (motinos) materialinė padėtis yra sunki, teismas turi išsiaiškinti, dėl kokių priežasčių ji yra sunki. Tuo atveju, kai tėvo (motinos) sunki materialinė padėtis susidarė dėl jo paties netinkamo elgesio (pvz., girtavimo, azartinių lošimų), išlaikymo dydis negali būti mažinamas remiantis šiomis aplinkybėmis. Tėvų neatsakingumas vaikų atžvilgiu, nederamas žalingą įtaką darantis tėvų elgesys, dėl ko buvo nuolatinau apribotos tėvystės teisės, taip pat pripažintinos tomis priežastimis, kurios nepateisina išlaikymo dydžio mažinimo. Netinkamas tėvų pareigų vykdymas ar visiškai jų nevykdymas yra pateisinami tik išimtiniais, nepriklausančiais nuo tėvų valios atvejais, visais kitais atvejais tėvams objektyviai esant pajėgiems teikti išlaikymą privalu teikti tokio dydžio išlaikymą, kuris leistų užtikrinti būtiną vaikui vystytis sąlygas (CK 3.192 str. 2 d.). Tai reiškia, kad tėvai privalo iš anksto įvertinti esamą turtinę padėtį, savo pasirengimą reikiamai pasirūpinti vaiku. Priešingu atveju, tėvams neįvertinus savo pasirengimo užauginti vaiką, ugdyti jo asmenybę, sudarant būtiną sąlygas vaikui vystytis, atsakomybė už sąmoningai prisiimtą pernelyg didelę socialinę riziką ir pasekmes tenka patiems tėvams⁹³.

Turime priminti, jog Santuokos ir šeimos kodeksas⁹⁴, galiojęs iki 2001 m. liepos 1 d., vaikų išlaikymui skirtų lėšų dydžio nustatymą reglamentavo kitaip. Šio įstatymo 81 straipsnio 1 dalis įtvirtino kokioms aplinkybėms esant kokio dydžio išlaikymas turi būti priteisiamas, t.y. alimentai nepilnamečiams vaikams iš jų tėvų išieškomi tokio dydžio: vienam vaikui - vienas ketvirtadalis, dviem vaikams - vienas trečdalis, trimis ir daugiau vaikų - pusė tėvų uždarbio

⁹⁰LAT nutartis c. b. Nr. 3K-3-251/2003m. // <http://ovada.tic.lt/nutartis.aspx?id=8560>; prisijungimo laikas -2005-08-12.

⁹¹LAT nutartis c. b. Nr. 3K-3-259/2004m. // <http://ovada.tic.lt/nutartis.aspx?id=28496>; prisijungimo laikas -2005-08-12.

⁹² Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymas // Valstybės žinios. 1990, Nr. 30-711

⁹³LAT nutartis c. b. Nr. 3K-3-259/2004m. // <http://ovada.tic.lt/nutartis.aspx?id=28496>; prisijungimo laikas -2005-08-12.

⁹⁴ Lietuvos Respublikos Santuokos ir šeimos kodeksas// Žinios. 1969, Nr. 21-186.

(pajamų), bet ne mažiau negu vienas minimalus gyvenimo lygis (MGL) kiekvienam vaikui. Be to, 2 dalis įtvirtino, jog šių dalių dydis ir minimalus dydis gali būti teismo sumažintas, jeigu tėvas (motina), privalantis mokėti alimentus, turi kitų nepilnamečių vaikų, kurie, išieškojus šiame straipsnyje nustatyto dydžio alimentus, liktų materialiai mažiau aprūpinti, negu alimentus gaunantys vaikai, taip pat tais atvejais, kai tėvas (motina), iš kurio išieškomi alimentai, yra pirmosios ar antrosios grupės invalidas, arba jeigu vaikai dirba ir turi pakankamą uždarbį, arba dėl kitų svarbių priežasčių. Aptariamo straipsnio 3 dalis net numatė galimybę vaiko tėvus (ar vieną iš jų) visiškai atleisti nuo pareigos išlaikyti savo vaikus, jeigu vaikai yra valstybės arba visuomeninės organizacijos pilnutinai išlaikomi. Kaip matome, sprendžiant dėl vaikų išlaikymo dydžio lemiamas kriterijus buvo išlaikymą privalančio teikti tėvo (motinos) turtinė padėtis, o apie vaiko interesus minėtose nuostatose praktiškai neužsimenama. Lygindami šį Santuokos ir šeimos kodekso straipsnį su CK normomis dėl vaikų išlaikymo, matome, jog analizuojamų šeimos teisinių santykių reglamentavimas yra pakitęs iš esmės, t.y. aiškus perėjimas prie prioritinės vaiko teisių ir interesų apsaugos gynimo principu pagrįstos reglamentacijos.

Nustatant tėvų turtinės padėties proporcingumą ir paskirstant išlaikymo pareigą, turi būti nustatyta kiekvieno iš tėvų dalis išlaikymo prievolėje. Nustačius kiekvieno iš jų dalį išlaikymo prievolėje, apskaičiuojamas kiekvieno jų teiktinas konkretus išlaikymo dydis. LAT yra nurodęs, kad Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 13 straipsnis⁹⁵ nustato vaiko teisę į gyvenamąjį būstą, kurios įgyvendinimą turi užtikrinti abu vaiko tėvai. Tuo atveju, kai vaikui gyvenamąjį būstą užtikrina vienas iš skyrium gyvenančių tėvų, į šią aplinkybę atsižvelgiama priteisiant išlaikymą iš kito tėvo ir nustatant jo dydį⁹⁶.

Priteisdamas išlaikymą dviem ar daugiau vaikų teismas turi vadovautis CK 3.198 straipsnyje įtvirtintu vaikų lygybės principu, reiškiančiu, kad nepriklausomai nuo to, vaikai gimę santuokoje ar ne, iš vienos ar iš skirtingų santuokų, tų pačių ar skirtingų tėvų, turi vienodą teisę į išlaikymą. Vienodos teisės į išlaikymą turėjimas nereiškia, kad dviem ar daugiau vaikams turi būti priteisiamas visiškai vienodas išlaikymas iš to paties išlaikyti privalančio tėvo. Konkretaus išlaikymo dydis kiekvienam vaikui priklauso nuo individualių vaiko poreikių ir nuo kito vaiko tėvo turtinės padėties, t.y. priteisiamas išlaikymas dviem ar daugiau vaikų visų pirma turi būti užtikrinantis protingą visų vaikų interesų balansą, ir būti pakankamas tenkinti bent minimalius visų vaikų poreikius (CK 3.198 str. 1 d.).

⁹⁵ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios.1996, Nr. 33-807 ir Neigaliųjų socialinės integracijos įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. IX- 2228.

⁹⁶ LAT nutartis c. b. Nr. 3K-3-286/2004m. // <http://ovada.tic.lt/nutartis.aspx?id=25223>; prisijungimo laikas- 2005-08-12.

Apibendrinant galime pasakyti, kad nustatant išlaikymo dydį yra laikomasi vaiko poreikių ir tėvų turtinės padėties proporcingumo principo, tačiau per mažai dėmesio skiriama realių vaiko poreikių ir tikrosios tėvų turtinės padėties įvertinimui, ypač bylose, kuriose išlaikymo vaikams reikalavimas nėra vienintelis.

Baigdami aptarti vaiko išlaikymo dydžio nustatymo klausimą, turime pasakyti, jog mūsų manymų CK tikslinga papildyti norma, kuri nustatytų minimalų vaiko išlaikymo dydį, kai išlaikymas priteisiamas kas mėnesį mokamomis periodinėmis išmokomis. Būtina įtvirtinti ir tai, jog minimalaus dydžio išlaikymas priteisiamas tik, kai visapusiškai ištyrus bylos aplinkybes nustatoma sunki išlaikymą privalančio teikti tėvo (motinos) turtinė padėtis, objektyviai neleidžianti priteisti realius vaiko poreikius atitinkantį išlaikymą. Kaip jau minėjome, kai vaiko tėvo (motinos) turtinė padėtis yra sunki ir ji pagrįsta byloje surinktais įrodymais, teismas paprastai nustato ne mažesnę už minimalų gyvenimo lygį (125 Lt) išlaikymą, ir mes rekomenduotume įstatymiškai įtvirtinti tokį minimalų vaikų išlaikymo dydį. Siūloma nuostata garantuotų, kad nesant galimybių priteisti konkretaus vaiko poreikius atitinkantį išlaikymą, visada bus nustatytas išlaikymas, patenkinantis bent elementarius, gyvybiškai svarbius vaiko poreikius.

2.2. Išlaikymo formos nustatymas. Teismas gali priteisti išlaikymą vaikams iš jų tėvo (motinos) ar abiejų tėvų, kurie nevykdo pareigos išlaikyti savo vaikus, šiomis formomis: 1) kas mėnesį mokamomis periodinėmis išmokomis; 2) konkrečia pinigų suma; 3) priteisiant vaikui tam tikrą turtą (CK 3.196 str. 1 d.). Įstatyme įtvirtintos išlaikymo formos suteikia teismui galimybę užtikrinti vaiko teisės į išlaikymą įgyvendinimą jam naudingiausiu būdu. Teismas nėra saistomas šalių pateiktais reikalavimais dėl išlaikymo formos ir savo iniciatyva gali priteisti išlaikymą tokia forma, kurios nėra nurodyta ieškinio reikalavime, bet kuri, teismo manymu, geriausiai tenkina vaiko interesus (CPK 376 str. 4 d.). Be to, esant būtinybei, teismas gali priteisti išlaikymą ir keliomis CK 3.196 straipsnio 1 dalyje įtvirtintomis formomis, pvz., priteisdamas vaikui periodines išmokas ir perduodamas tam tikrą turtą ar priteisdamas vienkartinę išmoką. Tai, kad CK nustatytos alternatyvios išlaikymo formos taip pat yra naujovė, Santuokos ir šeimos kodeksas numatė, kad išlaikymas vaikams gali būti teikiamas tik kas mėnesį mokamomis periodinėmis išmokomis.

Parinkdamas išlaikymo formą teismas turi vadovautis tuo, kad išlaikymas savo prigimtimi yra skirtas nepilnamečių vaikų kasdieniams poreikiams tenkinti: maistui, drabužiams, gyvenamajam būstui, mokslui, poilsiui ir kt. Tai savo ruožtu reiškia, kad vaiko poreikiams patenkinti yra reikalingos stabilios ir pastoviai gaunamos lėšos, todėl tikslingiausia, jei tik leidžia aplinkybės, išlaikymą vaikui priteisti periodinėmis išmokomis. Teismų praktika byloja,

kad ieškovai dažniausiai prašo nustatyti išlaikymą būtent šia forma ir teismai šį reikalavimą tenkina⁹⁷.

Parinkdamas išlaikymo formą teismas turi atsižvelgti ir į vaiko tėvų turtinę padėtį, jų turto ir gaunamų pajamų struktūrą, dydį, periodiškumą, garantijas dėl pajamų pastovumą, už vaiko išlaikymui skirtų lėšų naudojimą atsakingo tėvo (motinos) gebėjimą tvarkyti tas lėšas ir turtą išimtinai vaiko interesais bei kitas aplinkybes.

Išlaikymą konkrečia pinigų suma reikėtų priteisti tuomet, kai tai leidžia išlaikymą privalančio mokėti tėvo (motinos) turtinė padėtis ir kai tai tikslinga siekiant apsaugoti šios vaiko teisės įgyvendinimą nuo galimo tėvo (motinos) nemokumo, taip pat priteisiant išlaikymo įsiskolinimą. Toks išlaikymo įsiskolinimo priteisimas yra dažniausias teismų praktikoje, ir tai atitinka vaiko interesus, nes taip operatyviausiai kompensuojami vaiko turėti poreikių tenkinimo trūkumai⁹⁸. Visas išlaikymo dydis konkrečia pinigų suma apskaičiuojamas padauginus vieno mėnesio išlaikymo dydį iš mėnesių skaičiaus iki vaiko pilnametystės. Išlaikymo nustatymas šia forma galimas ir tada, kai atsiranda papildomų vaiko priežiūros išlaidų, pvz., vaikui susirgus, susižalojus, kai jam reikalinga nuolatinė priežiūra ir slauga, bei būsimoms gydymo išlaidoms padengti (CK 3.201 str. 2 d.). Tokiu atveju priteisus papildomą išlaikymą konkrečia pinigų suma, kartu paliekamas ir išlaikymas kas mėnesį mokamomis periodinėmis išmokomis. Iš LAT apibendrintų bylų matyti, kad teismai išlaikymą konkrečia pinigų suma priteisia atsiradus vienkartinį papildomų vaiko priežiūros išlaidų ir priteisiant išlaikymo įsiskolinimą⁹⁹.

Tam tikro tėvo (motinos) turto priteisimas vaikui nuosavybės teise galimas tuomet, kai tėvas (motina) turi tokio turto, kurį naudojant ar realizavus būtų gaunama pajamų vaikui išlaikyti bei kitaip tenkinti vaiko poreikius. Reikia įvertinti ir priteisiamo turto rūšį, tėvo (motinos) sugebėjimus tvarkyti vaikui priteistą turtą, šio turto išlaikymo išlaidas, turto likvidumą ir kt. Turto vertė nustatoma pagal rinkos kainas, esančias sprendimo priėmimo metu (CK 3.4 str., 3.119 str.). LAT taip pat yra nurodęs, kad jei turto perdavimu galima likviduoti įsiskolinimą vaikams ir užtikrinti būsimą periodinių išmokų vykdymą, o jo atidavimas natūra vaikams yra naudingas, tai nebūtų protinga vien formaliais sumetimais versti naudotis priverstine išieškojimo tvarka¹⁰⁰.

Taigi, parenkant išlaikymo formą turi būti surasta vaiko interesų ir tėvo (motinos) bei visos jo šeimos interesų pusiausvyra, remiantis CK 1.5 straipsnio 4 dalyje įtvirtintais teisingumo,

⁹⁷ LAT Senato 2005 m. birželio 23 d. nutarimas Nr. 54 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos taikant įstatymus, reglamentuojančius tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo vaikus, apibendrinimo apžvalgos“// Teismų praktika. 2005, Nr. 23.

⁹⁸ Ten pat.

⁹⁹ Ten pat.

¹⁰⁰ LAT nutartis c. b. Nr. 3K-7-96/2003m. <http://ovada.tic.lt/lat/nutartis.aspx?id=9141>; prisijungimo laikas-2005-11-25.

protingumo ir sąžiningumo principais. Geriausiai vaiko interesus atitinka kas mėnesį mokamomis periodinėmis išmokomis priteisiamas išlaikymas, o konkrečia pinigų suma ar turtu natūra išlaikymas priteistinas tais atvejais, kai teikti išlaikymą privalantis vaiko tėvas (motina) neturi nuolatinių pajamų, o iš bylos aplinkybių negalima spręsti, kad išlaikymą periodinėmis išmokomis tėvas laiku ir visapusiškai teiks iš turimų santaupų ar kito turto duodamų pajamų, ar kai priteisiamas išlaikymo įsiskolinimas.

2.3. Išlaikymo dydžio ir formos pakeitimas. Garantuojant tinkamą vaiko teisės į išlaikymą įgyvendinimą, CK yra numatyta galimybė pakeisti vaikui nustatyto išlaikymo dydį ir formą (CK 3.201 str.). Ši norma taip pat remiasi proporcingumo vaiko poreikiams ir tėvų turtinei padėčiai principu, t.y. teismas turi teisę pakeisti išlaikymo dydį ir formą ne visais atvejais, o tik pasikeitus faktinėms aplinkybėms, sudarančioms išlaikymo dydžio pagrindą. CK 3.201 straipsnio 1 dalies nuostata, kad išlaikymas gali būti peržiūrimas, kai iš esmės pasikeitė šalių turtinė padėtis, sistemiškai aiškinant su CK 3.192 straipsnio 2 dalimi, darytina išvada, kad išlaikymo peržiūrėjimas galimas ir iš esmės pasikeitus vaiko poreikiams. Faktinės aplinkybės, tėvų turtinė padėtis ar vaiko poreikiai, turi pasikeisti iš esmės po teismo sprendimo dėl išlaikymo nustatymo, ir tik tuomet galimas išlaikymo dydžio peržiūrėjimas ir pakeitimas.

Aplinkybės, lemiančios tėvų turtinės padėties pasikeitimą iš esmės, yra labai įvairios: tai ir šalių gaunamų pajamų žymus sumažėjimas, papildomų išlaikymo prievolių atsiradimas ar išlaikymo prievolės kitiems asmenims padidėjimas, tėvų sveikatos žymus pablogėjimas, dėl ko padidėjo jo paties būtiniosios išlaidos ir kitos. Kalbant apie vaiko poreikių pasikeitimą, tai paprastai vaiko poreikiai didėja augant vaikui, o teismas kiekvienu konkrečiu atveju sprenddamas dėl išlaikymo dydžio pakeitimo turi įvertinti ar vaiko poreikiai pasikeitė tiek, kad yra pagrindas pakeisti išlaikymo dydį. Pažymėtina, kad teismai turi siekti vaikų išlaikymo teisinių santykių stabilumo, todėl pakeisti išlaikymo dydį ir formą gali tik aiškiai nustatę įstatyme įtvirtintus išlaikymo dydžio ir formos pakeitimo pagrindus.

Vienas iš pagrindų sumažinti išlaikymo dydį yra tai, kad tėvas (motina), mokantis išlaikymą vaikui, turi ir kitų nepilnamečių vaikų, kurie yra mažiau materialiai aprūpinti nei išlaikymą gaunantis vaikas. Nustatydamas šią aplinkybę, teismas atsižvelgia į vaikų skaičių, į šių vaikų kito iš tėvų turtinę padėtį ir gaunamas pajamas, taip pat į kitus išlaikytinius, kuriuos jis privalo išlaikyti pagal įstatymą. Teismas neatsižvelgia į išlaikytinius, kurių mokantis išlaikymą asmuo neprivalo išlaikyti, pvz., išlaiko darbingą sutuoktinį. Išlaikymo dydis taip pat gali būti mažinamas, kai mokantysis išlaikymą tapo neįgalus ar nedarbingas, tačiau tik tuomet, jei dėl šių priežasčių jo turtinė padėtis ir gaunamos pajamos ženkliai sumažėjo. Tėvo (motinos) turtinei padėčiai pablogėjus dėl jo paties netinkamo elgesio, išlaikymo dydis netyrėtų būti mažinamas.

Tėvo (motinos), iš kurio priteistas išlaikymas, turtinės padėties pablogėjimas gali būti pripažįstamas ir tuomet, kai jis nevykdo savo pareigos išlaikyti vaiką ir dėl to susidaro didelis išlaikymo įsiskolinimas, kuris kelia grėsmę vaiko interesams. Išlaikymo periodinėmis išmokomis didelis įsiskolinimas gali būti vertinamas kaip pagrindas svarstyti vaiko išlaikymo formos pakeitimo klausimą, jeigu kitokios formos taikymas yra įmanomas ir naudingas vaikui. Jei nuolatinio lėšų šaltinio nėra nei įmokoms, nei skolai padengti, tai gali būti svarstoma dėl susidariusio įsiskolinimo ir būsimo išlaikymo kompensavimo skolininko turtu.

Tėvo (motinos), iš kurio priteistas išlaikymas, turtinė padėtis gali ir žymiai pagerėti, ir tai gali būti pagrindas padidinti nustatytą išlaikymą, ypač jei buvo nustatytas minimalus išlaikymo dydis.

Be aptartų atvejų, kada gali būti pakeistas išlaikymo dydis, įstatymas numato ir specialių išlaikymo dydžio pakeitimo – padidinimo – pagrindą, kai atsiranda papildomų vaiko priežiūros išlaidų (vaiko liga, sužalojimas, slaugymas ar nuolatinė priežiūra) (CK 3.201 str. 2 d.). Nustačius CK 3.201 straipsnio 2 dalyje įtvirtintus pagrindus, išlaikymas gali būti didinamas priteisiant papildomas vaiko priežiūros išlaidas vienkartinę sumą ar tam tikrą laiką mokamomis periodinėmis išmokomis. Šiuo atveju priteisiamos papildomos lėšos neturi įtakos priteistam pagrindiniam išlaikymui.

Išlaikymo dydžio ir formos pakeitimo pagrindai įstatyme tiesiogiai nenustatyti, o tik nurodyti vertinamieji kriterijai, todėl teismas, sprenddamas dydžio ar formos pakeitimo klausimus, turi nepamiršti vadovautis bendraisiais šeimos teisinius santykius reglamentuojančiais principais, atsižvelgdamas į išlaikymo instituto paskirtį. Visais atvejais pirmenybė teikiama prioritėtinės vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugos principui, t.y. nustačius, jog pakeitus išlaikymo formą bus geriau apsaugoti vaiko interesai, ieškinys dėl išlaikymo formos pakeitimo turėtų būti tenkinamas.

Iš LAT apibendrintų bylų matyti, kad teismai sprenddami išlaikymo dydžio ir formos keitimo reikalavimus, protingai vertina vaiko tėvų turtinės padėties pasikeitimą, atsižvelgia į būtinus vaiko poreikius, vadovaujasi vaiko interesų pirmenybės principu. Teismų praktika atitinka įstatymų nuostatas, tačiau tam tikrais atvejais yra sudėtinga nustatyti, kokia išlaikymo forma labiau atitinka vaiko interesus, nes tai priklauso nuo įvairių priežasčių, kurios teisiniuose santykiuose keičiasi. Teismas turi stengtis nustatyti tokią išlaikymo formą, kuri apsaugotų vaiko išlaikymo teisės įgyvendinimą nepriklausomai nuo besikeičiančių faktinių aplinkybių¹⁰¹.

¹⁰¹ LAT Senato 2005 m. birželio 23 d. nutarimas Nr. 54 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos taikant įstatymus, reglamentuojančius tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo vaikus, apibendrinimo apžvalgos“// Teismų praktika. 2005, Nr. 23.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Lietuvos teisės sistemoje vaiku laikomas kiekvienas nepilnametis asmuo nuo jo gimimo momento (pirmojo savarankiško naujagimio įkvėpimo) iki pilnametystės (18 metų) arba visiško civilinio veiksnumo įgijimo įstatymų nustatyta tvarka (sudarant santuoką arba emancipacijos būdu). Toks reglamentavimas atitinka ir mūsų šiame tyrime pasirinktos teorijos, apibrėžiančios vaiko sampratą trimis kriterijais: vaikystės turiniu, amžiumi ir amžiaus grupėmis pačioje vaikystėje, esmę.
2. Vaiko turtinių teisių atskyrimas nuo jo tėvų turtinių teisių, vaiko teisinės padėties sudarant sandorius nustatymas, sukurtas vaiko pažeistų teisių gynimas ne tik nuo trečiųjų asmenų, bet ir nuo jo teises pažeidžiančių tėvų, iš esmės įtvirtino vaiką, kaip savarankišką civilinių teisinių santykių subjektą, Lietuvos civilinėje teisėje.
3. Vaiko teisė į išlaikymą yra jo prigimtinė konstitucinė asmeninė turtinė teisė. Tėvų teisės ir pareigos išlaikyti vaikus konstitucinis įtvirtinimas parodo jų svarbą valstybės visuomeninėje sanklodoje ir reglamentuojamose visuomeniniuose santykiuose šeimos teisės srityje. Vaiko teisės į išlaikymą užtikrinimas sudaro sąlygas įgyvendinti kitas vaiko teises: teisę į būstą, mokslą, tinkamas gyvenimo sąlygas ir kt., mat tiesioginis išlaikymo tikslas yra maksimaliai patenkinti vaiko poreikius ir interesus.
4. Teismas, nagrinėdamas bylas, kuriuose sprendžiama dėl vaiko teisės į išlaikymą, proceso metu turi sistemiškai taikyti svarbiausius šeimos teisinius santykius reglamentuojančius civilinės teisės principus, atsižvelgti į šeimos santykių teisinio reglamentavimo tikslus, į išlaikymo instituto paskirtį bei su vaiku ir jo išlaikymu susijusius sprendimus priimti vadovaudamasis prioritetinės vaiko interesų apsaugos ir gynimo principu. Civilinio proceso principai šeimos bylose veikia su išimtimis, kurias įstatymų leidėjas nustatė, atsižvelgdamas į šeimos santykių savitumą ir privatumą.
5. Vaiko teisės į tėvų teikiamą išlaikymą garantijų ir gynimo teisinė sistema Lietuvoje yra pakankama, t.y. esant pareikštam reikalavimui dėl išlaikymo priteisimo ar šį klausimą teismui išsprendžiant savo iniciatyva, iš pareigos nevykdančio tėvo (motinos) lėšos vaiko išlaikymui visada yra priteisiamos. Neefektyvi ir negarantuojanti šios vaiko teisės įgyvendinimo yra tik priverstinį teismo sprendimų vykdymą reglamentuojanti teisės normų visuma, kurią būtina tobulinti.
6. Išlaikymo dydis ir forma turi būti nustatomi vadovaujantis proporcingo vaiko poreikiams bei jo tėvų turtinei padėčiai principu, bei užtikrinti būtinas vaikui vystytis sąlygas. Geriausiai vaiko interesus atitinka kas mėnesį mokamomis periodinėmis išmokomis priteisiamas išlaikymas, o konkrečia pinigų suma ar turtu natūra išlaikymas priteistinas tais atvejais, kai

teikti išlaikymą privalantis vaiko tėvas (motina) neturi nuolatinių pajamų, o iš bylos aplinkybių negalima spręsti, kad išlaikymą periodinėmis išmokomis tėvas laiku ir visapusiškai teiks iš turimų santaupų ar kito turto duodamų pajamų, ar kai priteisiamas išlaikymo įsiskolinimas.

7. Manome, jog siekiant užtikrinti, kad nesant galimybių priteisti konkretaus vaiko poreikius atitinkantį išlaikymą, visada bus nustatytas išlaikymas, patenkinantis bent elementarius, gyvybiškai svarbius vaiko poreikius, CK tikslingas papildyti norma, kuri nustatytų minimalų vaiko išlaikymo dydį, kai išlaikymas priteisiamas kas mėnesį mokamomis periodinėmis išmokomis. Būtina įtvirtinti ir tai, jog minimalaus dydžio išlaikymas priteisiamas tik, kai visapusiškai ištyrus bylos aplinkybes nustatoma sunki išlaikymą privalančio teikti tėvo (motinos) turtinė padėtis, objektyviai neleidžianti priteisti realius vaiko poreikius atitinkantį išlaikymą.

NAUDOTOS LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija// Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija// Valstybės žinios. 1995, Nr. 60-1501.
3. Europos konvencija dėl nesantuokinių vaikų teisinio statuso// Valstybės žinios. 1997, Nr. 60-1404.
4. 1973 m. spalio 2 d. Hagos konvencija dėl išlaikymo prievolėms taikytinos teisės// Valstybės žinios. 2001, Nr. 38-1291.
5. 1973 m. spalio 2 d. Hagos konvencija dėl sprendimų, susijusių su išlaikymo pareigomis, pripažinimo ir vykdymo// Valstybės žinios. 2002, Nr. 51-1930.
6. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija// Valstybės žinios. 2000, Nr. 96-3016.
7. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas// Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
8. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas// Valstybės žinios. 2002, Nr. 36-1340.
9. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas// Valstybės žinios. 1996, Nr. 33-807.
10. Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymas// Valstybės žinios. 2004, Nr. 88-3208.
11. Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymas// Valstybės žinios. 1990, Nr. 30-711.
12. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas// Valstybės žinios. 2003, Nr. 63-2853.
13. Lietuvos Respublikos specialiojo ugdymo įstatymas// Valstybės žinios. 1988, Nr. 115-3228.
14. Lietuvos Respublikos invalidų socialinės integracijos įstatymas// Valstybės žinios. 2004, Nr. 83-2983.
15. Lietuvos respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas// Valstybės žinios. 2004, Nr.
16. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. vasario 9 d. nutarimas Nr. 142 „Dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaitos patvirtinimo“// Valstybės žinios. 2004, Nr. 24-739.
17. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. gruodžio 17 d. nutarimas Nr. 1983. „Dėl Bendrųjų vaiko teisių apsaugos tarnybų nuostatų patvirtinimo“// Valstybės žinios. 2002, Nr. 120-5415.
18. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2002 m. gruodžio 19 d. įsakymas Nr. 362 „Dėl civilinėse bylose dėl teismo įsakymo išdavimo naudojamų procesinių dokumentų formų patvirtinimo“// Valstybės žinios. 2002, Nr. 125-5689.
19. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2002 m. gruodžio 31 d. įsakymas Nr. 432 „Dėl sprendimų vykdymo instrukcijos patvirtinimo“// Valstybės žinios. 2005, Nr. 130-4682.

20. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2002 m. sausio 22 d. įsakymas Nr. V-17 „Dėl higienos normos HM 124:2004 „Vaikų globos įstaigos. Bendrieji sveikatos saugos reikalavimai“ patvirtinimo“// Valstybės žinios. 2004, Nr. 45-1492.
21. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2005 m. vasario 22 d. įsakymas Nr. ISAK-225 „Dėl maitinimo normų“// Valstybės žinios. 2005, Nr. 28-886.
22. Lietuvos Respublikos Santuokos ir šeimos kodeksas// Žinios. 1969, Nr. 21-186.
23. Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodeksas// Žinios. 1964, Nr. 19-139.

Teismų praktika

24. LAT Senato 2005 m. birželio 23 d. nutarimas Nr. 54 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos taikant įstatymus, reglamentuojančius tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo vaikus, apibendrinimo apžvalgos“// Teismų praktika. 2005, Nr. 23.
25. LAT Senato 2005 m. birželio 23 d. nutarimas Nr. 54 „Dėl įstatymų, reglamentuojančių tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo nepilnamečius vaikus, taikymo teismų praktikoje“// Teismų praktika. 2005, Nr. 23.
26. LAT Senato 2002 m. birželio 21 d. nutarimas Nr. 35 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium“// Teismų praktika, 2002 m. Nr. 17.
27. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-1579/2002.
28. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-1017/2003.
29. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-1043/2003.
30. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-259/2004.
31. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-251/2003.
32. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-286/2004.
33. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-7-96/2003.
34. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-1176/2003.
35. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-1081/2003.
36. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-105/2001.
37. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-1096/2003.
38. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-1132/2002.
39. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-1119/2002.
40. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-1136/2003.
41. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-1235/2002.
42. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-1225/2002.
43. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-1335/2001.

44. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-1251/2002.
45. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3 1040/2002.
46. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-165/2004.
47. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-191/2004.
48. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K-3-179/2003.
49. LAT 2004 m. kovo 18 d. konsultacija „Dėl kai kurių Civilinio proceso normų taikymo“.
50. LAT 2002 m. kovo 15 d. konsultacija „Dėl kai kurių Civilinio kodekso ir Civilinio proceso kodekso normų taikymo“.
51. Akmenės rajono apylinkės teismo sprendimas c. b. Nr. 2-1416-2/2002.

Specialioji literatūra

52. Ambrasaitė G. Pasiruošimo teismiam bylos nagrinėjimui stadija naujajame civilinio proceso kodekse// Jurisprudencija. LTU, 2002, t. 28(20). P. 155-163.
53. Babachinaitė G. Vaiko teisės: jų samprata ir įgyvendinimo problemos. Vaikų teisės ir jų įgyvendinimo garantijos: konferencijos medžiaga. Vilnius: Lietuvos Respublikos seimo leidykla. 1996. P. 17-23.
54. Bluvšteinas J. Kriminologija. Vilnius: Pradai. 1994.
55. Driukas A. Kasacinio proceso reglamentavimas naujajame civilinio proceso kodekse// Jurisprudencija. LTU, 2002, t. 28(20). P. 164-177.
56. Driukas A., Laužikas E., Mikelėnas V. ir kt. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. I dalis. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2004. T.1.
57. Jonaitis M. Atskirų kategorijų bylų nagrinėjimo ypatumai pagal naująjį Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksą// Jurisprudencija. LTU, 2003, t. 42(34). P. 121-129.
58. Kabašinskaitė D. Vaikystės sociologija, vaikų teisės ir vaikų politika// Filosofija, sociologija. 2002, Nr. 3. P. 43-49.
59. Kudinavičiūtė I. Civilinio proceso normų, susijusių su šeimos narių teisių apsauga, įgyvendinimo problemos// Jurisprudencija. LTU, 2002, t. 28(20). P. 137-143.
60. Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. Vilnius: Justitia, 2003. T.1.
61. Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. Vilnius: Justitia, 2005. T.2.
62. Mikelėnas V. Civilinio proceso teisės vienodinimas bei derinimas ir naujasis Lietuvos civilinio proceso kodeksas// Jurisprudencija. LTU, 2002, t. 28(20). P. 178-183.
63. Mikelėnas V., Kesarauskas Š., Smirnovienė Z. ir kt. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2002.
64. Nekrošius V., Laužikas E., Ramelis K. ir kt. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. II dalis. Procesas pirmos instancijos teisme. III dalis. Teismo sprendimų ir

- nutarčių teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės formos bei nagrinėjimo ypatumai. Vilnius: Justitia, 2005. T.2.
65. Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje ir Lietuvos teisėje: daktaro dis. soc. mokslai: teisė (01 S) LTU. – V. 2004. P. 15.
66. Sakalauskas G. Vaiko teisių apsauga Lietuvoje. Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras, 2001.
67. Sagatys G. Tėvų pareiga išlaikyti nepilnamečius vaikus: aktualūs subjektų klausimai// Jurisprudencija. LTU, 2005, t. 67(59). P. 120-126.
68. Stripeikienė J. Vaiko, kaip savarankiško teisės subjekto, problema// Jurisprudencija. LTU, 2003, t. 42(34). P. 12-17.
69. Šimonis M., Januškienė J. Vaikų teisės Lietuvos Respublikos teisės sistemoje// Teisės problemos. 2001, Nr. 4. P. 63-84.
70. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000.
71. Valančius V. Kai kurie naujojo civilinio proceso kodekso bruožai// Jurisprudencija. LTU, 2002, t. 28(20). P. 192-201.

Kiti šaltiniai

72. Civilinių bylų nagrinėjimo ataskaita 2004 metais (I instancijos teismuose)// <http://www.teismai.lt/teismai/ataskaitos/2004/civilines.xls>; prisijungimo laikas-2005-10-25.
73. Lietuvos Antstolių Rūmų 2005m. gruodžio 9 d. pranešimas spaudai „Alimentų nesulaukia apie 20 tūkstančių nepilnamečių vaikų“// <http://www.antstoliai.lt/?act=news&id=781> prisijungimo laikas-2005-12-09
74. Vilniaus miesto Vaiko teisių apsaugos tarnyba –2005 metų atliktų darbų ataskaita- ketvirčiais (1 priedas).
75. Vaiko teisių kontrolieriaus įstaigos veiklos ataskaita 20030101–20031231// <http://www.vaikams.lrs.lt/informaciniai/ataskaita2003.doc>; prisijungimo laikas-2005- 09-14.

SANTRAUKA

Vaiko teisė į išlaikymą yra jo prigimtinė konstitucinė asmeninė turtinė teisė. Tėvų teisės ir pareigos išlaikyti vaikus konstitucinis įtvirtinimas parodo jų svarbą valstybės visuomeninėje sanklodoje ir reglamentuojamose visuomeniniuose santykiuose šeimos teisės srityje. Vaiko teisės į išlaikymą užtikrinimas sudaro sąlygas įgyvendinti kitas vaiko teises: teisę į būstą, mokslą, tinkamas gyvenimo sąlygas ir kt., mat tiesioginis išlaikymo tikslas yra maksimaliai patenkinti vaiko poreikius ir interesus. Šiame darbe siekiama atskleisti vaiko teisės į tėvų teikiamą išlaikymą turinį, įtvirtinimo pozityviojoje teisėje ir gynimo civiliniame procese aktualius principus ir reglamentavimo ypatumus. Darbas susideda iš dviejų pagrindinių struktūrinių dalių, jas detalizuoja skyriai, kuriuose sprendžiami su darbo tikslu susiję uždaviniai. Pabaigoje pateikiamos tyrimo išvados. Analizė pradedama nuo bendresnių ir pereinama prie specifinių, aktualiausių uždavinio aspektų. Pirmoje dalyje, pradedant kalbėti apie vaiko teisių apsaugą, apibrėžiama kas yra vaikas, kokie požymiai išskiria vaikus kaip socialinę grupę, iš kitų socialinių grupių, koks teisinis statusas jiems suteikiamas, taip pat apžvelgiamos pagrindinių teisės aktų, įtvirtinančių ir tiesiogiai reglamentuojančių vaikų teisės į tėvų teikiamą išlaikymą, nuostatos. Antra darbo dalis skirta šios vaiko teisės gynimo civiliniame procese analizei, nagrinėjami atskirų proceso stadijų ypatumai, sprendžiant iš šeimos teisinių santykių kilusius ginčus ir priimant sprendimą dėl reikalavimo dėl vaikų išlaikymo, siekiama atskleisti pagrindinių principų, nulemiančių vaikams priteisiamo išlaikymo dydį ir formą, turinį, tarpusavio sąveiką ir taikymo problemas.

Analizuodami vaiko teisės į tėvų teikiamą išlaikymą garantijų ir gynimo teisinę sistemą Lietuvoje, apsiribojame tik esminių aspektų analize, tokiu būdu siekdami atskleisti pagrindinius šios vaiko teisės įgyvendinimo bruožus. Darbas nepretenduoja į gilią mokslinę studiją, tačiau turėtų būti vertingas ir informatyvus identifikuojant egzistuojančias vaiko teisės į tėvų teikiamą išlaikymą reglamentavimo spragas bei ieškant efektyvesnių sprendimo būdų.

SUMMARY

Child's right to maintenance is his/her natural constitutional personal property right. Constitutional consolidation of the parental rights and duties to maintain children show their importance in the social structure of a state as well as in the regulated social relations in the field of family law. Provision of the child's right to maintenance creates conditions for implementation of other child's rights: right to accommodation, education, suitable living conditions etc., because the direct aim of maintenance is maximum satisfaction of the child's needs and interests. In this paper I try to disclose contents of the child's right to parental maintenance urgent principles of its consolidation in the positive legislature and defence in the civil process as well as regulation peculiarities. The paper consists of two basic structural parts, detailed by chapters, in which the tasks related with the aim of the paper are solved. In the end conclusions are presented. Analysis is started with general aspects, gradually transferring onto the specific and urgent ones. In the first part, starting to speak about the children rights protection the term child is defined, stating the features distinguishing children from the other social groups, describing the legal status assigned as well as reviewing regulations of the basic legal acts, consolidating and directly regulating children rights to parental maintenance. The second part of the paper is dedicated to analysis of defence of this right in the civil procedure; peculiarities of individual stages of the procedure in solving the disputes arising from the family legal relations and passing a decision requiring maintenance for the children are analysed; it is sought to disclose contents, interrelation and application problems of the basic principles, predetermining size and form of the maintenance being awarded.

In the analysis of the legal system dealing with guarantee and protection of the child's right to parental maintenance in Lithuania, we limit ourselves with analysis of essential aspects, in order to disclose the basic features of implementation of this child's right. The paper is not sought to be an in-deep scientific study, but it should be a valuable and informative measure in identification of the existing gaps in the regulation of the child's right to parental maintenance and in the search for more efficient ways of solution.